

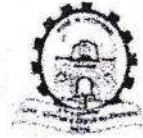
VOLUME No.68, ISSUE No.05, JANUARY-2020

ISSN (Online): 0474-9030

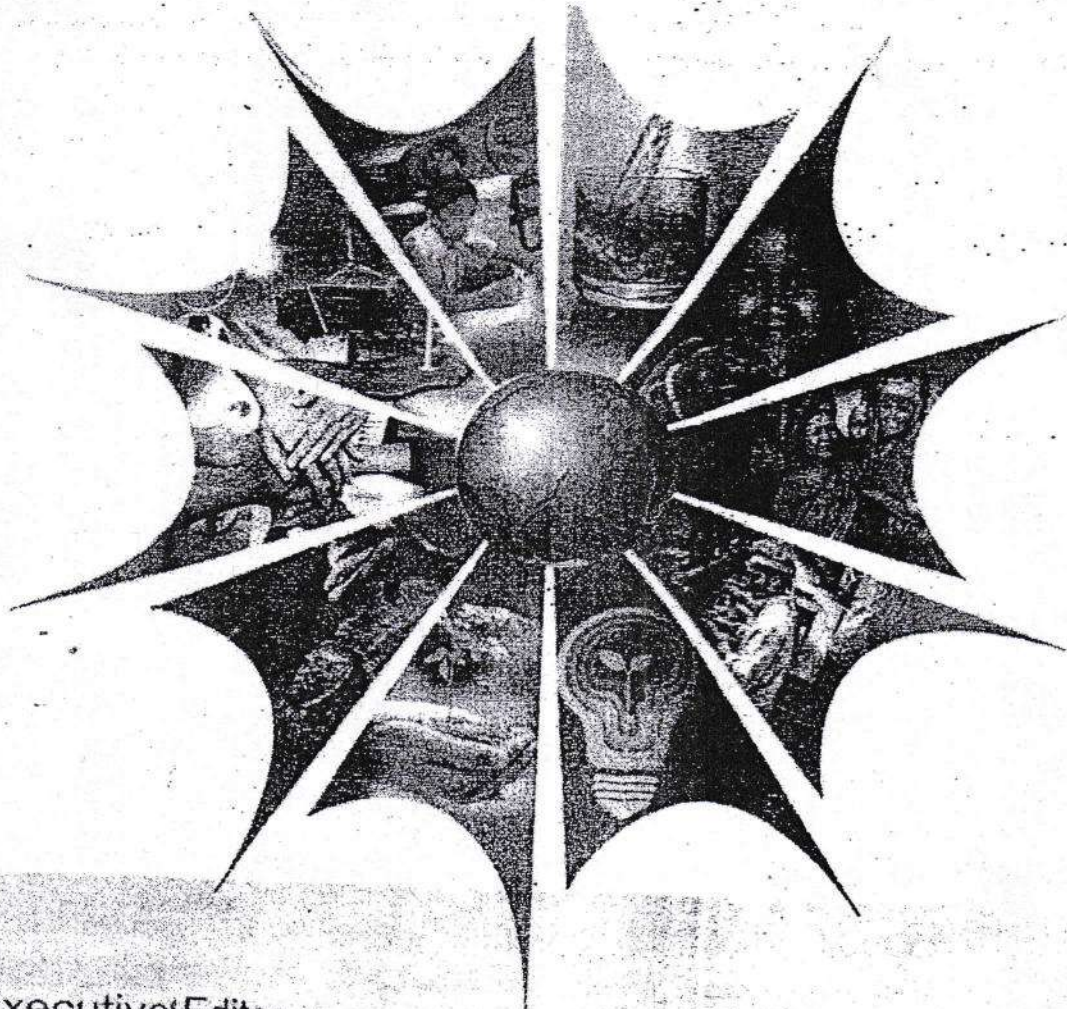
SDGS 2020 OUR HERITAGE

Impact Factor (2020): 6.8

UGC-Care Listed, Multidisciplinary Journal for Research Publication
Special Issue on

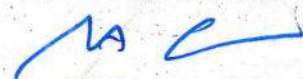
Sustainable Development Goals

Executive Editor
Dr. Deepak M. Bharti

Chief Editor
Prin. Dr. Shivdas Z. Shirsath

Copyright © Authors 2020

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shirsath

OUR HERITAGE

ISSN (Online) : 0474-9030 Vol-68, Special Issue-5

Impact Factor (2020) - 6.8

Special Issue on "Sustainable Development Goals"

भारतातील स्त्री भ्रूण हत्या—एक समस्या

प्रा. सय्यद आर. आर.

राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख

शारदचंद्र महाविद्यालय, शिरादोण

ता. कळंब. जि. उस्मानाबाद.

Email: patehrrlte@gmail.com

संक्षिप्त गोषवारा (Abstract) :

भारतातील समाज हा अंधःश्रद्धाळू आहे. त्यामुळे देशात स्त्रीभ्रूण हत्येचे प्रमाण अधिक आहे. शासनाने याबाबत बरेच प्रयत्न केलेले आहेत. मात्र त्यांच्या प्रयत्नांना यश आलेले नाही. स्त्रीभ्रूण हत्या थांबवण्यासाठी केवळ डॉक्टरांवर निर्बंध घालून उपयोग नाही. तर समाजाची मानसिकता बदलणे आवश्यक आहे. त्याबाबत जनजागृती करणे आवश्यक आहे. लोकांच्या विचारसरणीत बदल झाल्या शिवाय स्त्रीभ्रूण हत्या थांबवण्याला यश येणार नाही असे मला वाटते.

Keywords: स्त्री -भ्रूण हत्या

प्रस्तावना:—

भारतीय समाजात एका बाजूला स्त्रीयांची पूजा केली जाते, दुस-या बाजूला तीचे शोषण, छळ, अन्याय, अत्याचार केला जातो. संपत्तीला वारस म्हणून मुलगा हवा महत्तरपणी मुलगा म्हणजे काठी, पुत्र प्राप्ती शिवाय सद्गती किंवा मोक्ष प्राप्ती होत नाही. अशा सर्व चुकिच्या समजूतीमुळे कित्येक लोक पुत्र व्हावा यासाठी आग्रह धरत असतात. आणि मुलींना जन्मअगोदरच मारले जाते. संयुक्त बाल अधिकार समितीकडून आलिकडे जाहिर झालेल्या आकडेवारी नुसार देशात दर वर्षी दहा लाख मुलींची गर्भत हत्या होते. देशात तब्बल दहा हजारांच्या जवळपास सोनोग्राफी सेंटर असल्याचे दिसते. पुणेमागीतवाचा बुरखा पांघरणा-यांना महाराष्ट्रातही मोठ्या प्रमाणात स्त्रीभ्रूण हत्या होतांना दिसतात. मागील वीस वर्षात दीड कोटी हत्या झाल्याचा दावा स्त्रीभ्रूण हत्या चळवळ चालवणा-या सुधा कांकरिया यांनी केला आहे.

स्त्रीयांच्या सुधारणेचा सामाजिक अभ्यास करत असतांना लिंग भाव विषयक संबन्धाचा विचार करावा लागतो परंतु तसा विचार झाला नाही असे विद्युत भागवत यांनी सांगितले आहे. थोडक्यात मानसाचा विचार व्यक्ती म्हणून होण्याऐवजी स्त्री आणि पुरुष या भेदाद्वारे होतो. म्हणून स्त्रीया परीघावरचे आवाज बनून उरतात. त्यांचा अनुभव इतिहासातून गायब होतो. संकालित भारतीय स्त्रीयांची परस्थिती आणि स्त्री प्रश्नांचे आकलन सर्व विद्याशाखांच्या अभ्यासकांनी केले आहे. भारतामध्ये स्त्रीभ्रूण हत्येला आळा बसावा यासाठी प्रयत्न केले जात आहेत. तरी म्हणावे तसे यश येतांना दिसत नाही. या पार्श्वभूमिकवर रजिस्ट्रार जनरल ऑफ इंडियाच्या (सी.आर.एस) कार्यालयाच्या नुकत्याच प्रशीद्ध झालेल्या अहवालानुसार २००७ ते २०१६ पर्यंत दक्षिणेकडील राज्यामध्ये लिंग गुणोत्तर घसरत गेल्याचे स्पष्ट नोंदवण्यात आले आहे. अलिकडच्या काळात स्त्री पुरुष समतेबद्धल

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

39

B. Aadhar

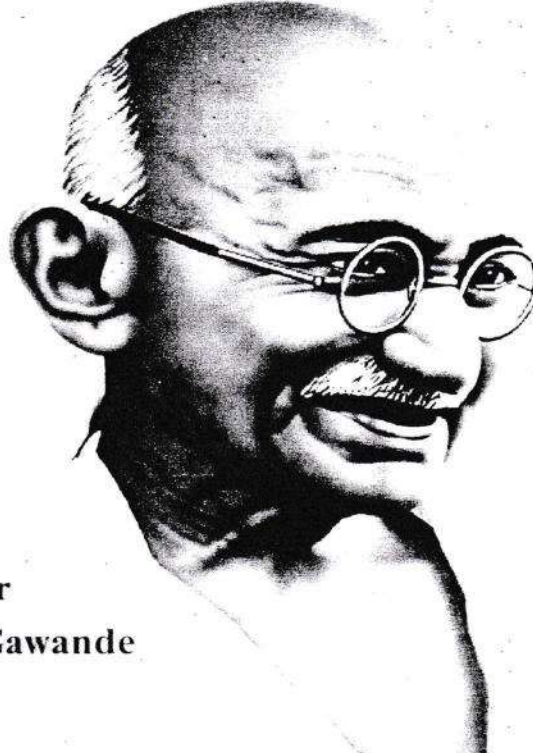
Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

October -2020

SPECIAL ISSUE NO - CCXLVII (247)

Ideology of Mahatma Gandhi

IIC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

26

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Guest Editor

Dr. R.K. Ippar

Principal

Executive Editor

Dr. B.K. Shep,
Head, Dept. of History

Executive Editor

Dr. R.D. Rathod,
Head, Dept. of Sociology

Executive Editor

Prof.(Dr.) V.B. Gaikwad,
P.G. Coordinator, Science

Jawahar Education Society's
Vaidyanath College Parli- Vajinath, Dist. Beed.

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

19	महाराष्ट्रातील कामगार चळवळीचा उदय	प्रा.डॉ.संजय बाबुराव वाकळे	73
20	महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार	मनोहर रामचंद्र चौधरी	77
21	महात्मा गांधी यांना अभिप्रेत असणारी सत्याग्रहाची साधणे.	श्री विलास सोमाजी पवार	81
22	महात्मा गांधी आणि १९४२ चे आंदोलन	डॉ. संदिप व्ही. भुरले	84
23	गाँधी जी के सत्याग्रह आंदोलन	डॉ.प्रशांत कुमार	87
24	सत्याग्रही महात्मा गांधी	प्रा. जयंत विरुळकर	91
25	महात्मा गांधी यांचे शिक्षणविषयक विचार	डॉ. श्री. निळकंठ रामचंद्र व्यापारी	97
26	महात्मा गांधीजींचे शैक्षणिक विचार	सौ चित्ररेखा रविंद्रनाथ जाधव	100
27	महात्मा गांधी यांचे सत्याग्रह विषयक विचार	प्रा.बी.आय.परदेशी	107
28	म. गांधी यांच्या विचारांची समकालीन उपयुक्तता	प्रा. ए. बी. भावसार	110
29	गांधी आंदोलनातील स्त्रिया	बोरसे विनोद बाबुराव	115
30	खेड्याकडे चला: महात्मा गांधीजींचे कालातीत विचार	प्रा.मनोज बी.देवकर	120
31	महात्मा गांधी यांच्या संकल्पनेतील ग्रामस्वराज्य आणि आजची स्थिती	डॉ.कालिदास मारुती भांगे	122
32	सर्वोदय एक चिंतन	प्रा. डॉ. शिवराज पाटील	129
33	महात्मा गांधी यांचे शैक्षणिक विचार काल आणि आज	डॉ. संदिप शंकरराव देसाई	132
34	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांचे स्वच्छते विषयक विचार	प्रा रेवणनाथ बी. काळे	135
35	महात्मा गांधी आणि त्यांचे साहित्य रू एक अभ्यास	डॉ. रामहरी मधुकर सूर्यवंशी	139
36	महात्मा गांधींचे सत्य अहिंसेबाबतचे विचार	प्रा. सय्यद आर. आर.	142
37	म.गांधीजींची सत्याग्रहाची संकल्पना	प्रा. धिमधिमे किरणकुमार मोहन	146
38	महात्मा गांधी यांचे शैक्षणिक विचार आणि वर्तमानस्थिती	प्रा. पितांबर व्ही. पिसे	148
39	महात्मा गांधी यांच्या विचारांची ऐतिहासिक प्रासंगिकता : एक अभ्यास	प्रा.डॉ.प्रकाश फड	151
40	भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यात महात्मा गांधी यांचे योगदान	प्रा. किशोर शेषराव चौरे	155

महात्मा गांधींचे सत्य अहिंसेबाबतचे विचार

प्रा. सय्यद आर. आर.

राज्यशास्त्र विभागप्रमुख

शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण. ता. कळंब जि. उस्मानाबाद.

प्रस्तावना :-

देशाला अहिंसेचा सेदश देणारे महात्मा गांधी. भारताची अगदी जगभर ओळख करून देणारे महात्मा गांधी. देशासाठी आपले जिवन वाहून घेणारे महात्मा गांधी. महात्मा गांधीबद्दल लिहाव तितक कमी आहे असे महात्मा. ज्यांचा जन्म गुजरातमधील पोरबंदर येथे झाला. 'एके दिवशी शनिवारच्या व्यायामाच्या तासाला गैरहजर का राहिलास?' असा प्रश्न मुख्याध्यापकाने एका विद्यार्थ्याला विचारला. त्यावर विद्यार्थ्याने उत्तर दिले. 'मी माझ्या आजारी वडीलांची शुश्रुषा करीत होतो. माझ्याजवळ घड्याळ नव्हते. आणि आकाश ढगांनी भरलेले होते. त्यामुळे मला वेळ समजली नाही. मी शाळेत आलो तेव्हा सारी मुले निघून गेली होती' त्यावर मुख्याध्यापक रागाने म्हणाले 'तु खोटे बोलतोस' १८८३ ची ही घटना आहे. त्यावेळच्या मुख्याध्यापकाचे नाव होते. दोराबजी एडलजी जिमी आणि विद्यार्थ्याचे नाव होते. मोहनदास करमचंद गांधी. मुख्याध्यापकांनी आपल्यावर खोटे बोलण्याचा आरोप केला हे त्यांना मुळीच सहन झाले नाही. आपण खरेच बोललो हे मुख्याध्यापकांना कसे पटवून द्यायचे याचा ते सतत विचार करू लागले. या प्रसंगावर पुन्हा पुन्हा विचार करतांना सत्यवादी माणूस हा काळजीपूर्वक वर्तन करणारा असला पाहिजे. असा निष्कर्ष त्यांनी काढला. आयुष्यात आपण कधीही मनापासून सांगितलेल्या सत्यावर खोटेपणाचा आरोप होता कामा नये, असा गांधींनी निर्धार केला. यावरून असे लक्षात येते की, सत्य, अहिंसा, सर्वधर्म सहिष्णूता आणि सत्याग्रह हे गांधी विचारांचे मूलाधार असेच त्यांच्या स्वतःच्या आयुष्यातील प्रत्यक्ष अनुभव व उदाहरणावरून साकार झाले होते.

गांधीजींच्या मते अहिंसा हा मनुष्याचा स्थायीभाव आहे. जे देश आणि समाज अहिंसेच्या मार्गाचा अवलंब करतात त्यांनी आत्मसन्मान सोडून बाकी सगळ्याचा त्याग करायला शिकायला हवे. त्यामुळेच अहिंसा हे कुठल्या भिन्न्या माणसाचे नाही तर उलट धाडसी माणसाचे लक्षण आहे असे गांधीजी म्हणतात. अहिंसेसोबत गांधीजींनी सत्याला पण खुप महत्व दिले आहे. ते म्हणतात की इतर सर्व गोष्टींपेक्षा माझे प्रेम असेल तर ते सत्यावर. गांधीजी अहिंसा आणि सत्यामध्ये फरक करत नाहीत. ते म्हणतात अहिंसा हे साधन आहे व सत्य हे साध्य आहे. त्यामुळे जर आपण साधनांची काळजी घेतली तर आपण साध्यापर्यंत पोहोचणारच यात काही शंका नाही असे गांधीजी म्हणत.

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये :-

१. महात्मा गांधीजींचे सत्य संबंधीत विचार अभ्यासणे.
२. महात्मा गांधीजींचे अहिंसेबाबतचे विचार अभ्यासणे.
३. महात्मा गांधीजींनी सांगितलेले अहिंसेचे प्रकार अभ्यासणे.

संशोधन पध्दती :-

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

74

ISSN 2250-169X

42

International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education For All Subjects

VISION

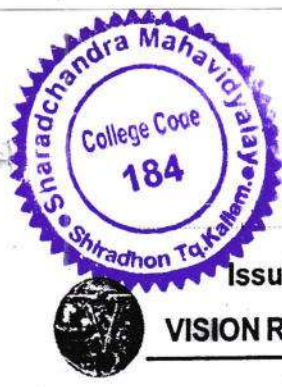
RESEARCH REVIEW

22/11/20
I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

CHIEF EDITOR

DR. BALAJI KAMBLE

Issue : XIX, Vol. III

VISION RESEARCH REVIEW

IMPACT FACTOR
6.014

ISSN 2250-169X
June 2020 To Nov. 2020

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No.
1	Worker's Participation in Management Dr. Dadasaheb Jogdand	1
2	Challenges to Higher Education C. P. Kothawale	8
3	Studies on Effect of Slaughtering Age on Chemical Composition of Goat Meat (Chevon) G. S. Biradar, Dr. L. M. Karanjkar	14
4	Relationship between Education and Economics D. P. Kamble	22
5	Evaluation of Bacteriological quality of Ice Creams and Milk Shakes Prepared and Sold by Street Vendors in Omerga City Maharashtra, India S. M. Dulange, S. B. Mali	25
6	शशिप्रभा शास्त्री और उनका उपन्यास साहित्य डॉ. सूर्यकांत दळवे	44
7	बालकुपोषणाची समस्या आणि उपाय नलिनी अनिल बोडखे	50
8	वंजारा जातीच्या दुःख-वेदनेचा जमाखर्च मांडणारा 'तांडा' डॉ. अंकुशकुमार चव्हाण	56
9	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि नेल्सन मंडेला यांच्या कार्याचा तुलनात्मक अभ्यास डॉ. रब्बानी आर. सय्यद	63

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Issue : XIX, Vol. III
VISION RESEARCH REVIEW

IMPACT FACTOR
6.014

ISSN 2250-169X
June 2020 To Nov. 2020 63

9

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि नेल्सन मंडेला यांच्या कार्याचा तुलनात्मक अभ्यास

डॉ. रब्बानी आर. सय्यद
राज्यशास्त्र विभाग,
शरदचंद्र महाविद्यालय,
शिराढोण, जि. उस्मानाबाद

Research Paper - Political Science

प्रस्तावना :-

मानवाला गुलाम बनविणाऱ्या वंशवाद, वर्णवाद किंवा वर्णव्यवस्था याचा प्रभाव प्रामुख्याने समाजातील खालच्या वर्गावर पडला. याचे बळी कृष्णवर्णीय (काळे) किंवा शुद्र-अतिशुद्र अधिक प्रमाणात ठरले. दक्षिण आफ्रिकेत कृष्णवर्णीयांचे शोषण झाले तर भारतीय उपखंडात शुद्र-अतिशुद्रांना अनंत यातना भोगाव्या लागल्या. शोषण करून अन्याय वृत्ती प्रभाव टाकण्यात यशस्वी झाले. शोषित, अन्यायग्रस्त सहज गुलामगिरीच्या जाळ्यात ओढल्या गेले आणि वर्षानुवर्ष त्यांना प्राण्यापेक्षाही हीन स्थितीला समोरे जावे लागले. हयांना गुलामगिरीतून मुक्ती म्हणजेच नवजीवन हवे होते. ही बाब साधी मुळीच नव्हती, त्यासाठी महामानवाचा जन्म आवश्यक होता. दक्षिण आफ्रिकेत हे महान कार्य नेल्सन मंडेला यांनी केले तर भारतात हेच महान कार्य डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांनी केले. म्हणून त्यांचा कार्याचा आढावा घेणे आवश्यक ठरते.

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचा जन्म व शिक्षण:-

जगात महामानवाला महामानवाच्या रूपातच जन्म घ्यावा लागतो. म्हणूनच पुढे तो आपल्या गुणसंपन्न व्यक्तीमत्त्वाने आणि महान कर्तृत्वाने महामानव सिध्द होतो. जगाच्या अशा नियमानुसारच दि.१४ एप्रिल १८९१ मध्यप्रदेशात महु येथे महाराष्ट्रीयन पिता रामजी आणि माता भिमाबाई यांच्या पोटी चौदावे अपत्य म्हणून महामानवाच्या रूपात डॉ.बाबासाहेबांचा जन्म झाला. ७ नोव्हें. १९०० मधील भिमरावाचे नाव सातारा येथील माध्यमिक शाळा- सातारा हॉयस्कूल या शाळेत सुभेदारांनी नोंदविले. नोव्हेंबर १९०४ मध्ये भिमराव सातारा हॉयस्कूल मधून इंग्रजी ४ थी उत्तीर्ण झाले. जानेवारी १९०७ मध्ये मॅट्रीकच्या परीक्षेत उत्तीर्ण झाले. अस्पृश्य समाजातील मॅट्रीक झालेले ते पहिले विद्यार्थी होत. हयावेळी रामजी मुंबईला राहावयास होते. जानेवारी १९१३ मध्ये भिमराव बी.ए. च्या परीक्षेत उत्तीर्ण झालेत. पुढे अमेरिकेत जावून उच्च शिक्षण घेण्यासाठी बडोदा संस्थानने जी. आ. शिष्यवृत्ती मंजूर

Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

ISSN 0976-0377

RNI. MAHMUL02805/2010/33461

International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education for all Subjects

INTERLINK RESEARCH ANALYSIS

21

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhoni Tq. Kallam

Editor In Chief
Dr. Balaji Kamble

PNC/MAHMUL02805/2010/33461

IMPACT FACTOR

ISSN 0976-0377

Interlink Research Analysis

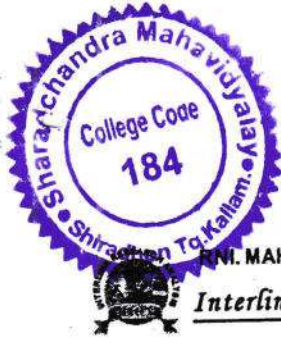
6.20

Issue: XXII, Vol. II, July 2020 To Dec. 2020

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Traditional and Medicinal Importance of Azadirachta Indica Juss M. M. Dhore	1
2	Co operative Banking Reforms in India Dr. Dadasaheb Jogdand	8
3	Entrepreneurship Development for Economic Growth C. P. Kothawale	13
4	Age graphic Dark Energy Bianchi Type I Cosmological model in f(R) Gravity Dr. V.B.Raut	16
5	Prevalence and antibiotic sensitivity pattern of Escherichia coli in urinary tract infections in hospitals of Omerga region (Maharashtra), India S. B. Mali, S. M. Dulange	23
6	Microbiological Quality of Goat meat (Chevon) Sold in Latur City of Marathwada Region Shri. G.S. Biradar, Dr. L.M. Karanjkar	33
7	प्रेमचंद युग की कहानियाँ और नारी डॉ. सूर्यकांत माधवराव दळवे	39
8	मराठवाड्यातील आर्थिक आधारभूत संरचनेतील कृषी विपणन या घटकांतर्गत कृषि उत्पन्न बाजार समितीचा विकास डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड	44
9	शालेय विद्यार्थ्यांच्या आहारात पोषण आहार योजनेची भूमिका एक अर्थशास्त्रीय विश्लेषण डॉ. नलिनी बोडखे	51
10	'आयरनीच्या घना' मधून अभिव्यक्त झालेले दलित चित्रण डॉ. अंकुशकुमार चव्हाण	55
11	डॉ. सुधाकर मोगलेवार यांचे वाङ्मयीन कार्य विभावरी शिवलिंग नगरे	61
12	भारतीय राज्यघटना आणि मानवी हक्क डॉ. रब्बानी आर. सय्यद	63

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

U.N.I. MAHMUL02805/2010/33461

IMPACT FACTOR

ISSN 0976-0377

Issue : XXII, Vol. II, July 2020 To Dec. 2020

63

Interlink Research Analysis

6.20

भारतीय राज्यघटना आणि मानवी हक्क

डॉ. रब्बानी आर. सय्यद

राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,

शरदचंद्र महाविद्यालय,

शिराढोण, जि. उस्मानाबाद

12

Research Paper - Political Sci.

प्रस्ताविक:-

समाजातील प्रत्येक मानवाला कांही निसर्गतः हक्क असतात , आणि ते सर्वच देशातील लोकांना प्राप्त झालेले असतात. मानवी गरजेनुसार मानवी हक्क ही संकल्पना आधुनिक काळात उदयास आली. मानव म्हणून निसर्गाच्या नियमानुसार जे अधिकार मिजलेले असतात, त्या अधिकारांनाच मानवी अधिकार (हक्क) असे म्हणतात. मानवाची प्रतिष्ठा, स्त्री-पुरुष समानता आणि सामाजिक संदर्भात त्यांचे स्वातंत्र्य या सर्वांचा मानवी अधिकारात समावेश होतो. न्याय आणि समानता या मुल्यांना प्रमाण मानून मनुष्याला कांही मुलभूत अधिकार मिळाले पाहिजेत, हा उदात्त विचार आता जवळ जवळ सुसंस्कृत समाजाने मान्य केला मानवी हक्कांच्या उत्पत्तीच्या पूर्वी जगात पातळीवर दोन महायुद्धे घडली पहिल्या महायुद्धा नंतर राष्ट्रसंघाची स्थापना झाली व दुसऱ्या महायुद्धानंतर संयुक्त राष्ट्रसंघटनेची निर्मिती झाली. या दोन्ही संघटना जागतिक शांतता व समस्या निर्मुलनासाठी अपयशी ठरल्या म्हणूनच संयुक्त राष्ट्रसंघटनेची आमसभेत १० डिसेंबर १९४८ ला जागतिक मानवी हक्काची सनद घोषित करण्यात आली.

मनुष्य हा जन्मतःच स्वतंत्र आहे, असे प्रसिद्ध पश्चिमात्य विचारवंत रुसो यांनी म्हटले आहे. म्हणूनच तो म्हणतो की, निसर्गाकडे चला, नैसर्गिक कायदे हे व्यक्तीला खरा माणूस म्हणून जीवन जगण्यास सुवर्ण संधी उपलब्ध करून देतात. जागतिक मानवी हक्क सनदेत सुद्धा वरील पध्दतीने हक्क बहाल केलेले दिसतात. वंश, वर्ण, लिंग, भाषा, धर्म , राजकीय वा अन्य मते, कोणत्याही राष्ट्रातील व कोणत्याही समाजातील श्रीमंत कि गरीब, जन्म कोठे झाला आणि दर्जा कोणता, यापैकी कशाचाही विचार न करता मानवी हक्कांच्या सनदेत सर्व हक्क व्यक्तीला प्राप्त होतात. ह्याच गोष्टीचा धागा धरून भारतीय संविधानकरांनी भारतीय राज्यघटनेत व्यक्तीला आपले

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

ISSN 0976-0377

RNI. MAHMUL02805/2010/33461

International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education for all Subjects

INTERLINK RESEARCH ANALYSIS

20

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Editor In Chief
Dr. Balaji Kamble

RNI.MAHMUL02805/2010/33461

IMPACT FACTOR

ISSN 0976-0377

Interlink Research Analysis

6.20

Issue:XXII, Vol. III, July 2020 To Dec. 2020

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Mulk Raj Anand's Untouchable - Psychological Interpretation Yogesh D. Reddy	1
2	Study of Vitamin D Status in the Western Coastal Region of Vasai-Virar City Municipal Corporation(M.S.), India Dr. Umakant P. Kamble	6
2	आधुनिक हिंदी साहित्य में दलित चेतना डॉ. अरुणकुमार भंडारे	12
4	भारतातील शेतकऱ्याचे आत्महत्याचे वाढते प्रमाण डॉ. राजु प्र. गवई	15
5	छत्रपती शिवाजी महाराजांचे किल्ले प्रशासन सुलोचना एस. लांजेवार	21
6	स्वराज्याचे संरक्षक शिवरायांचे किल्ले डॉ. ओमराज मधूकर गजभिये	26
7	नामदार गोपाल कृष्ण गोखले आणि भारत सेवक समाज एक चिकित्सा मांगीलाल राठोड	32
8	दैनंदिन वापरातील अन्नपदार्थाद्वारे औषोधोपचार अमरावती जिल्हयातील वरुड, मोर्शी आणि अचलपूर तालुक्याच्या महिलांचे ज्ञान आणि अनुभव सौ. नलिनी अनिल बोडखे	38
9	लोकसाहित्य संकल्पना राजेश तगडपल्लेवार	45
10	महाराष्ट्रातील लावणी डॉ. सुरेंद्र शेजे	48
11	भारतीय राजकारणामध्ये जातीवादाची भूमिका डॉ. रामदास नारायण फुलारी	51
12	गांधीजीचे सत्याग्रहाबाबत विचार डॉ. रब्बानी आर. सय्यद	55

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

RNI. MAHARASHTRA 02805/2010/33461

IMPACT FACTOR
6.20

ISSN 0976-0377

Issue : XXII, Vol. III, July 2020 To Dec. 2020

55

गांधीजीचे सत्याग्रहाबाबत विचार

डॉ. रब्बानी आर. सय्यद

राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,
शरदचंद्र महाविद्यालय,
शिराठोण, ता. उस्मानाबाद

12

Research Paper - Political Sci.

प्रस्तावना :-

सत्याग्रह ही गांधीनी जगाला दिलेली मोठी देणगी आहे. सत्याग्रहाच्या रूपाने गांधीनी सामूहिक लढ्याचे तंत्र जगाला दिले. गांधीजीनी सत्याग्रहाच्या मार्गाने भारतीय स्वातंत्र्याचा मार्ग प्रशस्त केला. जगातल्या अनेक देशांच्या क्रांत्यांच्या मुळाशी हिंसा होती मात्र गांधीजीच्या भारतीय स्वातंत्र्य अंदोलनाच्या मुळाशी मात्र अहिंसा होती. हेच त्यांचे वेगळेपण आहे. सत्याग्रहाच्या विचारामुळे गांधीजीचा समावेश जगातल्या प्रमुख विचारवंतांमध्ये झालेला आहे.

सत्याग्रहाचा अर्थ :-

"दक्षिण आफ्रिकेत हिंदी लोकांनी तेथील सरकारविरुद्ध चालविलेल्या चळवळीला गांधीजीनी 'पॅसिव रिझिस्टन्स' हे नाव दिले. परंतु पूढे हा लढा वाढत गेला त्यावेळी त्यांनी याचळवळीला वेगळे नाव देण्याचे गरजेचे वाटू लागले. मगनलाल गांधीनी 'सदाग्रह' हे नाव सूचविले. गांधीजीना त्यात थोडा फेरबदल करून सदाग्रहाचे 'सत्याग्रह' हे नाव ठेवले. १

"अन्याय, जुलूम आणि हिंसा याविरुद्ध अहिंसा आणि न्याय मार्गाने दिलेला लढा म्हणजे सत्याग्रह होय." सत्याग्रह म्हणजे सत्याचा आग्रह धरणे होय. हा आग्रह धरण्यासाठी स्वतःला त्रास झाला तर तो आनंदाने सहन करणे. प्रतिपक्षाला त्रास न देता प्राणाची बाजी लावून सत्याचे संरक्षण करणे म्हणजेच सत्याग्रह होय.

अन्यायाविरुद्ध किंवा जुलूमशाही विरुद्ध लढण्यासाठी जो अभिनव मार्ग गांधीजीनी वापरला त्याचे नाव सत्याग्रह होय, सत्याचा सतत शोध घेणे, सत्य प्राप्त करून घेण्याचा मनात अढळ असा निश्चय ही सत्याग्रहाच्या तत्वामागची मुळ प्रेरणा आहे. "सत्याग्रहाचा अर्थ आपल्या मागण्या मान्य करून घेण्यासाठी सरकारला किंवा शत्रूपक्षाला वेटिस धरणे हा नाही किंवा सत्याग्रह हे शत्रूविरुद्ध लढण्याचे शस्त्र नाही. तर सत्याग्रह म्हणजे सत्याचा आग्रह सत्याग्रहाला प्रेमाचा आधार असतो. जेथे प्रेमाने जग जिंकायचे तेथे शत्रू कृपीच नसतो."

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

77

17

20-21

Issue : XIX, Vol. VI

IMPACT FACTOR
6.20ISSN 2250-169X
June 2020 To Nov. 2020

VISION RESEARCH REVIEW

Book

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No.
1	Declining GDP Growth and Impact of Covid-19 Dr. Baljeet Kaur R. Oberoi	1
2	Societal Veracity in Superstar India : An Overview Bharat Jadhav	5
3	Generalization Services On The Web Santosh S. Kamble	10
✓4	Library Networks Strategic Planning R. R. Bhise	15
5	Library Automated Circulation System Shyam Dharasurkar	20
6	वस्तु व सेवा कर : एक अन्वयार्थ डॉ. पुरुषोत्तम गाटे	30
7	महाराष्ट्राच्या महसूली खर्चातील प्रवृत्तीचा अभ्यास डॉ. मधुकर ताकतोडे	34
8	भटक्या-विमुक्तांच्या साहित्याचे स्वरूप डॉ. अनिल व्यंकटराव मुंडे	40
9	शरणकुमार लिंबाळे यांच्या काव्यातील दाहकता डॉ. दिलीप गायकवाड	46
10	प्रादेशिक राजकीय पक्ष सामाजिक आधार व विकासाची कारणे एक अध्ययन डॉ. भगवान लोखंडे	51

17

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

17

Issue : XIX, Vol. VI
VISION RESEARCH REVIEW

IMPACT FACTOR
6.20

ISSN 2250-169X
June 2020 To Nov. 2020

4

Library Networks Strategic Planning

R. R. Bhise

Head, Dept. of Library Science,
Sharadchandra Mahavidyalaya,
Shiradhon, Dist. Osmanabad

Research Paper - Library Science

ABSTRACT

This paper discuss on the library strategic planning of library which help to users and staff for the provide library services. Library networks cannot assume that, their organizations will be supported, because there is a strong commitment to resource sharing. Even if there is a strong commitment, this does not always translate into a continuous support from both member libraries and sponsoring bodies. This paper focus on the steps in strategic planning process for library networking, situation and environmental analysis and preparation and implementation of strategic plan.

Keywords: *Library Network, Strategic Plan, Steps, Preparation and Implementation of Strategic Plan.*

Introduction:

Library networks are service agencies and are more dependent on their member libraries support. Staffs involved in managing library networks are increasingly charged with ensuring that, the networks goals remains responsive to membership needs. In the managing a library network, there is a delicate balance and latent tension in maintaining the interest of the networks as distinct from the needs of individual members. Network staff will want to ensure the survival of their organization while serving members libraries

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Issue XXI, Vol. V

Hi-TECH RESEARCH ANALYSIS

IMPACT FACTOR

6.05

ISSN 2231- 6671

Aug. 2020 To Jan. 2021

BOOK

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Literacy Scenario In Maharashtra: A Geographical Analysis Suresh Kamble	1
2	Management of Soil Biological Quality P. R. Baravkar	8
3	Techniques of Sampling Methods in Research R. R. Bhise	13
4	Bibliographic Database Management Systems Shyam Dharasurkar	22
5	'उपरा' प्रस्थापित व्यवस्थेविरुद्धचा भटक्या-विमुक्तांचा पहिला विद्रोह डॉ. दिलीप गायकवाड	31
6	क्रीडा शिक्षकाचे सामाजिक योगदान : एक चिकित्सक अभ्यास दिपक वसंतराव फडणिस	38
7	यलम समाजाची आर्थिक स्थिती डॉ. अनिल रेड्डी	42
8	नक्षलवाद भारतीय राजकीय व्यवस्थेसमोरील आव्हान डॉ. भगवान लोखंडे	51

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

23

23

3

Techniques of Sampling Methods in Research

R. R. Bhise

Head, Dept. of Library Science,
Sharadchandra Mahavidyalaya,
Shiradhon, Dist. Osmanabad

Research Paper - Library Science

ABSTRACT

In this paper, the different types of sampling methods/techniques were described. Also the six steps which should be taken to conduct sampling were explained. As mentioned, there are two types of sampling methods namely; probability sampling and non-probability sampling. Each of these methods includes different types of techniques of sampling. Non-probability Sampling includes Quota sampling, Snowball sampling, Judgment sampling, and Convenience sampling, furthermore, Probability Sampling includes Simple random, Stratified random, Cluster sampling, Systematic sampling and Multi stage sampling.

Key Words: Sampling Method, Sampling Technique, Research Methodology, Probability Sampling, and Non-Probability Sampling.

Introduction:

A sample is a part of the population that is subject to research and used to represent the entire population as a whole. What is crucial here is to study a sample that provides a true picture of the whole group. Often, it's not possible to contact every member of the population. So, only a sample is studied when conducting statistical or marketing research. The methods used in drawing samples from a population usually in such a manner that the sample will facilitate determination of some hypothesis concerning

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

RNI. MAHMUL02805/2010/33461

Interlink Research Analysis

IMPACT FACTOR
6.20

ISSN 0976-0377

Issue: XXII, Vol. X, July 2020 To Dec. 2020

Book

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Realization of self cleaning properties on Textile Surface using Nantotech Material Balasaheb S. Kamble, Ashok P. Acharya, Harshad Salunkhe	1
2	Modern and Urban Families in Shobha De's Spouse Bharat Jadhav	8
3	Electronic Services in Colleges Libraries at Raigad District Dr. Ekata A. Menkudale	13
✓4	Analysis of Digital Library R. R. Bhise	27
5	हिन्दी साहित्य और सिनेमा डॉ. सुजाता न. मगदुम	31
6	मीडिया और बाजारवाद सुनील ब. ताटे	37
7	भारतातील शेतकऱ्यांची दुर्दशा : एक भौगोलिक अभ्यास संतोष सदाशिव कांबळे	43
8	महात्मा जोतीराव फुले यांची कविता - एक अभ्यास डॉ. अनिल मुंडे	50
9	दलित कथेचे शिल्पकार - एक समिक्षा डॉ. दिलीप गायकवाड	57

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

17

Subjects

(M.S.)
s)
je,

sity,

arsity.

18

18

RNI. MAHMUL02805/2010/33461

IMPACT FACTOR

ISSN 0976-0377

Interlink Research Analysis

6.20

Issue : XXII, Vol. X, July 2020 To Dec. 2020

26

27

Analysis of Digital Library

R. R. Bhise

Head, Dept. of Library Science,
Sharadchandra Mahavidyalaya,
Shiradhon, Dist. Osmanabad

4

Research Paper - Library Science

Introduction :

The present paper deals with Digital Library technology as digital library concept, Definitions, advantages & Limitations.

Today the emergence of digital technology & computer networks has provided a means where by information can be stored retrieved disseminated & duplicated in a fast & efficient manner on a global level, Digital libraries have made considerable advances both in technology & its application.

Objectives :

To identify what are the components to develop digital library detail study of all the Identified components of digital library use of all components in developing future digital library.

Definitions :

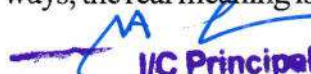
1) Lynch :

“Digital libraries are system providing the community users with coherent access to a large organised repository of information & knowledge.”

2) Digital Library workshop :

“Digital library is an assemblage of digital computing, storage & communication machinery together with the concept & software needed to reproduce, emulate & extend the services, provided by conventional libraries based on paper & other material means of collection, cataloguing, finding & dissemination informations”

3) “Digital library has been defined in many ways, the real meaning is “Digital library is a

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

ISSN 2349-1027

International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

INDO WESTERN RESEARCHERS

(UGC Approved, Refereed & Peer Reviewed Research Journal)

Year - VI, Issue - XII, Vol.- I

Impact Factor 5.47
(GRFI)

Feb. 2020 To July 2020

(15)

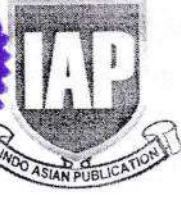
EDITOR IN CHIEF

Dr. NILAM CHHANGANI

(Faint mirrored text, likely bleed-through from the reverse side)
I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

(Handwritten signature)
I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

माहिती साक्षरता : संकल्पना, गरज, पध्दती आणि आशय

एस. पी. अडसुळे

ग्रंथालय आणि माहिती शास्त्र विभाग,
शरदचंद्र महाविद्यालय,
शिराढोण, जि. उस्मानाबाद

प्रास्ताविक :

आजच्या मानवी जीवनात माहितीला फार मोठ्या प्रमाणात महत्व प्राप्त झाले आहे. व याची महती सर्वांना पटलेली आहे ज्याप्रमाणे अन्न वस्त्र निवारा या गोष्टी आवश्यक आहेत. त्याप्रमाणेच माहितीही आवश्यक आहे. प्रत्येकाला आपापल्या क्षेत्राचा विकास करण्यासाठी आपापल्या विषयाची माहिती आवश्यक आहे. व तयार माहितीच्या आधारेच आपण यशाचा कळस गाठू शकतो. आज तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीमुळे फार मोठ्या माहिती निर्माण होत आहे. निरंतर शिक्षणाचा महत्वाचा घटक हा माहिती आहे. कारण दैनंदिन व्यवहार विभिन्न क्षेत्रात घडत असलेल्या निरनिराळ्या घटना विविध विषयांवर निरंतरपणे सुरु असलेल्या संशोधन प्रक्रिया या माध्यमातून सतत माहितीची निर्मिती होत असते व ती माहिती बौद्धिक विकासासाठी ज्ञानाच्या कक्षा रुंदावण्यासाठी समाजाचा विकास करण्यासाठी माहितीचा सातत्याने प्रसार करण्यात यावा. कारण माहिती ही परिस्थिती जाणून घेते.

२१ वे शतक हे माहिती तंत्रज्ञानाचे युग आहे व ते आधुनिक काळात आवश्यक आहे या माहितीची

परिस्फोट झालेला आहे. माहितीचे ज्ञानात रुपांतर झाल्यामुळे विविध साहित्य हे इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात उपलब्ध होत आहे तथा माहितीतून नेमकी माहिती मिळविणे व ती योग्यप्रकारे वापरणे यासाठी विशेष कौशल्याची गरज भासते आहे म्हणून माहिती साक्षरता क्षमता या नवीन संकल्पनेकडे या समस्येवर उपाय म्हणून पाहिले जात आहे.

माहिती साक्षरता संकल्पना :

इंटरनेटच्या उपलब्धतेमुळे माहिती साक्षरतेस आणखी महत्व प्राप्त झाले आहे. माहिती साक्षरतेची शैक्षणिक अभ्यासक्रम अमेरिकेत १९८० पासून तयार केला जात आहे. ही संकल्पना म्हणजे पूर्वी शैक्षणिक ग्रंथालयातून शिकविल्या जाणाऱ्या सुचीयुक्त अभ्यासक्रमाचे आधुनिक स्वरूप म्हणता येईल. व्यक्ती हा आयुष्यभर विद्यार्थीच असतो. आपल्या क्षेत्रात प्रगतीचे पाऊल पुढे टाकत असताना त्याला त्या क्षेत्रातील नवीन ज्ञान अवगत करावे लागते. त्यासाठी माहिती साक्षरता म्हणजे काय हे पाहणे आवश्यक आहे.

व्याख्या :

माहिती साक्षरता ही शब्द माहिती आणि साक्षरता

2020-21 - (2)

82

ISSN 2229-4406

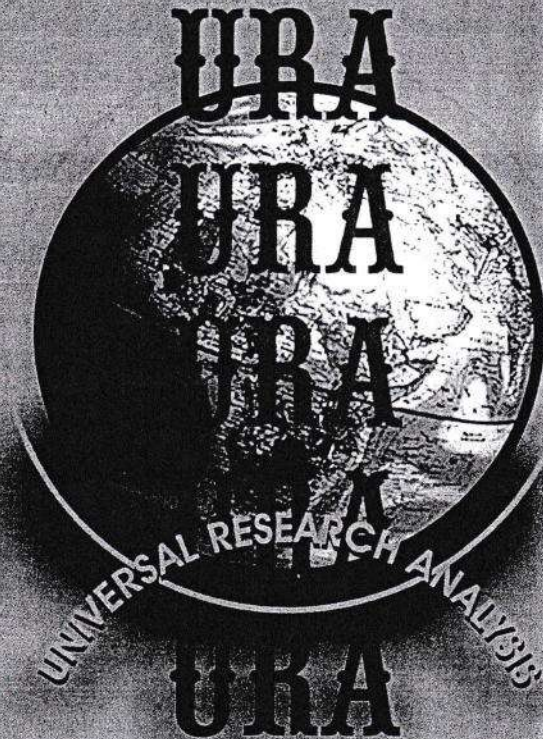
International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education for all Subjects

UNIVERSAL

RESEARCH ANALYSIS

EDITOR IN CHIEF
Dr. BALAJI KAMBLE

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

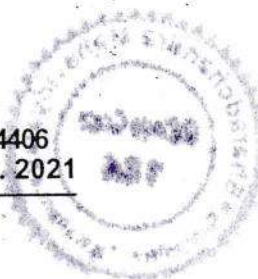

Issue : XXI, Vol. V

UNIVERSAL RESEARCH ANALYSIS

IMPACT FACTOR
6.10

ISSN 2229-4406
Sept. 2020 To Feb. 2021

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Marketing Strategies Of Urban Co-Operative Banks In Latur District Dr. Ritesh Bajranglal Vyas	1
2	Size of land holding, Inflation and Its Causes in India Dr Nandkumar Chitade	5
3	A Comparative Study of Achievements of Students Learning in Navodaya Vidyalaya and General Schools of Shegaon Block Dist-Buldana MS Savita Kanherkar, Dr. Hemchandra Sasane	11
4	Image of Women in Post- Independence English Novel: A Study of Selected Women Novelist R. D. Dhule	22
5	कोव्हीड -१९ चा भारतीय कृषी क्षेत्रावर झालेला परिणाम डॉ. संजय मारुती पाटील	27
6	डिजीटल ग्रंथालय - एक अभ्यास श्रीहरी प्रेमनाथ अडसुळे	32
7	महात्मा बसवेश्वर व महात्मा गांधी यांचे सामाजिक विचार शंकरय्या करिबसय्या कळीमठ	37
8	माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ चिकित्सक अभ्यास डॉ. बळवंत विष्णू घोगरे	53

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

6

डिजीटल ग्रंथालय - एक अभ्यास

श्रीहरी प्रेमनाथ अडसुळे
ग्रंथालय व माहितीशास्त्र विभाग,
शरदचंद्र महाविद्यालय,
शिरादोण, जि. उस्मानाबाद

Research Paper - Library Science

गोषवारा

डिजीटल ग्रंथालय हे ग्रंथालय शास्त्रातील क्रांती निर्माण करणारे माहितीचे युग आहे. अभ्यासकांना व संशोधकांना या माध्यमाने सुवर्ण संधी निर्माण केली आहे. माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्रातील पारंपारिक, संगणकीकृत, इलेक्ट्रॉनिक आदी माध्यमाच्या पुढचे पाऊल म्हणजे डिजीटल ग्रंथालय होय. या महत्वपूर्ण व जलद गतीने कमी वेळात, अल्प खर्चात उपाययोजनांना माहिती देण्यासाठी डिजीटल ग्रंथालय काळाची गरज होऊन बसले आहे.

शोध संज्ञा :- डिजीटल ग्रंथालय , इलेक्ट्रॉनिक माध्यमे, डिजीटायझेशन, कॅनर.

प्रस्तावना :-

हे निर्वीवाद सत्य आहे की, आपण डिजीटल वातावरणात राहू लागलो आहोत. माहिती मिळविण्याच्या पध्दतीमध्ये नवनवीन बदल होत आहेत. गरजे प्रमाणे स्रोत व सेवांची मागणी होत असते. डिजीटल ग्रंथालयसंकेत पान हे एक ग्रंथायाची बाहय भित्त म्हणून सध्या प्रचलीत आहे. ग्रंथाच्या व जर्नलसच्या वाढीव किंमतीमुळे वाचक वर्ग व ग्रंथालये डिजीटल ग्रंथालयाकडे वळलेले दिसतात. वाचन साहित्याचे डिजीटल स्वरूपात रूपांतर करणे, जगातील कोणत्याही माहितीची उपलब्धता करून देणे, संप्रेषण तंत्रज्ञानाचा वापर करून इंटरनेटच्या माध्यामातून उपाययोजनांना माहिती उपलब्ध करून देणे यामुळे शक्य होते. आजच्या या २१ व्या शतकात नवनवीन लागलेले शोध व अत्यावश्यक असलेली माहिती संशोधकांना व अभ्यासकांना उपलब्ध करून देणे काळाची गरज आहे व ग्रंथालयानी या डिजीटल प्रणालीचा वापर करून ती गरज पुरविणे आवश्यक झाले आहे.

व्याख्या :-

१) डिजीटल ग्रंथालय हे असे तंत्रज्ञान आहे की जे माहितीच्या निर्मिती, प्रसारण , व्यवस्थापन

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

Kisan Shikshan Prasarak Mandal,
Borgooan (Kale) Tq. & Dist. Latur's

NAAC Accredited 'B' Grade

Vasantrao Kale Mahavidyalaya,
Dhoki. Tq & Dist - Osmanabad.

&

Akhil Maharashtra Itihas Parishad, Pune

Jointly Organize

One Day International Conference on

**"The History of Pandemic like Covid-19 & Its Impat on
Socio-Economic & Political Sectors in the World"**

Tuesday, 20th October 2020

ISSN No. : 2278-9308

Impact Factor : 7.675

Editor
Dr. N. P. Manale
(Convener)

Chief Editor
Dr. Satish Kadam
(President, AMIP)

Executive Editor
Dr. Haridas Fere
(Principal)

Organized by

Department of History

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgooan (Kale) Tq. & Dist. Latur's

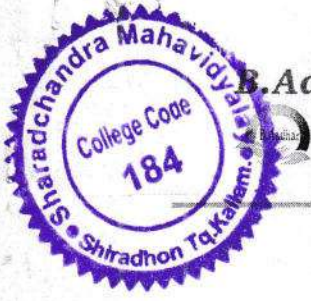
VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA, DHOKI
Tq & Dist.- Osmanabad - 413508

16

IC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

19	कोविड १९ चा भारतीय ग्रामीण व शहरी जीवनावर झालेला परिणाम अमोल राम डायरे	75
20	कोरोना: एक जागतीक महामारी प्रा.भिसे राजाराम रामकृष्ण	79
21	कोरोना महामारी एक मानवी जागतीक संकट प्रा. सरडे दिलीप निवृत्ती	85
22	कोविड १९ आणि रिहेंज पोर्नची समस्या'- समाजशास्त्रीय विश्लेषण प्रा. डॉ. विभीषण करे	88
23	कोरोना महामारीच्या संकटात ऑनलाईन शिक्षण प्रा.अडसुळे एस.पी.	92
24	कोरोना व्हायरसचे आव्हानरू एक दृष्टिक्षेप डॉ. माने पी व्ही	94
25	जागतीक महामारी कोविड १९ आणि भारतीय शिक्षण व्यवस्थेचे बदलते स्वरूप प्राचार्य डॉ.हरिदास फेरे /प्रा.डॉ.नानासाहेब मनाळे	97
26	कोविड- १९ महामारी नंतरचे सामाजिक बदल व महामारी काळातील सामाजिक संस्थांचे योगदान. प्रा. कोटरंगे दत्ता नामदेव	99
27	कोविड १९ महामारी मुळे आंतरराष्ट्रीय व राष्ट्रीय प्रशासन व्यवस्थेवर झालेला परिणाम. प्रा धप्पाधुळे रामेश्वर शंकरराव,	102
28	जगातील भीषण रोगांच्या साथी प्रा.डॉ. कांबळे बाळू आत्मराम	106
29	कोविड १९ या महामारी चा भौगोलिक संरचना व पर्यावरणावर झालेला परिणाम. डॉ सुदर्शन व्यंकटराव सोनवणे	111
30	कोविड १९ महामारी चा शिक्षण, रोजगार, आरोग्य, संस्कृती व मानवी आरोग्यावर झालेला परिणाम : एक अभ्यास डॉ. रामहरी सूर्यवंशी,	114
31	कोविड १९ महामारी आणि सरकारी धोरणे : एक अभ्यास प्रा.डॉ. विनोद धोंडीराम आचार्य	118
32	कोरोना महामारी आणि ग्रामीण जीवनदर्शन डॉ. मदकुटे पी. एम.	122
33	भारतातील साथिचे रोग आणि त्याचा इतिहास प्रा. डॉ. विनायक उद्धवराव पाटील	125
34	कोरोनाच्या संकटामुळे जागतिक अर्थव्यवस्थेवर महामंदीचे सावट आणि भारतीय अर्थव्यवस्था प्रा.डॉ.मैद बी.व्ही.	128
35	कोविड : १९ का ग्रामीण तथा शहरी अर्थव्यवस्था पर पडा गहरा प्रभाव डॉ. राजकुमार पंडितराव जाधव	133

कोरोना महामारीच्या संकटात ऑनलाईन शिक्षण

प्रा.अडसुळे एस.पी.

ग्रंथालय व माहितीशास्त्र विभाग शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण ता.कळंब जि.उस्मानाबाद

संपूर्ण जग कोरोना महामारीने ग्रासले आहे. जगातील सर्व देशात कोरोनाचा फैलाव वेगाने झाला आहे. त्याचा परिणाम जगातील सर्व देशांच्या सामाजिक, आर्थिक, राजकीय, सांस्कृतिक व शैक्षणिक जीवनावर प्रतिकूल परिणाम झाला आहे. कोरोना संकटाचा प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी प्रत्येक देशाने त्या-त्या देशाच्या सिमा बंद केल्या आहेत. देशांतर्गत पातळीवर राज्याच्या सीमा बंद केल्या होत्या. तसेच जिल्हा स्तरावर सुध्दा सीमा बंद केल्या होत्या. त्यामुळे भारत सरकार आणि राज्य सरकार यांनी वेळोवेळी दिलेल्या आदेशानुसार मार्च 2020 पासून सर्व कॉलेज, शाळा, टयुशन बंद आहेत. राज्यातील सर्व परिक्षा, निकाल, प्रॅक्टिकल कोरोनाच्या प्रादुर्भावामुळे रद्द करण्यात आल्या होत्या. साधारणतः देशात 15 जून पासून सर्व शाळा महाविद्यालये सुरू होत असतात. पण सन 2020-21 या शैक्षणिक वर्षात कोरोनाचे संकट कधी संपेल आणि पुन्हा शाळा, कॉलेज व टयुशन नियमित कधी सुरू होतील याबाबत सध्यातरी अनिश्चिततेचे वातावरण आहे.

शिक्षण ही निरंतर चालणारी प्रक्रिया आहे. जनतेच्या शिक्षणावर राष्ट्राचे भवितव्य अवलंबून असते. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांनी असे म्हटले होते की, मनाची मशागत हे मानवी अस्तित्वाचे अंतिम उद्दिष्ट असायला हवे. विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी शिक्षण हे अनिवार्य आहे. विद्यार्थ्यांचे शिक्षण खंडीत होणार नाही यासाठी देशात सरकारने शाळा, कॉलेज बंद असले तरी शिक्षण सुरू करण्यासाठी उपाय योजना आखण्यास सुरूवात केली आहे. सद्या सरकारकडून विद्यार्थ्यांच्या आरोग्यास धोका निर्माण होईल अशा प्रकारचे कोणतेही पाऊल उचलण्याची शक्यता खुप कमी आहे. परंतु कोरोनाची परिस्थिती आणि त्याला सामोरे जाण्याची तयारी आणि विशेषतः विद्यार्थ्यांना संरक्षण देण्यासाठी सर्व उपाययोजना राबवून ऑनलाईन शिक्षण सुरू करण्याच्या दृष्टीने पावल टाकत आहेत. परंतु भारतातील ऑनलाईन शिक्षण पध्दतीचा अपेक्षित विकास झालेला नसून ते प्राथमिक अवस्थेत आहेत. कोरोनाच्या वाढत्या प्रादुर्भावामुळे विद्यार्थ्यांच्या जीवित्तास धोका निर्माण होऊ नये व सामाजिक अंतर ठेवणे हा प्रतिबंधात्मक उपाय म्हणून देशातील सर्व शाळा, कॉलेजेस मधील विद्यापीठ स्तरावरील पदवी व पदव्युत्तर अंतिम वर्षांच्या परिक्षा सुरू करण्यात आलेल्या आहेत. इतर परिक्षा रद्द केलेल्या आहेत. अशा परिस्थितीत पारंपारिक शिक्षण पध्दतीला पर्यायी ऑनलाईन शिक्षण पध्दतीचा जोरदार विचार शासन दरबारी चालू झाला आहे.

ऑनलाईन शिक्षणामध्ये अनेक अडचणी निर्माण होत आहेत. नेटवर्क समस्या, संगणक, लॉपटॉप, स्मार्ट फोन अशा सर्वच साधनांची कमतरता जाणवत असल्याने ऑनलाईन शिक्षण घेण्यामध्ये अडचणी निर्माण होत असल्याने बरेचशे विद्यार्थी ऑनलाईन शिक्षणापासून वंचित राहत असल्याचे दिसून येत आहे. भारतातील सर्वच क्षेत्रात अतिशय वेगवान डिजिटलायझेशन होत आहे. माहितीची स्थित्यंतरे वेगाने होत आहेत. विचाराची अंदाज प्रदान, ऑनलाईन खरेदी-विक्री ऑनलाईन शिक्षण पध्दतीमध्ये वेगाने बदल होताना दिसत आहेत. ऑनलाईन तंत्रज्ञानामुळे शिक्षण क्षेत्रात नवीन-नवीन संधी, वेळेची बचत, पैशाची बचत, अचुकता, गतीशिलता हे सहज आणि सुलभपणे शक्य झाले आहे. देशातील ऑनलाईन शिक्षण पध्दतीची यशस्वीता ही डिजिटल तंत्रज्ञान विस्तारीत इंटरनेट, इंटरनेटचे जाळे स्ट्रॉंग इंटरनेट कनेक्टिव्हिटी, वीज व संगणक, लॉपटॉप, ॲड्रॉइड मोबाईल ची उपलब्धता यावर अवलंबून आहे. हेच आज मुबलक प्रमाणात उपलब्ध नाहीत. तरी परंतु आज ऑनलाईन शिक्षण देण्यासाठी वेबसाईट, गुगल मीट, झुम मिटींग, गुगल क्लासरूम, व्हाटसअप, फेसबुक, इंस्टाग्राम, टेलिग्राम, युट्युब, दिशा ॲप यासारख्या अनेक ॲप्लीकेशनचा प्लॅटफॉर्म प्रभावितपणे वापरला जात आहे. ग्रामीण भागातील शिक्षण पध्दतीत विद्यार्थ्यांचे नुकसान होऊ नये म्हणून ऑनलाईन शिक्षण देणे चालू झाले आहे.

मोबाईल इंटरनेट, टी.व्ही., रेडिओ, यासारखी कोणतीही सुविधा नसणारे विद्यार्थी आपल्या राज्यामध्ये अनेक आहेत. शासनाच्या ऑनलाईन पध्दतीचा उपक्रम जरी चांगला असला तरी त्यातून ग्रामीण व दुर्गम भागातील गरीब विद्यार्थी वंचित राहतील व त्यांचे शैक्षणिक नुकसान होईल. परिणामी सर्वांना मोफत व सक्तीचे शिक्षण या मुलभुत अधिकारापासून

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

November -2020

SPECIAL ISSUE

INDIAN WOMEN : PRESENT, PAST AND FUTURE

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:

Dr.S.N.Jadhavar
Head, Deptt. of History,
Sham Gadale Art's College,
Dahiphal (Wadmauli)
Tq.KAJJ.,Dist. BEED.

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

20	कौटुंबिक हिंसाचार	प्रा. डॉ.बालासाहेब विश्वनाथ मुंडे	82
21	स्त्रीवादी साहित्य	मुळाटे श्रीधर सुधाकर	85
22	'राखीव सावल्यांचा खेळ' मधील स्त्री	प्रा. मोहन चव्हाण	88
23	प्रतिमा इंगोलेची कथा : स्त्रियांच्या दुःखाची कहाणी	श्री. एम. वाय. पोवार	92
24	१९९० नंतरच्या स्त्रीवादी कवितेतील जाणिवा	डॉ.फारुक अहमदसाब तांबोळी	97
25	स्त्री समाज सुधारक	प्रा.डॉ. शारदा गोविंदराव बंडे	101
26	गुप्तकालीन स्त्री जीवन	अमोल नानासाहेब मस्के	104
✓27	स्त्रीवाद : स्वरूप आणि संकल्पना	प्रा. अडसुळे एस. पी.	106
29	प्राचीन भारतीय विदुषी श्री रत्न घोषा और विश्ववारा का वैदिक ग्रंथों में योगदान	प्रा. विकास भानुदास टकले	107
30	भांडे — कपडे करणा—या स्त्री मजुरांची भुमिका व समस्या	डॉ. रविंद्र बापुराव शेंडे/ प्रा. स्वप्नील एस. बोबडे	113
31	पुरुष प्रधान संस्कृतीत स्त्रियांचे सबलीकरण' आणि स्त्रियांवर होणारा हिंसाचार	कु.दिप्ती गोपाळराव नेहर	118
32	राजमाता जिजाबाई कार्य की प्रासंगिकता	डॉ. चंद्रकांत बन्सीधर भांगे	131
33	महाराष्ट्र विधिमंडळात महिला प्रतिनिधित्व	प्रा. डॉ.आंधळे बी. व्ही.	133
34	ग्रामीण स्त्रियांच्या समस्या रूएक ऐतिहासिक अभ्यास	डॉ बाबासाहेब शेप	140
35	मराठी कवितेतील स्त्री-जाणीवा	डॉ.कैलास इंगळे	148
36	'मुखेडच्या 'दशरथेश्वर' मंदिरावरील एकमेवाद्वितीय नायिकाप्रधान कामशिल्प'	प्रा. डॉ. अरविंद सोनटक्के	149

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

स्त्रीवाद : स्वरूप आणि संकल्पना

प्रा. अडसुळे एस. पी.

शरदचंद्र महाविद्यालय शिराढोण ता.कळंब जि. उस्मनाबाद

प्रस्तावना :-

१९७५ साली आंतरराष्ट्रीय महिला दशक म्हणून जाहीर झाले. त्यानिमित्ताने स्त्रीयांविषयी, त्यांच्या सद्दा स्थितीविषयी, त्यांच्या प्रश्नाविषयी विविध स्थरावर विचार मंथन सुरु झाले. शतकानु शतके पुरुष प्रधान व्यवस्थेत नानाविध बंधनाने जखडून ठेवलेल्या स्त्री स्वातंत्र्याची चर्चा होऊ लागली. वर्तमानपत्रे नियतकालिक यामधून मथळेच्या मथळे स्त्री दास्यतत्वावर आणि त्यांच्या दुय्यम तत्वावर लिहले गेले. प्रस्थापितांच्या व्यासपिठवरूनच स्त्री मुक्तीचा जागर घातला जाऊ लागला स्त्रीला हि मन भावना स्वभिमान अस्मिता, क्रोध, लोभ, दूःख मोह, प्रेम, त्याग, या गोष्टी जन्मताच त्यांच्याकडे हि आहेत. स्त्री- पुरुष सहसमंभ, स्त्रीवाद स्त्री स्वातंत्र्य या साठी आनेक विधवानंनी आपली लेखणी खर्ची घातली. महिला दशकांच्या निमित्ताने संपूर्ण जगभरात स्त्री विषयी यांच्या हक्का विषयी माणूस म्हणून जगण्या विषयी लिहले व बोलले जावू लागले. स्त्रीवाद हा जगभरात वनव्यासारखा पसरला.

स्त्री हि एक पुरुष प्रमाणेच स्वतंत्र्य व्यक्ती असून पुरुषातील गुण दोष स्त्री मध्ये असतात स्त्री हि स्वतःला ककमकुवत समजत नाही तर पुरुषी व्यवस्थेनेच तिला हजारो वर्षे कमकुवत केले आहे. स्त्री आता मोठ मोठ्या जबाबदाऱ्या घेऊन त्या आत्मविश्वासाने पेलताना दिसत आहेत. म्हणून आज पुरुष स्त्रीया विषयी अंतर्मुख होऊन स्त्रीला स्वातंत्र्य देण्याविषयी विचार करताना दिसत आहे. हे स्त्रीवादाचे यश आहे. स्त्री जिवनाच्या सर्वबाजूचा सखोलपणे विचार विचारवंतानी माडला आहे. स्त्रीयांचा इतिहास वाचला तर गौरवपूर्ण कार्यकेल्याचे अगोदरच सिध्द केले आहे. स्त्रीवादी विचारवंत सिमा द बुवा म्हणतात स्त्री हि जन्माला येत नाही तर ती घडवली जाते समाजातील धार्मीक सांस्कृतीक संस्कारातून तिचे बाईपण घडविले जात असते. आणि मुलीला स्त्री बनवण्याची पक्रिया आयुष्यभर सुरु असते. मुलीची घरात वाढ होत असताना कळत नकळत लहान सहान गोष्टीतून स्त्रीला हव्या त्या साच्यात घडविण्याचे काम सतत होताना दिसतात. प्रत्येक बाबतीत मुलापेक्षा मुलगी कशी वेगळी आहे. हे तिच्या मनावर खोलपर्यंत बिंबवले जाते. त्यातूनच स्त्री - पुरुष यातील भेद अधिक अधिक गडद आणि स्पष्ट होत जातो.

स्त्रीवादाच्या काही व्याख्या :-

स्त्रीवाद समजण्यासाठी समाजातील स्त्रीयांचे स्थान समजले पाहिजे इंग्रजी भाषेतील फॅमिनिसम या शब्दासाठी मराठीत स्त्रीवाद हा शब्द वापरला जातो. फिमेल म्हणजे स्त्री फेमिनिझम म्हणजे स्त्री प्रधान अथवा स्त्रीवाद स्त्री या शब्दासाठी मराठी शब्दकोशात मादी बाई असा अर्थ आहे. स्त्रीवाद म्हणजे स्त्रियांचे मादीपण बाईपण या प्रकारचा अर्थ स्त्रीवादी विचारसरणी नाकारते मात्र तिला व्यक्ती म्हणून स्विकारते लिंगभेदी कारणांमुळे स्त्रीयांच्या वाट्याला येणारा दुय्यमपणा स्त्रीवाद नाकारतो. म्हणून स्त्रीवाद म्हणजे दडपला गेलेला स्वत्वचा संघर्ष आहे. स्त्रियांची माणूस पणाकडे सरकणारी वाटचाल आहे. स्त्रीला आपल्या पराधिनतेची गुलमीची जाणीव होऊन त्या विरुध्द बंड पुकारणे म्हणजे स्त्रीवाद 'बाईपणाची कात टाकून माणूसपणाचे नवेरूप स्वीकारण्याची क्षमता म्हणजे स्त्रीवाद,' 'स्त्रीवाद म्हणजे स्त्रियांकडे पाहण्याची नवी दृष्टी नवी दिशा,'

स्वातंत्र्याच्या आगोदर अधिक अधिक माता आपल्या मुला मुलींत भेद मानित होत्या मुलांना वंशाचा दिवा म्हणून मुलांची आपेक्षा बाळगणारे जाणीव पूर्वक आपल्या मुलींना आदर्श गृहिणी बनवीण्याचा प्रयत्न करताना दिसतात उदा. घरातील कामे, जेवन, आपला श्रुंगार, वागणूक, लोकांची मर्जी, अशा प्रकारच्या गोष्टी कशा प्रकारे करावेत हि वेळोवेळी मुलींना संगीतल जात आहे. स्त्री हि एक व्यक्ती नसून ति पत्नी, प्रियसी, बहिण, आई, सासू, आदिरुपाने पाहिले जाते. यातूनच स्त्रीच्या व्यक्ती मत्वाची जडण घडण बनत जाते. या सर्वांना स्त्रीवाद विरोध करताना दिसतो.

स्त्रीवादाचे स्वरूप :-

स्त्रीवादाचे स्वरूप समजून घेताना स्त्रीयांना स्वतःची ओळख व तिचे सामर्थ्य यांचा परिच्या असावा असे मनते स्त्री - पुरुष दोघे हि या जगात एकमेकांशिवाय अपुर्ण आहेत. पूढील पिढीला सुजान बनवण्यासाठी त्यांनी समतेच्या तत्वांनी एकत्रित यावे लागते यात स्त्रीचे कुठेही खर्ची करण होणार नाही. हा विचार स्त्रीवादी विचारच्या केंद्रेस्थानी आहे.

Current Global Reviewer

Peer Reviewed Multidisciplinary International Research Journal
PEER REVIEWED & INDEXED JOURNAL

ISSN 2319-8648

Impact Factor - 7.139

Indexed (SJIF)

February 2020 Special Issue-23 Vol. 3

The Role of Language and Literature in Unity in Diversity

کثرت میں وحدت
اُردو زبان و ادب کے حوالے سے

Chief Editor
Mr. Arun B. Godam

Guest Editor
Principal, Dr. Aqueela Syed Gous

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyala
Shiradhon Tq. Kallam

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 23, Vol. III
February 2020

Peer Reviewed
SJIF

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

INDEX فہرستِ مشمولات

صفحہ نمبر Page No.	مقالہ نگار Written By	موضوع Topic	نمبر شمار S. No.
جدید ذرائع ابلاغ			
159	ڈاکٹر فہمیدہ محمد ہارون انصاری، مالیکاؤں ضلع ناسک (مہاراشٹر)	اردو زبان و ادب اور ذرائع ابلاغ	54
161	ڈاکٹر قمر النساء بیگم، خلد آباد ضلع اورنگ آباد۔ مہاراشٹر	اردو زبان و ادب اور ذرائع ابلاغ	55
166	ڈاکٹر عالیہ کوثر علی شاہ خان، جانہ (مہاراشٹر)	اردو زبان اور جدید ٹیکنالوجی	56
168	ڈاکٹر شائستہ اسد اللہ خان، ناندری (مہاراشٹر)	اردو زبان و ادب اور ذرائع ابلاغ	57
172	ڈاکٹر ہاجرہ پروین، وجے پور (کرناٹک)	اردو اور ٹیلی ویژن	58
175	ڈاکٹر عبدالرحیم ملہا، وجے نگر (کرناٹک)	اردو زبان و ادب اور ذرائع ابلاغ	59
177	ڈاکٹر نسیم بیگم عبدالسلیم، پرجمنی (مہاراشٹر)	اردو زبان و ادب کے فروغ میں ذرائع ابلاغ کی اہمیت	60
180	ڈاکٹر محمد اقبال جاوید شیخ ابراہیم، بنگولی (مہاراشٹر)	عالمگیریت (گلوبلائزیشن) میڈیا اور اردو زبان	61
183	ڈاکٹر صدیقی افزوہ خاتون مجیب الحسین، خلد آباد (مہاراشٹر)	اردو میڈیا	62
186	پشمان سراج خان سرور خان (سراج آرزو)، بیڑ (مہاراشٹر)	اردو زبان و ادب اور اردو اخبارات	63
190	شیخ روبینہ تبسم شیخ چاند (ریسرچ اسکالر)، امبا جو گائی (مہاراشٹر)	اردو زبان و ادب اور کلاسیکی زبانوں میں ذریعہ ابلاغ و ترسیل کی حیثیت	64
195	شیخ عشرت شیخ اقبال، ریسرچ اسکالر، امبا جو گائی ضلع بیڑ (مہاراشٹر)	اردو ادب میں انٹرنیٹ کا استعمال	65
198	(انفارمیشن ٹیکنالوجی کے حوالے سے)، بقلم محمد شفیع چوہدر، شولا پور، مہاراشٹر	اردو زبان و ادب اور ذرائع ابلاغ	66
201	عبدالعزیز پٹھان، امبا جو گائی (مہاراشٹر)	اردو زبان و ادب اور ذرائع ابلاغ	67
تراجم، اداریہ اور کالم نویسی			
205	ڈاکٹر سید تاج الہدیٰ محمد یوسف خطیب، بیلاگادی (کرناٹک)	اردو ادب میں فن ترجمہ نگاری	68
208	ڈاکٹر ساجد علی قادری، شیر پور ضلع دھولیہ (مہاراشٹر)	ترجمہ نگاری اور غیر مسلم مترجم	69
212	ڈاکٹر قاضی محمد تکلیل الدین، شیر اڈون ضلع عثمان آباد (مہاراشٹر)	فن ترجمہ نگاری	70
216	ڈاکٹر قادری سید واجد سید ابراہیم، چاپولی ضلع لاٹور (مہاراشٹر)	اردو میں ترجمہ نگاری کی روایت	71
220	ڈاکٹر محمد مدثر احمد محمد افسر احمد، جانہ (مہاراشٹر)	اردو زبان و ادب کا ارتقاء اور ترجمہ نگاری کی روایت	72
223	ڈاکٹر شیخ عبدالرؤف بن عبدالرشید، امبا جو گائی، ضلع بیڑ (مہاراشٹر)	اداریہ نویسی اور اسکی اہمیت	73
226	پروفیسر شیخ عھا کوثر، ناندری (مہاراشٹر)	کالم نویسی	74
234	عرشہ جبین قاضی مخدوم، ریسرچ اسکالر، اورنگ آباد (مہاراشٹر)	ترجمہ نگاری	75
237	صدیقی نسرین فرحت بنت ولی محی الدین، اوسہ (مہاراشٹر)	اداریہ نویسی	76
240	ڈاکٹر شیخ محمد مصطفیٰ عبدالستار، چاپولی ضلع لاٹور (مہاراشٹر)	اداریہ نویسی	77
243	وسیم عقیل شاہ (ریسرچ اسکالر)، ممبئی	مطالعہ داستان ہر کئی کی: ایک رویہ ایک رجحان (اکبر ملک کی مراٹھی سے اردو ترجمہ نگاری کے حوالے سے)	78
247	ڈاکٹر عالیہ عظمیٰ، پرلی ضلع بیڑ، مہاراشٹر	Principal Sharadchandra Mahavidyalaya Shiradhon Tq. Kallam	

اردو اسکالرز کی دنیا

International Peer Reviewed & Refereed Journal For Urdu

EISSN: 2320-8910, ISSN: 2320-5369

Volume VIII

Issue IV

November 2020

URDU SCHOLARS KI DUNIYA-IRJU

IMPACT FACTOR: 0.383

INDEXING:

Cosmos Impact Factor-Berlin Brandenburg,
Kleinmachnow- Germany

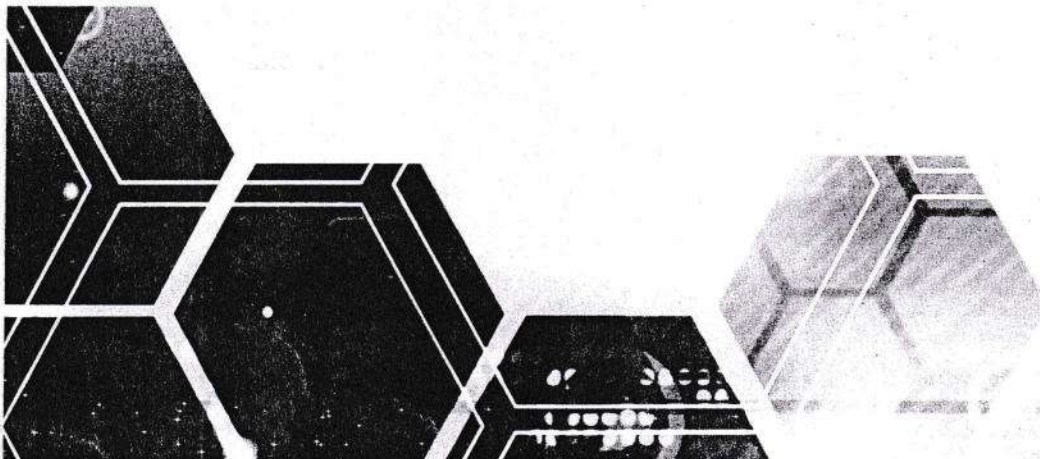
Ulrich's Web- Global Series Directory, USA

Directory of Research Journals Indexing, India

Open J- Gate, India

Pub_Res_ (International Research Library)

Yumpu-Gewerbestrasse-Diepoldsau- Switzerland

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

MAAZ PUBLICATIONS

Malegaon ■ MAHARASHTRA ■ INDIA

فہرست

01-05	اردو میں جنسیات نگاری کی روایت Bibi Zainaub Joomun: Lecturer (Urdu), MGI, Moka, Mauritius	1
06-19	ڈاکٹر فرمان فتح پوری کی مکتوب نگاری کا تجزیاتی مطالعہ پروفیسر ڈاکٹر مہر محمد اعجاز صابر: وائس پرنسپل اور صدر شعبہ اردو، بلوچستان ریزیڈنشل کالج، خضدار۔ پاکستان	2
20-23	قطب مشتری میں ہندوستانی تہذیب ڈاکٹر کیرتی مالنی وٹھل راؤ جاؤلے: اسسٹنٹ پروفیسر، شعبہ اردو، BAMU، اورنگ آباد۔ مہاراشٹر۔ انڈیا	3
24-31	سندی تحقیق کے مراحل کا تنقیدی جائزہ محمد فرید: لیکچرار، شعبہ اردو، اوپی ایف بوائز کالج ایچ ایٹ فور، اسلام آباد۔ پاکستان	4
32-41	صحافتی ترجمہ کاری میں سیاق و سباق کا کردار: عملی جائزہ ڈاکٹر منور علی کلوٹ: اسسٹنٹ ڈائریکٹر، شعبہ اردو، بین الاقوامی اسلامی یونیورسٹی، ایچ 10، اسلام آباد۔ پاکستان	5
42-50	اقبال کی نظر میں نوجوانوں کی تعلیم و تربیت۔ ایک جائزہ محمد امین شیخ: ریسرچ اسکالر، اقبال انسٹی ٹیوٹ آف کلچر اینڈ فلاسفی، کشمیر یونیورسٹی، سرینگر۔ جموں و کشمیر۔ انڈیا	6
51-55	اقبال کی نعت گوئی اور دوسرے چند اہم موضوعات بی بی عمارہ خاتون: معظم چوک، بھاگلپور، بہار۔ انڈیا	7
56-58	فسانہ عجائب کی مشترکہ تہذیب کا پس منظر ڈاکٹر توصیف احمد بٹ: کاٹھ پورہ کولگام، کشمیر۔ انڈیا	8
59-62	اردو تحقیق اور اطلاعاتی ٹیکنالوجی محمد یونس ٹھوکر (ہیف شمال شوپیان): ریسرچ اسکالر، شعبہ اردو، سینٹرل یونیورسٹی آف کشمیر۔ انڈیا	9

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

مثنوی زہر عشق کا اجمالی جائزہ

ڈاکٹر قاضی محمد شکیل الدین

اسٹنٹ پروفیسر، شعبہ اردو، شرد چندر مہا ویدیا لیا، شیراڈھون۔ انڈیا

مثنوی عربی لفظ مثنیٰ سے بنا ہے جس کے لغوی معنی ”دو ٹکڑے یا دو گنا کیا ہوا“ کے ہیں۔ شاعری کی اصطلاح میں مثنوی ان اشعار کو کہتے ہیں جن میں دو مصرعے باہم مقفی ہوں دوسرے الفاظ میں یوں کہہ لیں کہ ہر شعر اپنے دونوں مصرعوں میں قافیہ رکھتا ہو۔ گویا صورت میں مثنوی کا ہر شعر بجائے خود مطلع ہوتا ہے۔ مثنوی میں اشعار کی تعداد محدود نہیں ہوتی۔ مضمون بھی مسلسل ہوتا ہے اور پوری مثنوی ایک ہی بحر میں ہوتی ہے چونکہ مثنوی میں غزل اور قصیدے کی طرح ایک ہی ردیف و قافیہ کی پابندی نہیں ہوتی اور نہ ہی اس میں اشعار کو کوئی تعداد متعین ہے اور نہ ہی مضامین کی کوئی تخصیص ہے اس لیے اس کا میدان دیگر اصناف سخن کے مقابلے میں زیادہ وسیع ہے اس میں رزم و بزم داستان حسن و عشق، تصوف و فلسفہ، مذہب و اخلاق، مناظر قدرت غرض ہر قسم کے مضامین نظم کئے جاتے ہیں۔

مثنوی کا ایجاد کا فخر ایران کو حاصل ہے اور فارسی شاعری کا گرانقدر سرمایہ اسی صنف کی شکل میں پایا جاتا ہے۔ فارسی زبان کی مثنویاں چار قسموں میں تقسیم کی جاسکتی ہیں۔ رزمیہ یا عشقیہ، مذہبی اور اخلاقی اور صوفیانہ اور فلسفیانہ، اردو شاعری فارسی کے نقش قدم پر چلی۔ اس لئے اردو شعراء نے صنف مثنوی میں قریب قریب فارسی مثنوی ہی کی تقلید کی ہے۔ لیکن اردو میں رزمیہ مثنویاں فارسی کے شاہنامہ اور نظامی کے سکندر نامہ کے پایہ کی نہیں ملتیں اور جو ملی ہیں وہ انہیں فارسی مثنویوں کے ترجمے ہیں۔ بزمیہ یا عشقیہ مثنویاں اردو میں بھی کافی تعداد میں لکھی گئیں اور ان میں بہت سی اعلیٰ پایہ کی ہیں۔ لیکن قبول عام کی سند صرف سحرالبیان، گلزار نسیم اور زہر عشق کو ہی حاصل ہوئی۔

ایک اچھی مثنوی کیلئے ضروری ہے کہ اس میں جو واقعات بیان کئے جائیں۔ ان میں ترتیب و تسلسل پایا جائے تاکہ داستان پوری طرح ذہن میں آسکے۔ اس سلسلے میں یہ بھی ضروری ہے کہ اصل واقعات سے زیادہ ضمنی واقعات پر زور نہ دیا جائے تاکہ وحدت تاثیر بھی برقرار رہے۔ کردار نگاری بھی مثنوی میں خاص اہمیت کی حامل ہے۔ ہر فرد کا ذکر اس انداز میں کیا جائے کہ اس کی تمام امتیازی خصوصیات اور اوصاف کا نقش ذہن پر مرتب ہو جائے۔

مثنوی کی ایک اور خصوصیت واقعہ نگاری ہے۔ واقعات کی بنیاد خواہ اصلیت پر ہو یا خیال پر ان کا بیان اس انداز میں ہونا چاہے کہ پڑھنے والوں کی نظر کے سامنے تصویر پھر جائے۔ اس سلسلے میں یہ بھی ضروری ہے کہ عہد یا دور سے واقعہ یا کہانی کا تعلق ہو اس عہد کی طرز معاشرت، بول چال، رسم و رواج کی عکاسی بھی مثنوی میں پوری طرح سے ملنی چاہئے اس لئے کہ یہ معلومات کو کسی دوسرے صنف سخن سے حاصل نہیں ہو سکتیں۔

Dr. Patel S. M

Kisan Shikshan Prasarak Mandal,
Borgoan (Kale) Tq. & Dist. Latur's

NAAC Accredited 'B' Grade

Vasantrao Kale Mahavidyalaya,
Dhoki. Tq & Dist - Osmanabad.

Akhil Maharashtra Itihas Parishad, Pune

Jointly Organize

One Day International Conference on

**"The History of Pandemic like Covid-19 & Its Impact on
Socio-Economic & Political Sectors in the World"**

Tuesday, 20th October 2020

ISSN No. : 2278-9308

Impact Factor : 7.675

Editor
Dr. N. P. Manale
(Convenor)

Chief Editor
Dr. Satish Kadam
(President, AMIP)

Executive Editor
Dr. Haridas Fere
(Principal)

Organized by

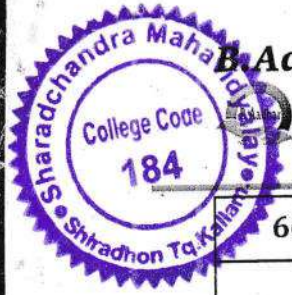
Department of History

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgoan (Kale) Tq. & Dist. Latur's

VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA, DHOKI
Tq & Dist. - Osmanabad - 413508

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

66	भारतीय समाज और कोरोना विषाणु	प्रा. डॉ. कदम एस .एस.	252
67	जागतिक महामारीचा इतिहास आणि मानवी जीवन : एक चिकित्सक अभ्यास	डॉ. श्रीमती सरवदे वर्षा तात्यासाहेब	255
68	भारताच्या ग्रामीण आणि शहरी जीवनावर कोविड-१९ चा परिणाम	प्रा. डॉ. महेश मोटे	259
69	दत्तात्रय विश्वंभर जाधव		
69	स्वातंत्र्यपूर्व काळातील भारतात आलेल्या महामारींचा अभ्यास	प्रा. पेटकर योगेश हिरामण	264
70	कोविड-१९ चा भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम आणि उपाय योजना	प्रा.डॉ. ज्ञानेश्वर जिगे	275
71	महामारी और कोविड -१९ का इतिहास	डॉ.गंगणे अमोल/डॉ. दळवे अरुण	281
72	केविड-१९ आणि भारतासमोरील आव्हाने	प्रा. डॉ. श्रीकांत गायकवाड	286
73	कोरोनाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम- एक अभ्यास	प्रा. डॉ. खोंड सुरेश वसंतराव	289
74	उच्च शिक्षा लेते समय अनुसूचित जाति के छात्रों को आनेवाली प्रवेश शुल्क की समस्या - २०२०-२१	डॉ. संदिप गोरख साळवे	293
75	माध्यमिक शाळेतील विद्यार्थींच्या अभ्याससवयी व शैक्षणिक संपादनूक यातील सहसंबंधाचा अभ्यास	श्री भगवान रामकृष्ण केंद्रे	296
76	कोविड-१९ चा ग्रामिण जीवनावर झालेला परिणाम	प्रा.बोराडे तानाजी रामभाऊ	299
77	कोविड १९ चा जागतिक अर्थव्यवस्थेवर झालेला परिणाम : एक अध्ययन	डॉ. रेणुका दशरथराव बडवणे	301
78	कोविड १९ : और विभिन्न क्षेत्रों पर प्रभाव	डॉ. सय्यद अमर फकिर	304
79	कोविड-१९: आर्थिक समाजिक परिणाम	डॉ. पटेल शबिना बेगम मुजाहेद साब	306
80	महामारी, संस्कृती, भाषा आणि साहित्य	प्रा.देशमुख विभीषण	309
81	'कोविड-१९' चा विद्यार्थी, पालक व शिक्षकांच्या दृष्टीकोनावर झालेला परिणाम	डॉ. मोरे व्ही.पी.,मुळे रामकिशन ग्यानबा	315
82	'कोविड-१९' चे सामाजिक जीवनावरील परिणाम	प्रा.अशोक रामचंद्र गोरे	318

कोविड-१९: आर्थिक समाजिक परिणाम
डॉ. पटेल शबिना बेगम मुजाहेद साब
उर्दू विभाग प्रमुख शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण.

कोविड १९ को आज महामारी के रूप में देखा जा रहा है। इस महामारी के कारण संपूर्ण मानवी जीवन समस्याओं से ग्रस्त हो गया है। कोरोना वायरस ने आज विश्व को प्रभावित किया है। कोरोना के कारण संपूर्ण विश्व का सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक क्षेत्र प्रभावित हो चुका है। कोरोनावायरस कई प्रकार के विषाणुओं का एक समुह है, जो स्तनधारियों और पक्षियों में रोग उत्पन्न करता है। कोरोना के परिणाम मानवी स्वास्थ्य पर गहन होते हैं। इन विषाणुओं के कारण मानवों के श्वास तंत्र में संक्रमण होता है, जिस कारण सर्दी जुकाम होता है। कभी कभी अधिक संक्रमण के कारण मृत्यु भी हो सकती है। इस महामारी के कारण संपूर्ण विश्व आज त्रस्त है। इस वायरस के रोकथाम के लिए कोई टीका या वैक्सिन आज उपलब्ध नहीं है। आज इस बिमारी के उपचार के लिए प्राणी की अपने प्रतिरक्षा प्रणाली पर निर्भर है। कोरोना या कोविड १९ एक वायरस के तौर पर सबसे पहले चीन देश के वुहान शहर में सामने आया था। विश्व स्वास्थ्य संगठन ने इस वायरस को महामारी करार दिया है। क्योंकि इस वायरस ने सभी देशों प्रभावित किया है, कई लाख लोगों की मृत्यु हो चुकी है। इस संक्रमण के कारण हमें सूखी खांसी, सांस लेने में तकलीफ जैसे समस्या आने लगती है। समय के पहले अगर सावधानी नहीं बरती गई तो मृत्यु का कारण भी बन सकती है। कोरोना के संक्रमण को पहली बार चीन के वुहान शहर में पाया गया था। चीन के वैज्ञानिकों और विश्व स्वास्थ्य संगठन के अनुसार यह वायरस चमगादड़ों के द्वारा मानव शरीर में नवम्बर के महीने में पहली बार सामने आया था। विश्व स्वास्थ्य संगठन के अनुसार सर्दी, जुकाम, सूखी खांसी, सांस लेने में तकलीफ जैसे लक्षण इस बिमारी के हैं। अमरिका, चीन, भारत, इटली, जापान, फ्रांस आदि देश इस महामारी से पीड़ित हैं।

कोविड १९ इस वायरस को कोरोना इस नाम से क्यों जाना जाता है। इस के नामकरण के संदर्भ में कहा जाता है। कोरोना के नामोत्पत्ति के संदर्भ में कहा जाए तो लातीनी भाषा में कोरोना का अर्थ मुकुट होता है और इस वायरस के कणों के इर्द गिर्द उभरे हुए काटे जैसे ढाँचों से इलेक्ट्रॉन सूक्ष्मदर्शी में मुकुट जैसा आकार दिखता है, जिस पर इसका नाम रखा गया था। सूर्य ग्रहण के समय चंद्रमा सूर्य को ढक लेता है तो चन्द्रमा के चारों ओर किरण निकलती प्रतीत होती है उसको भी कोरोना कहते हैं। सार्स कोव २ (नोवल कोरोनावायरस) यह वायरस भी जानवरों से आया है। अधिकतर लोग चीन के वुहान सीफुड होलसेल मार्केट में खरीदारी के लिए आते हैं या फिर अक्सर काम करने वाले लोग जो जीवित या नव वध किए गए जानवरों को बेचते थे जो इस वायरस से संक्रमित थे। चूंकि यह वुहान से शुरू हुआ, इसलिए इसे वुहान कोरोनावायरस के नाम से भी जाना जाता है। हालाँकि विश्व स्वास्थ्य संगठन ने इसका नाम सार्स कोव २ रखा है।

कोविड १९ यह विषाणू संपूर्ण विश्व के लिए नया है, इससे पहले यह वायरस के संदर्भ में किसी प्रकार की जानकारी उपलब्ध नहीं है। कोरोनावायरस का संक्रमण बेहद खतरनाक संक्रमण है जो कि आमतौर पर दिखाई नहीं देता है, और एक व्यक्ति से दूसरे व्यक्ति के संपर्क में आने से यह संक्रमण फैलता है। भारत देश में यह संक्रमण पहली बार फरवरी २०२० में पाया गया और वर्तमान में यह संक्रमण ने पूरे देश में पैर पसारे है। इस संक्रमण भारत देश की सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक एवं मानसिक स्थिति को प्रभावित किया है। इस वायरस का शिकार जादातर ५५.६० वर्ष से अधिक उम्र के व्यक्तियों में अधिक पाया गया है। जो व्यक्ति पहले से बिमार है उस व्यक्ति पर यह वायरस तेजी से असर करता है। जैसे किसी व्यक्ति को मधुमेह, गुर्दे का रोग या दिल कि बीमारी है, इन लोगों के लिए यह वायरस मृत्यु को आमंत्रण है। इस संक्रमण से प्रभावित व्यक्ति का पता चलने के बाद उसे चिकित्सा सेवा कि लिए औरों से अलग बनाए गए कोविड अस्पतालों में रखा जाता है और उस मरिज का इलाज किया जाता है। इस खतरनाक संक्रमण के इलाज के लिए आज वैश्विक धरातल पर अनेक प्रयास हो रहे हैं लेकिन आज भी इस संक्रमण का कोई वैक्सिन नहीं बना है।

ISSN 2349-638x
Impact Factor 6.293 89

AAYUSHI INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL

PEER REVIEW & INDEXED JOURNAL

Email id : aiirjpramod@gmail.com

www.aiirjournal.com

SPECIAL ISSUE No. 64

Executive Editor

Dr. S.M. Maner

Principal

Tuljabhavani Mahavidyalaya,
Tuljapur, Dist. Osmanabad (M. S.)

Co-Editor

Prof. V. H. Chavan

Head, Dept. of Hindi

Tuljabhavani Mahavidyalaya,
Tuljapur, Dist. Osmanabad (M. S.)

Chief Editor

Prof. Pramod Tandale

Sr No	Author Name	Title of Article / Research Paper	Page No.
65.	प्रा. श्री डी.एस. चितमपल्ले	अनुवाद में रोजगार की संभावनाएँ	182
66. ✓	डॉ. अमर फकिरसाब सय्यद	अनुवाद और रोजगारोन्मुखता	184
67.	डा.जाधव सुब्राव नामदेव किशोर श्रीमंत ओहोळ	अनुवाद के क्षेत्र में रोजगार निर्मिती	187
68.	डॉ. अनघा तोडकरी	अनुवाद के क्षेत्र में रोजगार	189
69.	नदाफ अजरोद्दीन	हिंदी साहित्य में अनुवाद का महत्त्व	191
70.	डॉ. कृष्णात आनंदरावपाटील	रोजगारोन्मुख हिंदी के विविध पक्ष	194
71.	प्रा.डॉ. शिवसर्जन होनाजी टाले	नव इलेक्ट्रॉनिक माध्यमों में रोजगार उपलब्धियां	199
72.	प्रा. डॉ. विश्वनाथ किशन भालेराव	भाषा अध्ययन से रोजगार के अवसर	201
73.	डॉ. दत्ता शिवराम साकोळे	हिन्दी में रोजगार की उपलब्धता	203
74.	सुफी शहेमिना सबा डॉ. रविन्द्रनाथ माधव पाटील	भाषा अध्ययन के रोजगारोन्मुख आयाम विज्ञापन क्षेत्र के संबंध में	206
75.	प्रा. डॉ. मनीषा बाळासाहेब जाधव	हिंदी रोजगारोन्मुख भाषा	210
76.	प्रा. सुधाकर कल्लाप्पा इंडी	हिंदी भाषा में रोजगार- राजभाषा अधिकारी (Language Officer)	213
77.	प्रा. सोमनाथ वांजरवाडे	हिंदी में रोजगार की संभावनाएँ	216
78.	प्रा. शहिदा अत्तार	भाषा अध्ययन के रोजगारोन्मुख आयाम (हिंदी निवेदक के संदर्भ में)	219
79.	प्रा. बालाजी सूर्यवंशी	हिंदी में रोजगार : जनसंचार माध्यमों के संदर्भ में	222
80.	डॉ. बकीराम संभाजी भुक्तरे	संवाद लेखन का स्वरूप	225
81.	प्रा. डॉ. मा. ना. गायकवाड	रेडिओ : फीचर लेखन	227
82.	डॉ. सुब्राव नामदेव जाधव	टी.वी. समाचार का बदलता स्वरूप	229
83.	डॉ. पंडित बन्ने	सूचना प्रौद्योगिकी और इंटरनेट	231
84.	प्रा. डॉ. एम. ए. येल्लुरे	इलेक्ट्रॉनिक मीडिया क्षेत्र और साहित्य	233
85.	प्रा. डॉ. एम. के. राऊत	फीचर लेखन	235
86.	प्रा. डॉ. हाशमबेग मिर्ज़ा रईसा यासीनबेग मिर्ज़ा	संवाद लेखन	237

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

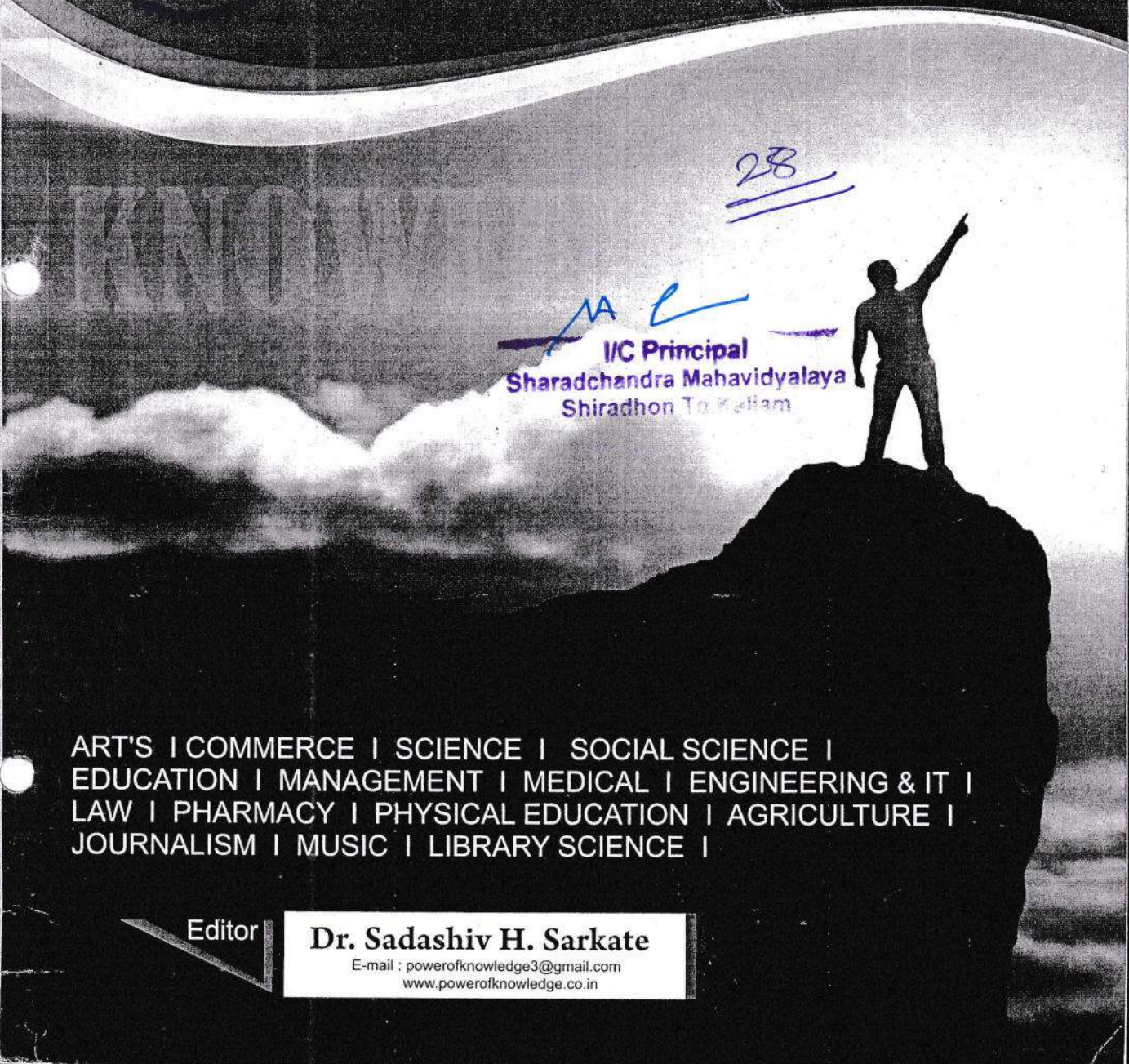

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

VOLUME : III ISSUE IV Jan.-Mar.2020

MA
I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tal. Kallam

ART'S | COMMERCE | SCIENCE | SOCIAL SCIENCE |
EDUCATION | MANAGEMENT | MEDICAL | ENGINEERING & IT |
LAW | PHARMACY | PHYSICAL EDUCATION | AGRICULTURE |
JOURNALISM | MUSIC | LIBRARY SCIENCE |

Editor

Dr. Sadashiv H. Sarkate

E-mail : powerofknowledge3@gmail.com
www.powerofknowledge.co.in

20	"भारतीय संसदीय लोकशाहीतील विरोधी पक्ष संकल्पना, पार्श्वभूमी, स्वरूप व महत्व	प्रा.डॉ.शिवाजी गोविंदराव दिवाण	102-104
21	मराठेशाहीतील एक कर्तृत्ववान व्यक्तिमत्त्व महाराणी येसूबाई	प्रा. डॉ. देशपांडे एस.एस.	105-107
22	शेतकरी स्त्री-पुरुषाचे काबाडकष्ट उजागर करणारी 'कोरडवाहू' कविता	प्रा.डॉ.गजानन जाधव	108-110
23	भारतातील स्त्री-पुरुष गुणोत्तराचे असमतोल प्रमाण : एक भौगोलिक अभ्यास	प्रा.डॉ.देशमुख एस.बी.	111-114
24	"मध्ययुगीन पोवाड्याचा आकृतिबंध"	सहा.प्राध्यापक अंकुश काळे	115-120
25	मध्ययुगीन लावणीचा आकृतिबंध	सहा.प्राध्यापक अंकुश काळे	121-125
26	औरंगाबाद जिल्ह्यातील आदिवासी शेतकऱ्यांवर करित क्रांतीचा झालेला परिणाम एक अभ्यास	डॉ.विश्वजीत गोपीनाथ नरवाडे	126-142
27	सकल घरेलू उत्पादनात प्राथमिक क्षेत्राचा सहभाग	प्रा.डॉ.भा.ना.गाडेकर	143-155
28	जीवनानुभवाची प्रामाणिक अभिव्यक्ती कल्पना दुधाळ यांची कविता	डॉ.नानासाहेब धो.पवार	156-162
29	तुलसीदास की भक्तिभावना	प्रा.डॉ. उत्तम जाधव	163-165
30	हिंदी भाषा, साहित्य और मीडिया	प्रा.खाडे विद्या बाबुराव	166-167
31	भाषा शिक्षण और इलेक्ट्रॉनिक मीडिया	डॉ.सुनिता भिमराव राठोड	168-171
32	हिन्दी उपन्यास का उद्भव और विकास एक अनुशीलन	डॉ. मंत्री रामधन आडे	172-176
33	सुषम बेदी के प्रवासी उपन्यासों में संवेदना	डॉ.बालाजी जोकरे	177-180
34	भाषा शिक्षण और रोजगार की विविध संभावनाएं	प्रा.डॉ. सय्यद अमर फकिर	181-184

 I/C Principal
 Sharadchandra Mahavidyalaya
 Shiradhon Tq. Kallam

STU

GAR
DAP
Karm
Maha

ABS

from
follow

(21.0

hircu

Keyw

INTI

distrib

prima

Gast

Howe

and s

many

like te

presen

is unde

MATI

solapur

laborato

The ces

parasite

drated, c

Taxonor

1969). T

eters suc

T

intensity

RESUL

T

भाषा शिक्षण और रोजगार की विविध संभावनाएं

प्रा.डॉ. सय्यद अमर फकिर

हिन्दी विभाग प्रमुख

शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण, ता.कळंब जि. उस्मानाबाद.

भाषा शिक्षण और रोजगार की विविध संभावनाएं इस विषय को समझने के पहले भाषा शिक्षण को समझना आवश्यक है। सामान्य: भाषा शिक्षण से तात्पर्य शिक्षण की उस विशिष्ट व्यवस्था से है, जिसके द्वारा भाषायी कुशलता का विकास संभव है। भाषायी कुशलता का संबंध भाषा के कौशलों से है। भाषा के चार कौशल हैं। इन चार कौशलों को ठिक ढंग से समझना, उसे आत्मसात करना ही भाषा शिक्षण है। भाषा के सुनना, बोलना, पढ़ना और लिखना चार कौशल हैं। इन चार कुशलताओं का संस्कार भाषा शिक्षण कहलाता है। भाषा मनुष्य के ध्वनि यंत्र से संबंधित उच्चारण अवयवों से उच्चारित, यादृच्छिक ध्वनि प्रतिकों के समुह की व्यवस्था है। जिसके माध्यम से लोग आपस में भावों और विचारों का आदान प्रदान करते हैं। जब कोई मनुष्य अपने भावों और विचारों का आदान प्रदान करता है तब उसे भाषायी कुशलता का ध्यान रखना पड़ता है। भाषा शिक्षण को सामान्य शब्दों में इस प्रकार से भी कहा जा सकता है, सुनने, पढ़ने, बोलने, लिखने और समझने की शिक्षा। वैश्वीकरण के इस दौर में संपुर्ण विश्व एक कस्बे के रूप में परिवर्तित होता हुआ दिखाई दे रहा है। इस के साथ साथ जनसंचार माध्यमों के बढ़ते प्रभाव ने विभिन्न भाषाओं को एक दुसरे के संपर्क में लाया है। परिणाम: भाषा शिक्षण की अहमियत दिन ब दिन बढ़ रही है। आज के दौर में हर व्यक्ति को अपनी मातृभाषा के साथ अन्य भाषा का ज्ञान होना आवश्यक है। आज हर व्यक्ति विशेष को किसी न किसी वजह से विभिन्न भाषिक समुदायों के संपर्क में आना पड़ता है। तब उसे उस भाषा का ज्ञान होना आवश्यक है। आज विश्व में अनगिनत भाषाएं बोली जाती हैं। जिसे समझने के लिए भाषा शिक्षण आवश्यक है। इसी संदर्भ में भाषा शिक्षण प्रक्रिया का आरंभ हुआ है।

भाषा सभी तरह के शिक्षण का माध्यम होती है। भाषा की कमजोरी शिक्षण के उद्देश्यपूर्ति में सबसे बड़ी बाधा बन जाती है। भाषा की दृष्टि से निरक्षरता शिक्षण प्रक्रिया को प्रभावी ढंग से सशक्त नहीं बना पाती। इसलिए शिक्षण प्रक्रिया में भाषा शिक्षण का अनन्य साधारण महत्व है। भाषा शिक्षण औपचारिक रूप से सुनियोजित एवं सोद्देश्य प्रक्रिया है। जिसके द्वारा छात्रों में कुशलता का विकास किया जाता है। इस प्रक्रिया में सुनना, बोलना, लिखना और पढ़ना आदि कुशलताओं का विकास किया जाता है। वर्तमान परिप्रेक्ष्य में भाषा शिक्षण के द्वारा रोजगार के विभिन्न अवसर प्राप्त हो रहे हैं। इसलिए बहुत से शिक्षण संस्थानों में भाषा शिक्षण को पढाया जा रहा है। भाषा का व्यक्ति, समाज और देश के जीवन में महत्वपूर्ण स्थान होता है। एक ओर वह व्यक्तित्व के विकास और अभिव्यक्ति का माध्यम है, तो दूसरी ओर उसे समाजीकरण का माध्यम भी मानते हैं। तात्पर्य यह

Current Global Reviewer

Peer Reviewed Multidisciplinary International Research Journal
PEER REVIEWED & INDEXED JOURNAL

ISSN 2319-8648

Impact Factor - 7.139

Indexed (SJIF)

February 2020 Special Issue- 22 Vol. 6

The Role of Women in Global Development

Chief Editor
Mr. Arun B. Godam

Guest Editor
Principal, Dr. Aqueela Syed Gous

Index

राष्ट्रीय विकास एवं महिला सशक्तिकरण	१
डॉ. च्यंद अमर फकिर	
भारत देश के आजादी के लिए योगदान देनेवाली क्रांतीकारी महिला - दुर्गावती देवी (दुर्गाभाभी)	३
डॉ. नरदे भारती बाबुराव	
स्वातंत्र्ययाची भूमिका आणि भारत	५
डॉ. चन्नात्रय जनार्धन चव्हाण	
गोदाकाठवरील महानुभावीय साहित्यातून अभिव्यक्त होणारी एकात्मता	९
डॉ. बबन श्रीकृष्ण मस्के	
कृषी क्षेत्र आणि आर्थिक विकास	12
डॉ. अशोक बापूराव देवकर	
मानविक मानव विकास अहवाल आणि भारताची सद्यस्थिती	१६
डॉ. चव्हाण एम.एच., प्रा. डॉ. सावळे एकनाथ ग्यानोबा	
कृषी विकास आणि भारतीय अर्थव्यवस्था	२०
डॉ. देवदास नागरगोजे, डॉ. सावळे ई.जी.	
भारतीय स्वातंत्र्यपूर्व आंदोलनात महिलांचा सहभाग	24
डॉ. किसन मनोहर पवार	
स्त्रियांच्या सामाजिक समस्या आणि उपाय योजना	२६
डॉ. सी.मनिषा देशमुख	
मानव जेती शोध आणि बोध	२८
डॉ. एन.के.मुळे	
स्त्रियांच्या समस्या : "एक अभ्यास"	३१
डॉ. डॉ. शामल भिवराव जाधव	
भारतीय क्रांतीकारी चळवळीत येशूबाई सावरकरांचे कार्य : एक अभ्यास	३४
डॉ. मंगण आर. व्ही.	
भारतीय महिलांच्या आरोग्य विषयक समस्या: कारणे व उपाय योजना	38
डॉ. डॉ. पंढरी गुट्टे	
भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील महिलांचे योगदान"	41
डॉ. केशव देविदासराव पावडे	
भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील लिंग-गुणोत्तर एक भौगोलिक अभ्यास	45
डॉ. डॉ. उदरे सिंधु परसराम	

19-20 92

Jan-Mar-2020

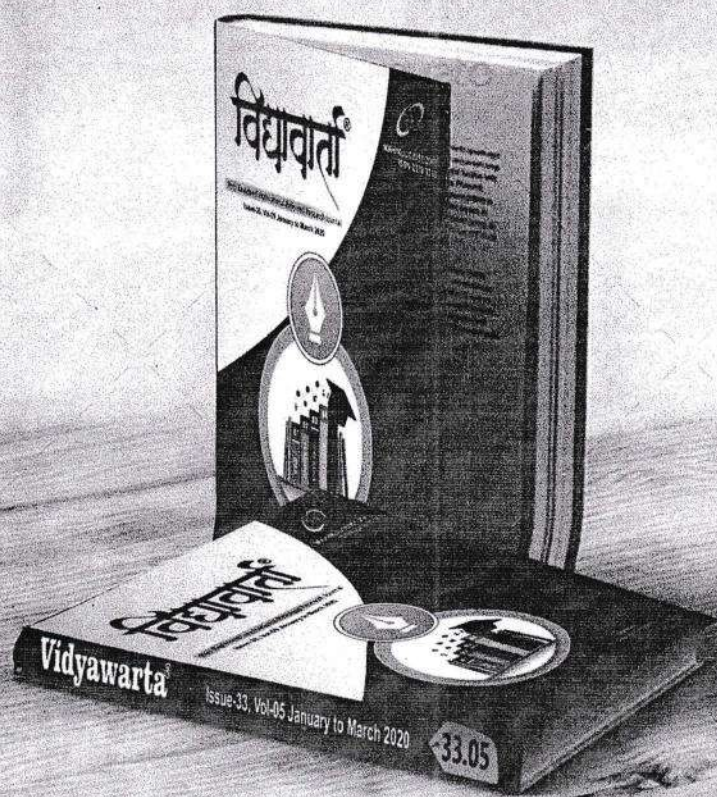
61

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

विद्यावार्ता®

Peer Reviewed International Refereed Research Journal
Issue-33, Vol-11 January to March 2020

Editor

Dr. Bapu G. Gholap

IIC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

29

www.vidyawarta.com

- 28) संत साहित्य में लोककल्याण
डॉ. सय्यद अमर फकिर, जि. उस्मानाबाद ||121
- 29) महाभारतकालीन शिक्षण संस्कृति : एक विवेचन
डॉ. मारुति नन्दन भारद्वाज, पटना ||124
- 30) अमृतलाल नागर उपन्यासों में आँचलिकता
चौधरी तृप्तीबहन झीपरभाई, राजकोट ||130
- 31) आधुनिक राष्ट्रीय अवधारणा और भारतीय साहित्य
शालिनी देवी ||133
- 32) छत्तीसगढ़ में आदिवासियों के आर्थिक विकास में सहायक लाख उद्योग
डॉ. ए. के. धमगाये, डोंगरगांव ||137
- 33) अशोकनगर जिले के ऐतिहासिक स्थलों का अध्ययन
जयप्रकाश दोहरे, जिला ग्वालियर मध्यप्रदेश ||139
- 34) स्त्री संघर्ष की आवाज : तिरिया चरितर
प्रा. डॉ. सर्जेराव नारायणराव जाधव, हदगाव ||143
- 35) कम्प्यूटर और प्रयोजनमूलक हिन्दी
चौहान महारुद्रप्रतापसिंह वी., राजकोट ||146
- 36) समकालीन हिंदी कविता में वृद्ध विमर्श
संतोष नागरे, जि.बीड ||150
- 37) अमरकान्त के कथा साहित्य में मध्यवर्ग व निम्न मध्यवर्ग की संवेदना एवं उनकी ...
डिम्पल पारीक, जयपुर, राजस्थान ||153
- 38) भारतीय लोकतंत्र के बदलते स्वरूप में चुनाव और मतदान व्यवहार
राजेश कुमार रमण, प्रयागराज ||158
- 39) उत्तराखण्ड में पर्यटन और रोजगार
डॉ. पी.एन. तिवारी, रूद्रपुर (ऊधमसिंह नगर) ||163
- 40) चिरांद की पुरातात्विक संस्कृतियाँ
डॉ. मो. शरफराज आलम, मधेपुरा ||171

28

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

Jan. To March 2020
Issue-33, Vol-11

0121

संत साहित्य में लोककल्याण

डॉ. सख्यद अमर फकिर

शरदचंद्र महाविद्यालय शिराडोण, ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद

*****

हिन्दी और मराठी साहित्य में संत साहित्य का अनन्यसाधारण महत्व है, क्योंकि संत मानवीय जीवनशैली, उत्कृष्ट साधना पद्धति तथा आदर्श एवं उल्लेखनीय आचरण के कारण भारतीय जनमानस में सादर स्मरण किये जाते हैं। संत कवियों ने कविता के सौंदर्य कि अपेक्षा प्रतिपादय पर अधिक बल दिया है। संत साहित्य ने समाज का प्रबोधन कर उन्हें सन्मार्ग पर चलाने का कार्य किया है। संतों ने मुर्तिपूजा, तीर्थयात्रा, बाह्यदंबरो की अपेक्षा अंतर्मन से की जानेवाली साधना को श्रेष्ठ माना है। मध्यकाल में संतों ने अपना समग्र जीवन आम जनता की सेवा में बिताया है। समाज का प्रबोधन कर उन्हें सत्मार्ग पर चलाने के लिए वे हमेशा प्रयासरत रहते थे। संतों ने अपने काव्य एवं उपदेशों के माध्यम से शोषित जनता को शोषण से मुक्त करने का प्रयास किया है। संतों ने धर्म, कर्म, सत्य, ईमान और ज्ञान को हथियार बनाकर शोषक समाज पर प्रहार किया है। संतों ने शोषित, पीडित जनता को अपने आत्मबल और ज्ञानबल से सम्मान से जीने की प्रेरणा दी और समाज में फैली रुद्धियों, अंधविश्वासों के खिलाफ लड़कर शोषित समाज को सत्यमार्ग दिखाया। शोषित जनता को पूजा-पाठ, ढोंग, छल, कपट, जाति-पाँति, वर्णव्यवस्था आदि से दूर रहने की सलाह दी। संतों ने जन जागृति के माध्यम से समाज में फैले अज्ञान के अंधकार से आम लोगों को बाहर निकालते हुए सम्पूर्ण मानवीय जाती को एक सुत्र में बाँधने का प्रयास किया। जाति-पाँति की अपेक्षा उसका कार्य ही मनुष्य को श्रेष्ठ बनाता है, ऐसा संदेश देकर जाति-पाँति का विरोध करते हुए कर्म की श्रेष्ठता को परिभाषित किया। संतों ने धर्म के नाम पर किये जाने वाले स्वांग एवं ढोंग का विरोध करते हुए मन की पवित्रता को महत्व दिया। केवल माथे पर तिलक फाँसने, हाँथ में माला फेरने, गेरुएँ वस्त्र पहनने से कोई साधु नहीं बनता इस प्रकार को उपदेश देकर ईश्वर के सच्चे स्वरूप से लोगों को अवगत कराया। मराठी भाषा

का संत साहित्य हो या हिन्दी भाषा का दोनों ने समाज प्रबोधन में अहम् भूमिका अदा की है।

हिन्दी का सन्त साहित्य बेजोड़ है। क्योंकि अनेक संत कवियों ने समाज प्रबोधन और लोककल्याण को अपना धर्म माना था। ऐसे संत कवियों में कबीरजी का स्थान अग्र पंक्ति में आ जाता है। संत कबीर का काव्य समाज की पीडा को उजागर करनेवाला विद्रोही और समाज हित का काव्य है। संत कबीर एक क्रांतिकारी कवि और एक समाजसुधारक हैं। उन्होंने अपना समग्र जीवन आम जनता के प्रबोधन और परिवर्तन के लिए लगाया है। उन्होंने कर्मकाण्डों और अंधविश्वासों पर कड़ा प्रहार करते हुए उसका मजाक उड़ाया है और छुआछूत से परहेज किया है। कबीर ने आचरण की पवित्रता को महत्व देते हुए मानवता को अपना धर्म माना। कबीरजी का तत्कालीन सामाजिक, धार्मिक परिवेश विचित्र था। धर्म के नाम पर कर्मकाण्ड, अंधविश्वास और कुरीतियों का बोलबाला था। हर तरफ धर्म के ठेकेदार धर्म तथा ईश्वर के नाम पर सामान्य जनता को धर्मांध बनाकर उन्हें अविश्वसनीय शोषण कर रहे थे। ऐसे विपरीत स्थिति में कबीर ने काव्य रचना और उपदेशों के माध्यम से समाजसुधार का प्रशंसनीय कार्य किया। इस संदर्भ में आ. हजारी प्रसाद द्विवेदी लिखते हैं, अकारण सामाजिक उँच-निच, मर्यादा के समर्थकों वे कभी क्षमा न कर सके, भगवान के नाम पर पाखण्ड रखनेवालों की उन्होंने कभी छुट नहीं दी। संत कबीर को जाती भेद, धर्म भेद मान्य न था। वे एक जगह कहते भी हैं। वामन के घर दामन जाया।

और नारग हवै क्यों नहीं आया।।

संत कबीरदास और उनके समय के अन्य कवियों ने काव्य रचना का उद्देश लोकमंगल की कामना रखा था। देशी और विदेशी राजाओं के अत्याचारों से त्रस्त जनता का हित कबीर के लिए सर्वोपरी था न कि काव्य रचना। इस संदर्भ में डॉ. नगेन्द्र लिखते हैं, संत कवियों का लक्ष्य काव्य रचना नहीं था, उनकी रचनाओं में जन-जन के हित और उनके उद्बोधन की भावना सन्निहित है। भावों के स्पष्टीकरण के लिए उन्होंने प्रतिकों, उपमाओं, रूपकों की योजना अवश्य की है, किंतु इसमें संदेह नहीं कि काव्योत्कर्ष अथवा काव्य सौष्ठव उनका साध्य नहीं था। संत कबीर का काव्य समाज और धर्म के क्षेत्र में व्याप्त बुराईयों और विसंगतियों को उजागर करनेवाला और सामान्य जनता के कल्याण का वास्तव चित्र था। कबीर ने सामाजिक और धार्मिक क्षेत्र में व्याप्त वर्णव्यवस्था और जातिव्यवस्था का खुलकर विरोध किया। सामाजिक क्षेत्र में व्याप्त बुराईयों को उन्होंने बेहिचक स्वर दिया।

विद्यावार्ता: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 7.041(IJIF)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

94

22

ISSN: 2394 5303	Impact Factor 6.039 (IIJIF)	Printing Area® Peer-Reviewed International Journal	January 2020 Issue-61, Vol-01	012
26) आधुनिक जीवन की अभिव्यंजना : गिलीगडु मनोज कुमार, कासरगाड				122
27) हलफनामें में चित्रित कृषक जीवन की दास्तान डॉ. रमेश आडे, जि. उस्मानाबाद				125
28) कुमारसम्भवम् महाकाव्य में भोग व वैराग्य का समन्वय भैरू सिंह मालावत, जयपुर				127
29) संस्कृत एक गतिमान भाषा डॉ० बरुण कुमार, पटना				129
30) शा. उच्च तथा उच्चतर माध्यमिक स्तर के विद्यार्थियों की आपदा प्रबंधन के संदर्भ में... श्रीमती संध्या चौबे, भोपाल				132
31) उत्तर शती के हिंदी साहित्य में दलित चेतना प्रा. डॉ. दळवे सूर्यकांत माधवराव, जि. उस्मानाबाद				134
32) अंडमान और निकोबार द्वीप समूह इनकी जनजातियाँ डॉ. कुसुम कुमारी, ANCOL				137
33) सार्वजनिक क्षेत्र के बैंकों का विलय: एक आवश्यक कदम डॉ. नरेन्द्र पाल सिंह & मुकीम अहमद, नजीबाबाद (उ.प्र.)				141
34) सांस्कृतिक पर्यटन के क्षेत्र में मेलों की भूमिका (शेखावाटी के विशेष संदर्भ में) डॉ. राजश्री सेठी, भीलवाड़ा (राज.)				147
35) मादक पदार्थ का व्यसन एवं रोकथाम (युवा पीढ़ी के संदर्भ में) डॉ. अहिल्या तिवारी, रायपुर				152
36) ग्रामीण जीवन में सूचना और संचार प्रौद्योगिकी की भूमिका : एक समाजशास्त्री ... डॉ० जयप्रकाश यादव, वाराणसी				155
37) सहकारिता का भारतीय व वैश्विक परिदृश्य यादव मयंक				159
38) वैश्विक स्तर पर दक्षिण पूर्वी एशिया का सामरिक महत्व तथा सामाजिक जागरूकता डा० वेद किशोर रतूड़ी, गढ़वाल, उत्तरखण्ड				163

☞ Printing Area : Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal ☞

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

31

95

Sr. No	Author Name	Title of Article / Research Paper	Page No.
42.	डॉ. सूर्यकांत माधवराव दळवे	विज्ञापन के क्षेत्र में आकाशवाणी की भूमिका	114
43.	प्रा डॉ अर्जुन पवार	विज्ञापन में जनसंचार माध्यमों की भूमिका	116
44.	डॉ. एन. एन बोईनवाड	विज्ञापन क्षेत्र और व्यावसायिक अभिरुचि	119
45.	प्रा. डॉ. आर. यु. आडे	विज्ञापन क्षेत्र : "अखबार (समाचार), रेडिओ, दूरदर्शन के विशेष संदर्भ में"	121
46.	सुफी शहेमिना सबा डॉ. रविन्द्रनाथ माधव पाटील	भाषा अध्ययन के रोजगारोन्मुख आयाम विज्ञापन क्षेत्र के संबध में	124
47.	डा. मिर्झा अनिसबेग रजाकबेग	खेल पत्रकारिता का बदलता परिदृश्य	128
48.	डॉ. संतोष इंद्रसेन भड	जनसंचार माध्यमों में समाचार पत्रों का योगदान	131
49.	डॉ. केशव क्षिरसागर	हिंदी पत्रकारिता में रोजगार की संभावनाएँ	133
50.	डॉ. रमेश टी. बावनथडे	हिन्दी पत्रकारिता की विकास यात्रा एक अध्ययन	137
51.	डॉ. एकनाथ श्रीपती पाटील	सोशल मीडिया और पत्रकारिता	140
52.	प्रा. प्रतापसिंग दत्तुसिंग राजपूत	पत्रकारिता के विविध क्षेत्र	144
53.	डॉ काकासाहेब गंगने. स्विनल रघुनाथराठोड	पत्रकारिता के माध्यम से रोजगार की संभावनाएँ	147
54.	प्रा डॉ शहाजी चव्हाण	पत्रकारिता की नई चुनौतियाँ	151
55.	प्रा डॉ महावीर उदगीरकर	पत्रकारिता और रोजगार के अवसर	154
56.	डॉ. एस. एस. उप्पे	हिंदी साहित्यकार और पत्रकारिता	156
57.	जैनु हमिद मुजावर	पत्रकारिता की अवधारणा एवं क्षेत्र	158
58.	डॉ. मंत्री आर आडे	अनुवाद के माध्यम से रोजगार की संभावनाएँ	163
59.	प्रा. नितेश गांगवे	अनुवाद के क्षेत्र में रोजगार के अवसर	167
60.	प्रा. डॉ. एम. के. कलशेट्टी	अनुवाद क्षेत्र	169
61.	श्री. महेश बापुराव चव्हाण	अनुवाद के क्षेत्र में रोजगार के अवसर	172
62.	डॉ. विठ्ठलसिंग रूपसिंग घुनावत	अनुवादका स्वरूप	175
63.	सौ. अनुराधा नामदेवराव शिंदे	अनुवाद क्षेत्र	177
64.	प्रा. बीना आर लोकरे	भारतीय भाषाओं को जोड़ने की कड़ी : अनुवाद	179

IIC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

विज्ञापन के क्षेत्र में आकाशवाणी की भूमिका

डॉ. सूर्यकांत माधवराव दळवे
हिंदी विभाग
शरदचंद्र महाविद्यालय शिराढोण
ता. कळंब जि. उस्मानाबाद.

प्रस्तावना :

आकाशवाणी जन-संचार का एक सशक्त माध्यम है। रेडियों श्राव्य-माध्यम श्रेणी का महत्वपूर्ण जन-संचार माध्यम है। इसे श्रव्य समाचार पत्र कह सकते हैं, क्योंकि यह माध्यम समाचारों सूचनाओं को आकाश में प्रसारित कर सुनाता है। यह माध्यम श्रवणेन्द्रियों के जरिए सारी दुनियाको श्रोता के निकट ले जाता है और सुदूरदुर्गमस्थानों तक में रहनेवाले लाखों करोड़ों लोग बाहरी दुनिया से जुड़ जाते हैं, जहाँ तक या तो मुद्रण माध्यम की पहुँच नहीं है या लोग इस लोकप्रिय माध्यम मनोरंजक एवं अन्य ज्ञान व दर्शक कार्यक्रमों के कारण पसंद करते हैं। लोगों के साथ जुड़ने का यह एक सशक्त एवं प्रभावी माध्यम है। लोगों को अहम जानकारी देने का सफल माध्यम आकाशवाणी रहा है।

आज भारतीय आकाशवाणी के लगभग छोटे-बड़े सभी केंद्रों से विज्ञापन प्रसारित किये जाते हैं। अब तो आकाशवाणी के व्यापार विभाग बनाये गये हैं। विभिन्न मनोरंजन के कार्यक्रमों के बीच-बीच में विज्ञापन प्रसारित किये जाते हैं। आकाशवाणी से प्रसारित विज्ञापन के कई रूप हैं, जैसे सामान्य वाचन, नाट्याकृत या साम्वादिक गीत-संगीत से सज्जित तथा विविध लोकप्रिय कार्यक्रम के प्रयोजित रूप में। मुद्रण माध्यम की सबसे बड़ी सीमा यह है कि एक ओर मुद्रण प्रक्रिया और यातायात में लगनेवाले समय के उपरान्त ही सूचना 24 घण्टों में अधिक से अधिक एक बार दी जा सकती है तो दूसरी ओर वह सूचना भी मात्र पढ़े-लिखे लोगों तक ही पहुँच पाती है। आकाशवाणी इस दृष्टि से व्यापक और आसान माध्यम है। एक तो सूचना तुरन्त एक ही पल में सुदूरबसे संग्राहकों तक पहुँचायी जा सकती है, और संग्राहक पढ़ा-लिखा हो या न हो यहाँ कोई फर्क नहीं पड़ता। संदेश जिस भाषा में दिया जा रहा है, उसे जाननेवाले हर व्यक्ति तक वह संप्रेषित होता है। साथ ही दिन में लगातार सूचना का प्रेषण भी संभव है।

तीसरी दुनिया में जहाँ अधिकांश जनता निरक्षर और गरीब है, वहाँ रेडियो से बढ़कर कोई अन्य जन-संचार माध्यम नहीं है। आज दूरदर्शन जैसे प्रभावी दृश्य-श्रव्य माध्यम के बावजूद रेडियो अपने स्थान पर अडिग है। जवरीमल्ल पारख ने इसी की अंश संकेत करते हुए लिखा है, रेडियो निरक्षरों के लिए भी एक वरदान है। जिसके द्वारा वे सिर्फ सुनकर अधिक से अधिक सूचना जान और मनोरंजन हासिल कर लेते हैं। रेडियों और ट्रांजिस्टर की कीमत भी अधिक नहीं होती। इसी कारण वह सामान्य जनता के लिए भी कमोबेश सुलभ है। यही कारण है कि टी.वी. के व्यापक प्रसार के बावजूद तीसरी दुनिया के देशों में रेडियो का महत्व आज भी कायम है।

रेडियों का अविष्कार 19 वीं शताब्दी में हुआ इसके अविष्कार का श्रेय गुग्लील्मी मार्कोनी को दिया जाता है, लेकिन इसके पूर्व ही भारतीय वैज्ञानिक प्रो. जगदीशचंद्र बसु ने तरंग संग्राहक बनाया था। भारतीय आकाशवाणी का इतिहास अगस्त 1921 से प्रारंभ होता है। जब पोस्ट एण्ड टेलीग्राफ विभाग द्वारा द टाइम्स ऑफ इंडिया के सहयोग से मुंबई में संगीत कार्यक्रम प्रसारित किया गया। 23 जलाई 1927 को इण्डियन ब्रॉडकास्टिंग कम्पनी की स्थापना करके प्रथम प्रसारण सेवा शुरु की गई। 1930 में भारत सरकार ने प्रसारण सेवा प्रबंध का अधिग्रहण कर लिया और इण्डियन ब्रॉडकास्टिंग सर्विस (आई एस बी सी) की स्थापना की। 1 जनवरी 1936 में पहला प्रसारण केंद्र दिल्ली में स्थापित हुआ और 8 जून 1938 से ऑल इंडिया रेडियो का प्रारंभ हुआ। आकाशवाणी से अब प्रतिदिन लगभग 31 हिंदी समाचार बुलेटिन प्रसारित किये जाते हैं, जिसमें छह अंतराष्ट्रीय चैनल पर प्रसारित होते हैं। 1 अप्रैल 1994 से स्काई रेडियो कार्यक्रम के तहत उपग्रह के माध्यम से रेडियो प्रसारण शुरु किया। इसी का परिणाम है इस समय देश में लगभग 164 एम एस केंद्र हैं और आकाशवाणी 20 चैनलों के लिए रिले प्रसारण कर रहा है।

आकाशवाणी से प्रसारित विज्ञापन की प्रमुख विशेषताएँ इस प्रकार हो सकती हैं। 1) इस विज्ञापन के साधन से व्यक्ति बहुत जल्दी प्रभावित होते हैं। 2) बार-बार विज्ञापन प्रसारित होने से सुननेवाले पर इसका स्थायी प्रभाव होता है। 3) व्यक्ति जो कुछ सुनता है, उसे देखने की, अपनाने की चाहत उत्पन्न होती है। ये विज्ञापन व्यक्ति की उत्सुकता बढ़ाते हैं, 4) आमोद कार्यक्रमों के साथ-साथ विज्ञापन सुनने में नीरसता प्रतीत नहीं होती। इस माध्यम से प्रसारित विज्ञापन की सबसे बड़ी विशेषता यह है कि अशिक्षित जन में भी इसका सम्प्रेषण होता है।

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Te. Kallam

19-20 97

23

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

Jan. To March 2020
Issue-33, Vol-06

012

26) अर्थशास्त्र विज्ञान साक्षात् अनुबन्ध डॉ. विठठल & गंगाधर पुंडलिक पांडे, नांदेड	23	118
27) भास्कराचार्य हरितक्रांती का भौगोलिक अभ्यास प्रा. एन. डी. पाटील, जि. धुळे		121
28) पुरुष साहित्य समाज में नारी की दासता (संदर्भ: शृंखला की कड़ियाँ) Anjana Nayak		123
29) सर्वोच्च कृतश्रेष्ठ की कहानियों में स्त्री जीवन : चिंतन और चुनौतियाँ डॉ. दुर्गा सूर्यकांत साधवराव, जि. उस्मानाबाद		128
30) महात्मा गांधी का नामाकरण सत्याग्रह में राजकुमार शुक्ल एवं दलितों के प्रति डॉ. गोपाल कुमार (Rosera), गोपालगंज (बिहार)		129
31) समय-संराम और बदलते मूल्य डॉ. सुब्राव नामदेव जाधव, बांशी		135
32) आदिवासी महिलाओं में शैक्षणिक तथा स्वास्थ्यगत परिस्थितियों का बच्चों के ... मनीषा सक्सेना & संगीता कनेश, इन्दौर (म.प्र.) भारत		137
33) हिंदी भाषा में विज्ञापन के अनुवाद एक चिंतन डॉ. दिलीपकुमार कसबे, कराड (महाराष्ट्र)		141
34) डॉ. अम्बेडकर के राज्य एवं सरकार सम्बन्धी विचार डॉ. कपिल खरे, जिला - इंदौर (म.प्र.)		145
35) 29 वीं सदी और सूरजपाल चौहान की कविता डॉ. केशव क्षीरसागर, उस्मानाबाद		149
36) रामायण काल में संगीत - एक अध्ययन शोभा कुमारी, चण्डीगढ़		151
37) डॉ. भीमराव अम्बेडकर के सामाजिक, धार्मिक विचारों की वर्तमान में प्रासंगिकता डॉ. अंजु सिंह, बरेली		155
38) ग्रामीण क्षेत्र के विकास में प्रधानमंत्री आवास योजना का योगदान (मध्यप्रदेश के धार ... डॉ. प्रकाश चन्द्र रांका & मुन्ना ठाकुर, उज्जैन (म.प्र.)		160

विद्यावार्ता: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 7.041(IJIF)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

32

www.vidyawarta.com

विद्यावार्ता

मनीषा कुलश्रेष्ठ की कहानियों में स्त्री जीवन : चिंतन और चुनौतिया

डॉ. दल्वे सूर्यकांत माधवराव
हिंदी विभाग,

शारदचंद्र महाविद्यालय शिराडोण, ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद

प्रस्तावना:-

आज भी मानव के अवधारणा में स्त्री और पुरुष दोनों को समान रूप से शामिल नहीं किया जाता। "आजाद भारत के संविधान ने बेशक बिना कोई लिंग - भेद किए क्षेत्र, भाषा, धर्म, वर्ण, जाति, पन्थ जैसे सीमित दायरों में जीने वाले पुरुष और स्त्री को समान लाकतांत्रिक और वैधानिक अधिकार तो जरूर प्रदान कर दिए गए, लेकिन व्यवहार में वे इन अधिकारों का कितना उपयोग कर पाते हैं, यह एक अलग विचारणीय विषय है।" दोनों की बगवरी के हक की बात निराधार साबित हो चुकी है, क्योंकि विश्व की आधी आबादी स्त्रियों की है, फिर भी इनमें से कुछ प्रतिशत ही आवाज उठाती है। इसका कारण यह है कि या तो ये सभार इन अधिकारों के प्रति सचे नहीं है या फिर आगे आने की पहल नहीं करना चाहती।

हिन्दी साहित्य में स्त्री चिन्तन पर बहुत लिखा गया और लिखा भी जा रहा है। इन दृष्टि से मनीषा कुलश्रेष्ठ द्वारा रचित 'कठपुतलियों' कहानी संग्रह को देखा जा सकता है। 'कठपुतलियों' कहानी मूल रूप से राजस्थान के एक गरीब और अपेक्षाकृत पिछड़े 'ढोली' समुदाय की सुगना की कहानी है। अनमेल-विवाह की समस्या पर केन्द्रित यह कहानी उसके प्रत्येक पहलू सुगना की मन:स्थिति, ससुराल में उसके प्रति व्यवहार आदि कई समस्याओं को हमारे सामने प्रस्तुत करती है। घर की आर्थिक स्थिति कमजोर होने के कारण दहेज दे नहीं पाते, जिसके कारण सुगना का रिस्ता जंगल से टूट जाता है। सुगना की उम्र १५ साल की है, फिर भी सुगना की शादी ३० साल के पोलियोग्रस्त कठपुतली वाले रामकिसन से कर दी जाती है। रामकिसन ने दो हजार उलटे तेरी बाई के ही हाथ पै रखे है। यह शब्द इस ओर संकेत करते है कि, पैसों के

लालच में उसकी माँ उससे उसकी उम्र से दोहरी उम्र के बच्चे के साथ ब्याह देती है। बहरहाल, रामकिसन के दोनो बच्चों को पालती वह कब 'माई' बन जाती है, उसे स्वयं भी पता नहीं चलता। हालांकि प्रेम से वंचित, वह बिना किसी प्रतिरोध के जोगी (जोगिन्दर) को खूद को सतर्पित कर देती है, लेकिन सगुना रुढी-परंपराओं को तोड़ने का साहस नहीं जुटा पाती। "उसने सदियों से चली आ रही समाज में स्त्रियों के शोषण और दमन की उसी परम्परा को पुनः किया जिसकी बलिवेदी पर अनगिन स्त्रियों की आकाक्षाएँ, सपने और जिन्दगानियाँ कुर्बान होती रही है।" सगुना यदि जोगी के साथ भाग जाती तो यह करानी स्त्री अस्मिता के परिपाटी को साबित होती जब कि इसका अन्त इसकी अलग पहचान है। वह रामकिसन के साथ रहकर जीवन निर्वाह करती है, जो इसकी विशषता साबित हुई है।

'रंग-रूप-रस-गंध' यह करानी विधवा के साथ हो रहे शोषण, अत्याचार को उजागर करती है। पति के मरने के बाद ससुराल में कोई भी इन्हें सहारा नहीं देता। "१५ वे साल में ही विधवा हुई जया माई के से कथन स्पष्ट करते है कि विधवाओं को ससुराल छोड स्वयं ही अपना ठोर ठिकाना ढूढना पडता है। वृदावन में 'तुलसीबाडी' में रह रही जया जैसी और विधवाओं का जीवन यहाँ आकर भी नहीं सुधर पाता। यहाँ के पंडाओं, पंडितों की नजर इन पर सदा रही है।" "दूसरा पहरा था... सन्नटा मन्दिर में, दर्शन के कपाट कब के बन्द.... कोई भक्त भी गलियों में नहीं .... उस पर मुख पर भारी हाथ जकडा हुआ था। छटपटायी। उसकी क्षीण काया एक धक्के, दो थप्पडों में नीचे गिर गयी।" स्पष्ट है कि मन्दिर के पुरोहित विधवाओं के साथ दुर्व्यवहार करने से पीछे नहीं हटने। दूसरी तरफ इन विधवाओं की दरिद्र स्थिति का वर्णन भी कहानी में किया गया है। भूख से बिलबिलाती इन विधवाओं को झूठी पत्तले तक चाटनी पडती है। जानवरों से भी बदतर जिदगी विधवाओं की है।

'कुरजा' यह कहानी अंधविश्वासों में जकडी मानसिकता की कहानी है। इसमें घुमन्त कबीले की औरत 'कुरजा' के पति की खोज में 'रावले' आने और यहाँ पर आकर उसकी स्थिती का वर्णन है। उसके अनुसार "एक जगह बसने के इरादे से वो रावले आया था... एस हजार का करार था दो साल की बन्धक मजूरी का... ओ लौटा ही नहीं त पैसा भेजा।" यहाँ आकर अपना पेट पालने के लिए वह छोटे मोटे टोटके और भविष्यवाणियाँ करती है परन्तु बाद में उसे 'डाकण' करार कर दिया जाता है और इसी अंधविश्वास के चलते उसे सजा देने के लिए इसके साथ बलात्कार किया जात है।

19-20

97

23

College Code
18451/2012
2319 9318Vidyawarta®
Peer-Reviewed International JournalJan. To March 2020
Issue-33, Vol-06

012

विठठल & गंगाधर पुंडलिक पांडे, नांदेड

23

||118

27) भारततील हरीतक्रांताचा भौगोलिक अभ्यास
प्रा. एन. डेड. पाटील, जि. धुळे

||121

28) पुरुष शासित समाज में नारी की दासता (संदर्भ: श्रृंखला की कड़ियाँ)
Anjana Nayak

||123

29) सर्वांगी कुलश्रेष्ठ की कहानियों में स्त्री जीवन : चिंतन और चुनौतियाँ
डॉ. दल्लु सूर्यकांत माधवराव, जि. उस्मानाबाद

||128

30) महात्मा गांधी का नम्पारण सत्याग्रह में राजकुमार शुक्ल एवं दलितों के प्रति
डॉ० गोपाल कुमार (Rosera), गोपालगंज (बिहार)

||129

31) समय-सरगम और बदलते मूल्य
डॉ. सुब्राव नामदेव जाधव, बारशी

||135

32) आदिवासी महिलाओं में शैक्षणिक तथा स्वास्थ्यगत परिस्थितियों का बच्चों के ...
मनीषा सक्सेना & संगीता कनेश, इन्दौर (म.प्र.) भारत

||137

33) द्विती भाषा में विज्ञापन के अनुवाद एक चिंतन
डॉ. दिलीपकुमार कसबे, कराड (महाराष्ट्र)

||141

34) डॉ. अम्बेडकर के राज्य एवं सरकार सम्बन्धी विचार
डॉ. कपिल खरे, जिला -इंदौर (म.प्र.)

||145

35) 29 वी सदी और सूरजपाल चौहान की कविता
डॉ. केशव क्षीरसागर, उस्मानाबाद

||149

36) रामायण काल में संगीत - एक अध्ययन
शोभा कुमारी, चण्डीगढ़

||151

37) डॉ० भीमराव अम्बेडकर के सामाजिक, धार्मिक विचारों की वर्तमान में प्रासंगिकता
डॉ० अंजू सिंह बरेली

||155

38) ग्रामीण क्षेत्र के विकास में प्रधानमंत्री आवास योजना का योगदान (मध्यप्रदेश के धार ...
डॉ. प्रकाश चन्द्र रांका & मुन्ना ठाकुर, उज्जैन (म.प्र.)

||160

विद्यार्ता: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 7.041(IJIF)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

32

www.vidyawarta.com

विद्यार्ता

"रोशनी के अनजाने वृत्त में पड़ी कुरजों का राख पुता चेहरा, ठहरी हड़ नीली पतलियों, फटा ओढ़ना, चिथड़ा घाघरा... लगभग फाड़कर फेंक दी गयी कुरी के अवशेष ... बायीं भीह के पास बहता हुआ खून।" स्पष्ट करता है कि कुरजों के साथ दुर्व्यवहार किया जाता है और वह कुछ नहीं कर पाती। बिना किसी सबूत के भी निर्दोष स्त्री को सजा देने के लिए पुरुष सत्ता के पास उसकी देह को कलंकित किए जाने के अलावा और कोई विकल्प नहीं होता। सदियों से ऐसा होता आया है और आज भी हो रहा है जिम्मेदार वर्णन इस कहानी में हुआ है। इसके साथ साथ बाल विवाह की कुरीति का भी जिक्र इसमें मिलता है।

बाल-विवाह के संदर्भ में ऐसा कहा जाता है कि वर्षों पहले हमारा विवाह भी तो बचपन में कर दिया गया था। ये तो अपनी पुरानी मरम्पराएँ हैं जिन्हें मिटाना मुश्किल है। इस गैर कानूनी प्रथा में कानून के अधिकारी स्वयं शामिल होते हैं। स्पष्ट है कि राजस्थान में कुछ जगहों पर अभी भी बाल-विवाह की कुरीति है जिसका वर्णन लेखिका ने कुछ इन शब्दों में किया है - "बे मासूम सजे सँवरे, गठारी बने बच्चे अपने भविष्यों और गृहस्थी समस्याओं से बेखबर नींद में डूबे या निंदासे, अधजमे फेरों के साथ घूम रहे थे।"

कुल मिलाकर इन कहानियों में मनीषा कुलश्रेष्ठ ने स्त्रियों की दस दशकों के हमारे समक्ष प्रस्तुत किया है, जिसे २१ वीं शताब्दी के चलते नजर अंदाज कर दिया जाता है। समस्याएँ चाहे कुछ बदल चुकी हों परन्तु उनकी जड़े इन कहानियों में पाना संभव है। नारी के सामने ये चुनौतियाँ हैं जिन्हें पार करके ही वह समानता की अधिकार पा सकती है। उसकी इस कामना में सम्पूर्ण व्यवस्था का साथ आवश्यक है क्योंकि यह व्यवस्था ही उसें दुख्यम दर्जे की नागरिक बनने पर विवश करती है। अधिकार स्वं लेना पड़ेगा अन्यथा आने वाली पीढ़ी एक प्रश्नचिह्न के साथ इस पीढ़ी को देखेगी।

संदर्भ संकेत :-

१. नया ज्ञानोदय अंक १६२
२. कठपुतलियाँ - मनीषा कुलश्रेष्ठ
३. नारी अस्मिता की परख - डॉ. दर्शन पांडे

महात्मा गाँधी का चम्पारण सत्याग्रह में राजकुमार शुक्ल एवं दलितों के प्रति

डॉ० गोपाल कुमार (Rosera)

अतिथि प्राध्यापक, इतिहास विभाग (आधुनिक इतिहास),
महेन्द्र महिला कालेज गोपालगंज (बिहार)
जय प्रकाश विश्वविद्यालय छपरा, बिहार

भारत में अंग्रेजी राज्य के पूर्ण रूपेण स्थापित हो जाने के पश्चात चम्पारण में अंग्रेजों ने अपना निवास कायम किया और वहाँ बस जाने के पश्चात चम्पारण के बेतिया और रामनगर के इलाके में अपनी कोठियाँ स्थापित की। भारतीय स्वाधीनता संग्राम तथा दलित एवं शोषितों के उत्थान के इतिहास में महात्मा गाँधी का चम्पारण सत्याग्रह एक महत्वपूर्ण एवं अद्वितीय स्थान रखता है। आधुनिक भारत का इतिहास साक्षी है कि गाँधीजी के अफ्रीका प्रवास के बाद भारत की राजनीति में अपना सक्रिय योगदान सुनिश्चित करने के साथ - साथ उनके द्वारा किया गया चम्पारण अभियान वस्तुतः भारत के नवोदित राष्ट्रवाद का पहला सफल प्रयोग था जो गाँधी के सफल नेतृत्व में अहिंसा, सत्य एवं शोषितों, दलित जन समूहों के जागरण तथा उनकी उन्मुक्ति पर बल देने के कारण सर्वथा अद्वितीय रहा। गाँधीजी द्वारा प्रतिपादित एवं संचालित यह आन्दोलन न सिर्फ ब्रितानी आर्थिक शोषको अपितु भारतीय सामंतशाही प्रवृत्तियों के प्रतिनिधियों के खिलाफ भी एक दोहरा संघर्ष था।

Issue IX, Vol. III
VISION RESEARCH REVIEW

IMPACT FACTOR
6.014

ISSN 2250-169X
June 2020 To Nov. 2020

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No.
1	Worker's Participation in Management Dr. Dadasaheb Jogdand	1
2	Challenges to Higher Education C. P. Kothawale	8
3	Studies on Effect of Slaughtering Age on Chemical Composition of Goat Meat (Chevon) G. S. Biradar, Dr. L. M. Karanjkar	14
4	Relationship between Education and Economics D. P. Kamble	22
5	Evaluation of Bacteriological quality of Ice Creams and Milk Shakes Prepared and Sold by Street Vendors in Omerga City Maharashtra, India S. M. Dulange, S. B. Mali	25
6	शशिप्रभा शास्त्री और उनका उपन्यास साहित्य डॉ. सूर्यकांत दळवे	44
7	बालकुपोषणाची समस्या आणि उपाय नलिनी अनिल बोडखे	50
8	वंजारा जातीच्या दुःख-वेदनेचा जमाखर्च मांडणारा 'तांडा' डॉ. अंकुशकुमार चव्हाण	56
9	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि नेल्सन मंडेला यांच्या कार्याचा तुलनात्मक अभ्यास डॉ. रब्बानी आर. सय्यद	63

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

शशिप्रभा शास्त्री और उनका उपन्यास साहित्य

डॉ. सूर्यकांत दल्लवे
हिंदी विभाग,
शरदचंद्र महाविद्यालय,
शिराडोण, जि. उस्मानाबाद

Research Paper - Sociology

साठोत्तरी लेखिकाओं में शशिप्रभा शास्त्री जी की अपनी अलग पहचान है। आपके उपन्यास विभिन्न आयामों को स्पर्श करते हैं। प्रमुखतः नारी केंद्रित होते हुए भी केवल इनमें नारी समस्याओं का उद्घाटन नहीं, ये जीवन के विभिन्न आयामों को स्पर्श करते हैं। इनमें पीढ़ी का संघर्ष भी है और आधुनिकता का ज्वार भी, परंपरागत अनाचारों को सहते पात्र भी हैं और व्यक्तिवादी चिंतन करनेवाले भी हैं। दांपत्य जीवन के विभिन्न अवसाद, प्रेम की परिकल्पनाओं के संताप, विवाह तथा दूषित विवाह पद्धति, काम संवेदना आदि की चर्चा उपन्यासों में पाई जाती है। "यहाँ पर धर्मोपदेशों, समाजसुधार के नाम पर उत्थित संस्थाओं, यौन विकृतियों को कथासूत्र में देखा जा सकता है।" डॉ. कुंवरपाल सिंह का मत है, "उपन्यास के ऊपर मानव जीवन की वास्तविक परिस्थितियों के चित्रण का दायित्व है।" शशिप्रभा शास्त्री जी के उपन्यास यहाँ पूर्णतः व्यवहृत होते दिखाई देते हैं।

वीरान रास्ते और झरना : हीनग्रंथि के शिकार युवति की भटकन :-

शशिप्रभा शास्त्री का प्रथम उपन्यास है 'वीरान रास्ते और झरना' जो अब पाकेट बुक के रूप में उपलब्ध है। सन् १९८३ ई. में हिंद पाकेट बुक्स प्राइवेट लिमिटेड द्वारा प्रकाशित है। इसमें हीन भावना से त्रस्त युवति का चित्रण किया है। अनमेल विवाह एवं उसके दुष्परिणामों पर भी प्रकाश डाला है। उपन्यास की नायिका अचला हीनभावना से ग्रस्त है। अचला की माँ ममता अनाथ थी। उसकी विधवा चाची पंद्रह वर्ष की अवस्था में पचपन वर्ष के अर्धेड व्यक्ति से ममता की शादी कर अपनी जिम्मेदारियों से मुक्त हुई। ममता अपने दुर्भाग्य को कौसती हुई तीन बच्चों की माँ बनती है। पति ऐयाश और आवारा निरंतर उसे प्रताडित करता है। ममता की दीन स्थिति से द्रवित देवर उससे प्रेम करता है। ममता भी पतिवृत्य एवं मातृत्व को भुलाकर देवर के प्रेम में मग्न हो जाती है। फलतः अचला का जन्म होता है। पति उसे पतिता मानकर घर से निकाल देता है। देवर एकनिष्ठ प्रेम के

IIC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Traditional and Medicinal Importance of Azadirachta Indica Juss M. M. Dhore	1
2	Co operative Banking Reforms in India Dr. Dadasaheb Jogdand	8
3	Entrepreneurship Development for Economic Growth C. P. Kothawale	13
4	Age graphic Dark Energy Bianchi Type I Cosmological model in f(R) Gravity Dr. V.B.Raut	16
5	Prevalence and antibiotic sensitivity pattern of Escherichia coli in urinary tract infections in hospitals of Omerga region (Maharashtra), India S. B. Mali, S. M. Dulange	23
6	Microbiological Quality of Goat meat (Chevon) Sold in Latur City of Marathwada Region Shri. G.S. Biradar, Dr. L.M. Karanjkar	33
7	प्रेमचंद युग की कहानियाँ और नारी डॉ. सूर्यकांत माधवराव दळवे	39
8	मराठवाड्यातील आर्थिक आधारभूत संरचनेतील कृषी विपणन या घटकांतर्गत कृषि उत्पन्न बाजार समितीचा विकास डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड	44
9	शालेय विद्यार्थ्यांच्या आहारात पोषण आहार योजनेची भूमिका एक अर्थशास्त्रीय विश्लेषण डॉ. नलिनी बोडखे	51
10	'आयरनीच्या घना' मधून अभिव्यक्त झालेले दलित चित्रण डॉ. अंकुशकुमार चव्हाण	55
11	डॉ. सुधाकर मोगलेवार यांचे वाङ्मयीन कार्य विभावरी शिवलिंग नगरे	61
12	भारतीय राज्यघटना आणि मानवी हक्क डॉ. रब्बानी आर. सय्यद	63

प्रेमचंद युग की कहानियाँ और नारी

डॉ. सूर्यकांत माधवराव दळवे

हिन्दी विभाग,

शरदचंद्र महाविद्यालय,

शिराडोण, जि. उस्मानाबाद

7

Research Paper - Hindi

प्रस्तावना :-

परिवार का रथ नारी और पुरुष -इन दो चक्रों पर समान रूप से अवलम्बित है इसलिए नारी और पुरुष दोनों ही समाज के विभिन्न एवं अनिवार्य अंग हैं। स्वस्थ समाज, स्वस्थ परिवार इन्हीं दो अंगों के पारस्परिक सम्बन्धों पर आधारित होता है। सम्बन्धों का तनाव ही सारी समस्याओं को उत्पन्न करता है। प्रेमचन्द जब हिन्दी साहित्याकाश में उदित हुए वह युग नारी व पुरुष की इसी तनावग्रस्त एवं संघर्षपूर्ण स्थिति से ग्रस्त था जिसके लिए हम परम्परागत जीवनमूल्यों एवं धिसे-पिटे सामाजिक आदर्शों को श्रेय दे सकते हैं। सारी नैतिकता एवं आदर्शवाद नारी के ही हिस्से में आ गये, पुरुष स्वतन्त्र होता गया, नारी श्रृंखलाओं में आबद्ध होती गई। दोनों चक्र असंतुलित होने लगे और समस्याओं ने जन्म लिया।

दोषपूर्ण वैवाहिक प्रथाएँ :-

तत्कालीन समाज में प्रचलित विवाह की दोषपूर्ण रीतियों एवं इसके व्यापक परिणामों का जितना विशद चित्रण प्रेमचन्द की कहानियों में व्याप्त है, उतना कदाचित ही किसी अन्य कथाकार ने किया हो। स्त्री और पुरुष का पारस्परिक सहयोग एवं साहचर्य ही वैवाहिक जीवन का मूल आधार है। विवाह का मुख्य उद्देश्य आत्मविकास को प्रेमचन्द युग में विस्मृत कर दिया गया था। यद्यपि उस युग में आर्य समाजी उधारवादी आन्दोलन पूर्ण रूप से क्रियाशील थे और उसका गहन प्रभाव प्रेमचन्द साहित्य पर भी परिलक्षित है। समस्याओं एवं उनकी सभी परतों को एक-एक करके खोलकर उसका मनोवैज्ञानिक एवं विश्लेषणात्मक जीवन्त चित्रण करना प्रेमचन्द का वैशिष्ट्य है और किस प्रकार एक समस्या जीवन के सभी स्तरों पर हावी होकर उसे ग्रस्त कर लेती है यह दिखाना भी उनका उद्देश्य रहा।

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Kisan Shikshan Prasarak Mandal,
Borgoan (Kale) Tq. & Dist. Latur's

NAAC Accredited 'B' Grade

Vasantrao Kale Mahavidyalaya,
Dhoki. Tq & Dist - Osmanabad.

&
Akhil Maharashtra Itihas Parishad, Pune

Jointly Organize

One Day International Conference on

**"The History of Pandemic like Covid-19 & Its Impact on
Socio-Economic & Political Sectors in the World"**

Tuesday, 20th October 2020

ISSN No. : 2278-9308

Impact Factor : 7.675

Editor
Dr. N. P. Manale
(Convenor)

Chief Editor
Dr. Satish Kadam
(President, AMIP)

Executive Editor
Dr. Haridas Fere
(Principal)

Organized by

Department of History

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgoan (Kale) Tq. & Dist. Latur's

VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA, DHOKI
Tq & Dist.- Osmanabad - 413508

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

40

INDEX
Marathi /Hindhi

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	वैश्विक महामारी :कोरोना व्हायरस (कोविड १९)	प्रा.डॉ.सी.जी कडेकर	1
2	साथीच्या रोगांचा इतिहास आणि कोविड १९	कविता रामहरी फुगे	5
3	कोविड १९ महामारीचा जगातील शिक्षण, रोजगार, संस्कृती आणि मानवी आरोग्यावर पडलेला प्रभाव	सन्मित बाबासाहेब पाटोळे	11
4	महामारी और कोवीड-१९ का इतिहास	प्रा. डॉ. शे. रज़िया शहेनाज़ शे. अब्दुला	16
5	कोविड-१९ चा भारतातील स्त्रियांवरील परिणाम : एक आकलन	डॉ. शारदा सा. कदम	20
6	कोविड-१९ आणि स्त्रियांचे आहार, आरोग्य, मानसिकता : एक आकलन	डॉ. बबन पवार	23
7	भारतातील कोविड-१९ चा विविध क्षेत्रांवरील परिणाम : एक आढावा	प्रा. डॉ. रामभाऊ मुटकुळे	26
8	कोविड १९ का ग्रामीण जीवन पर प्रभाव	प्रा.डॉ.दळवे सुर्यकांत माधवराव	29
9	हवामान परिवर्तन आणि भारत	प्रा.डॉ.शिरमाळे महेबुबपाशा बाबूमीयाँ	31
10	कोव्हीड-१९ चा भारतीय ग्रामीण जीवनावरील परिणाम	प्रा.डॉ. सुदाम वसंतराव पवार	37
11	कोव्हीड-१९ चा भारतीय शहरी जीवनावरील परिणाम	प्रा. बालाजी शिंदे	41
12	कोरोनाच्या पार्श्वभूमीवर अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील दिसून येणारे प्रासंगिक मूल्य	प्रा.डॉ.दीपक सुभाषराव सूर्यवंशी	44
13	कोरोना : लक्षणे, काळजी व उपाय	डॉ. भिम गणपतराव माने	50
14	कोविड-१९ व भारतीय समाज	प्रा. डॉ.घोलप कमलाकर गोरख	54
15	पर्यावरणात्मक घटकांवर कोविड - १९ चा परिणाम	डॉ. शेख रशिदा बेगम रहेमतुल्ला	60
16	कोरोना महामारी (कोविड १९) चे सामाजिक,आर्थिक व राजकीय परिणाम.	प्रा.मिलिंद व्यंकटी घाडगे	65
17	प्लेग एक जगातील भयंकर आजार	प्रा. घाडगे रघुनाथ व्यंकटी	69
18	कोवीड-१९ का भारत के ग्रामीण जिवनपर परीणाम	प्रा. डॉ. राजेश एस. डोंगरे / प्रा. विनोद एम. बडवाईक	71

कोविड 19 का ग्रामीण जीवन पर प्रभाव

प्रा.डॉ.दळवे सुर्यकांत माधवराव

हिन्दी विभाग शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण ता.कळंब जि.उस्मानाबाद

इस समय हमारा देश मानव जीवन के लिए कोरोना वायरस के खतरे से संघर्ष की पीड़ा से गुजर रहा है। लॉकडाउन के प्रभाव से शहरों में कोई आर्थिक गतिविधियां न होने के कारण, जो प्रभासी अपने मूल गाँवों में वापिस आए हैं और गाँवों में रहनेवाले मजदूरों के लिए और भी बेकारी का कारण बन गए हैं।

इक्कीस दिन का लॉकडाउन लागू कर देने के पिछे यही कारण था कि, कोरोना बिमारी से निपटने और करोडों भारतीयों के स्वास्थ्य और जीवन के लिए आपातकालीन उपयों के कारण अर्थव्यवस्था को एक बड़ा झटका लगा है। औद्योगिक गतिविधियाँ और शहरी ऑचल का व्यापार एवं व्यवसाय के रूक जाने के कारण सम्पूर्ण भारतीय एवं जागतिक आर्थिक विकास को बहुत बड़ा झटका लगा है। जो ग्रामीण अर्थव्यवस्था और ग्रामीण जीवन को बड़े पैमाने पर प्रभावित कर दिया है।

ग्रामीण जीवन पर भी कोरोना महामारी का असर देखने को मिलता है। शहरों में जितनी तेजी के साथ कोरोना के मामले सामने आ रहे हैं, उसकी तुलना में ग्रामीण इलाकों में कम मामले सामने आ रहे हैं। हालांकि उपलब्ध सार्वजनिक सूचनाओं से इस बात की कोई जानकारी नहीं मिलती, कि ऐसे कितने लोक भारत के ग्रामीण क्षेत्रों में गए। ऐसा प्रतीत होता है जैसे कि यह बीमारी काफी हद तक देश के बड़े शहरों तक सीमित रही है। फिर भी कम अधिक मात्रा में ग्रामीण जन-जीवन पर कोरोना का प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूप से काफी मात्रा में असर हुआ है। भारत में केवल उन लोगों का परीक्षण हुआ है जिनमें बीमारी के लक्षण थे और उन्होंने हाल में विदेश यात्रा की थी। इसलिए समुदाय में इसके फैल जाने के बारे में कोई जानकारी नहीं है। बहुत से लोग जान बुझकर, शरीर का तापमान कम करने के तरीके अपनाकर प्रवेश द्वार पर परीक्षण कराने और क्वारंटीन होने से बच निकले। बहुत यात्री लापता हुए हैं।

महाराष्ट्र में मीडिया रिपोर्ट और आसपास की जानकारी से पता चलता है कि लॉकडाउन से पहले, कुलियों, घरेलू कामगारों, छोटे बड़ी कंपनियों में काम करनेवाले मजदूर बड़ी संख्या में अपने अपने गाँवों में लौटने लगे हैं। यहाँ तक कि लॉकडाउन से पहले मीडिया उन लोगों की भारी भीड़ की तस्वीरों से भरा हुआ था, जो पूर्व में और आगे जाने वाली ट्रेन या बसें पकड़ने की कोशिश कर रहे थे। गाँवों की तरफ लौटने वालों में कुछ लोग कोरोना वायरस को अपने साथ ले आए हो सकता है, तो यह बीमारी ग्रामीण भारत में भी फैल सकती है। क्योंकि ग्रामीण भारत में चिकित्सा समान और स्वास्थ्य सम्बन्धी सुविधाओं का अभाव है, इसलिए यह एक बड़ी समस्या बन सकती है, सामाजिक - दूरी की समस्या ग्रामीण इलाकों में उतनी नहीं होगी जितनी शहरों में झुग्गी-झोपडियों में होगी।

ग्रामीण जन-जीवन और ग्रामीण अर्थव्यवस्था पर कोरोना का प्रभाव शायद थोड़े समय के बाद होगा। ग्रामीण लोगों पर शायद इसका तुरंत प्रभाव उतना न हो, जितना शहरी क्षेत्रों के मजदूरों पर होगा। इसका कारण यह है, कि ग्रामीण लोगों की आय किसी एक दिन के काम से ज्यादा उनकी फसल के हालात पर निर्भर करती है। क्योंकि उनमें बहुत से लोग आवश्यक वस्तुओं का भंडार रखते हैं और छोटी वस्तुएं आमतौर पर स्थानीय बाजारों से खरीद लेते हैं। कोरोना के प्रकोप के नकारात्मक परिणाम ग्रामीण क्षेत्रों में दूसरे क्रम के प्रभाव छोड़ेंगे। अपने घरों से दूर रहनेवाले लोग आज कोरोना प्रभाव के कारण अपने-अपने गाँव की ओर लौट रहे हैं। जिसके कारण गाँवों के जन-जीवन पर इसका असर निश्चित रूप से हो जाएगा। गाँव में रहने की तो कोई समस्या उत्पन्न नहीं होगी फिर भी अर्थ की समस्या अपना विकराल रूप धारण करेगी और गाँव की ओर आनेवाले लोगों के कारण कोरोना महामारी का प्रभाव निश्चित रूप से बढ़ सकता है।

ISSN 0976-0377

RNI. MAHMUL02805/2010/33461

International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education for all Subjects

INTERLINK RESEARCH ANALYSIS

Editor In Chief
Dr. Balaji Kamble

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

41

'उठाईगीर' स्वकथन 'पाथरुट' जनजाति की वेदना

डॉ. सुर्यकांत दळवे

हिंदी विभाग,

शरदचंद्र महाविद्यालय,

शिराढोण, जि. उस्मानाबाद

4

Research Paper - Hindi

साहित्य अकादेमी द्वारा पुरस्कृत 'उचल्या' मराठी भाषा का प्रसिद्ध स्वकथन है। इसके रचनाकार सामाजिक कार्यकर्ता लक्ष्मण गायकवाड है। मराठी में इसका प्रकाशन सन १९८७ में श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे से हुआ था। इसका 'उठाईगीर' नाम से हिंदी अनुवाद डॉ. सूर्यनारायण रणसुभे ने किया है। यह सन १९९२ में साहित्य अकादमी, नई दिल्ली से प्रकाशित हुआ है।

इस स्वकथन में गुनहगार मानी गई 'पाथरुट' या 'उचल्या' अर्थात् 'उठाईगीर' जनजाति की व्यथा-वेदना को वाणि मिली है। भारतीय समाज व्यवस्था में उपेक्षित रही यह जनजाति पशुवत् जीवन जीने के लिए मजबूर है। अंग्रेज सरकार ने सन १८७१ में गुनहगार कानून अमल में लाया। इसी कानून से इस जनजाति का व्यक्ति जन्मतः गुनहगार माना गया। इस प्रकार गुनहगार की मुँहर लगी यह जनजाति बदनाम हुई। स्वतंत्र भारत में भी इस जनजाति की ओर देखने की दृष्टि बदली नहीं। इन्हें ना ही अपना गाँव, ना ही घर और ना ही अपनी जमीन होती है। भारतीय स्थिर समाज व्यवस्था में इन्हें स्थान नहीं मिल पाया। किसी भी प्रकार के रोजी-रोटी के साधन न मिलने के कारण इस जनजाति के लोग कभी शिकार तो कभी छोटी-मोटी चोरी करके उदरनिर्वाह चलाते हैं। इसलिए इन्हें वन-वन गाँव-गाँव भटकना पड़ता है।

तीस वर्ष की युवावस्था में लक्ष्मण गायकवाड ने प्रस्तुत स्वकथन लिखा है। इसके माध्यम से लेखक की बेचैनी एवं पीड़ा के साथ एक समाज सुधारक का रूप सामने आता है। इसमें उपेक्षित, वंचित और अभावग्रस्त जीवन जीने वाले घुमंतू जनजाति की यथार्थ अभिव्यक्ति हुई है। लेखक स्वकथन में लिखते हैं कि "जिस समुह के पास न कोई अपना गाँव है, न खेत है, न कोई जाति है और न जन्मदिन के हिसाब-किताब की पद्धति ऐसी ही एक जाति में मैं जन्मा।"¹

इस स्वकथन में 'उठाईगीर' जनजाति की दरिद्रता, दैन्यावस्था, अज्ञानता, अंधश्रद्धा, भूख, उपेक्षा, विवशता आदि का दिल दहला देनेवाला चित्रण हुआ है। साथ ही जातपंचायत, विवाह संस्कार, मृत्यु संस्कार, रूढ़ि-परंपरा, मेले, देवी-देवता आदि का चित्रण हुआ है। 'पाथरुट' एवं अन्य

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

102

33

ISSN 2454-3292

International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

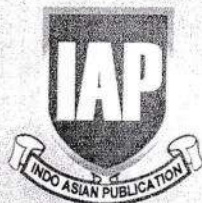
INDO WESTERN RESEARCH JOURNAL

(UGC Approved, Refereed & Peer Reviewed Research Journal)

Year-VII, Issue- XIII, Vol.- I

Impact Factor 5.50
(GRIFI)

Sept. 2020 To Feb. 2021

EDITOR IN CHIEF
DR. BALAJI KAMBLE

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Issue : XIII, Vol. I

IWRJ

IMPACT FACTOR
5.50

ISSN 2454-3292
Sept. 2020 To Feb. 2021

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No.
1	Study of Consumer Behaviour Towards Buying Mobile Phone in Nanded Dr. P. T. Pawar	1
2	A Study of Procedure of Filing Patent In India Dr. D. K. Rathod	7
3	Globalization and its Effect on Rural India Dr. R. T. Kulsange	12
4	शेखर : एक जीवनी मनोवैज्ञानिक आयाम /अज्ञेय डॉ. सुर्यकांत दळवे	17
5	महादेवी वर्मा - वेदना की कवयत्री डॉ. जितेंद्र प्रताप शेळके	20
6	समतोल आहार आणि क्रीडा पोषण : एक अध्ययन डॉ. माला पुंडलिकराव बारापात्रे	23
7	बौद्धिक संपदेचा अधिकार : अर्थशास्त्रीय विश्लेषण डॉ. माधव मंदेवाड	30
8	महिला स्वयंसहाय्यता बचत गट व महिला सक्षमीकरण गणेश बाबुराव दराडे	33
9	भारतीय स्त्रीवाद संकल्पना, स्वरूप व मराठी साहित्य डॉ. पंडीत राठोड	37
10	महाराष्ट्रातील सहकारी कारखान्यांची भूमिका आणि राजकारण डॉ. प्रकाश पानतावणे	41
11	जन्मवर्मण्ट : प्रत्यक्ष लोकशाहीसाठीची संसद - महात्मा बसवेश्वर डॉ. विजय आर. खोब्रागडे	47

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

शेखर : एक जीवनी मनोवैज्ञानिक आयाम /अज्ञेय

डॉ. सुर्यकांत दळवे

हिंदी विभाग,

शरदचंद्र महाविद्यालय,

शिराढोण, जि. उस्मानाबाद

यह अज्ञेय का पहला उपन्यास है। जिसके प्रथम भाग का प्रकाशन १९४० इ. तथा द्वितीय भाग का प्रकाशन १९४४ इ. में हुआ। शिर्षकसे ही यह स्पष्ट होता है कि, शेखर ही वह कथा नायक है, जिसके कारण चारो ओर घटनाओं का परिघटन होता है। इन परिघटीत घटनाओं के माध्यमसे लेखकने शेखर के चेतन अचेतन मन को विश्लेषित करने का प्रयास किया है।

अज्ञेय मुलतः मानवी मन का स्पष्ट चित्र प्रस्तुत करनेवाले लेखक है इसी कारण इनके उपन्यास में आदर्श नहीं मिलता यथार्थ का अधिक आग्रह है। व्यक्ति चरित्र की अन्तःचेतना के उदघाटन और निरूपण को ही वे सार्थक मानते हैं।

मनोवैज्ञानिक उपन्यास अर्थात जो मुलतः मनोविश्लेषण पर आधारित हो डॉ. देवराज उन्व्याय कहते हैं, मनोविज्ञान का अर्थ, जहाँ तक उपन्यास कला का प्रश्न है, अनुभूति का विषयीगत तथा आत्मनिष्ठ रूप। यदि किसी उपन्यास में घटना या अनुभूति के आत्मनिष्ठ रूप की अभिव्यक्ति पाएंगे तो हम उसे मनोवैज्ञानिक उपन्यास कहेंगे। अज्ञेय एक ऐसे लेखक है, जो मनोविज्ञान को साहित्य के स्तर में घोलकर एक प्रकार के रसायन के रूप में प्रस्तुत करते चलते हैं। यही कारण है कि इनके उपन्यासों में मनोवैज्ञानिक तीव्रता का स्वभावतः अत्यन्तिक बोध हाता है। फ्रायड, एडलर और युंगने हीन मानवना को मनुष्य, विशेषकर बच्चों की मूल प्रेरक शक्ति माना है। बचपन में जिस अभाव के कारण व्यक्ति की इच्छा दमित होती है, उसकी क्षतिपूर्ती करने के लिए वह सतत प्रयत्नशील रहता है। युग ने जीवनेच्छा को मूल प्रेरक माना तो फ्रायड ने कार्य-वासना को। अर्थात तीनों ने मन के इस विभाजन को स्वीकार किया है। इनके अन्तर्गत हुए अवचेतन भाग को व्यक्ति के लिए अधिक महत्वपूर्ण माना।

अज्ञेय ने अपने उपन्यास शेखर : एक जीवनी में मनोवैज्ञानिक संचेतन का प्रयोग किया है। शेखर एक जीवनी के प्रथम भाग में कथा नायक शेखर के शैशव तथा उसकी किशोरावस्था का मनोविश्लेषण किया गया है। तथा दुसरे भाग में वयस्क शेखर के मानसिक संघर्ष तथा जटिल-बोध को उभारा गया है। इसमें शेखर के जीवन निर्णायक तत्वों तथा उसके विकास के विविध तत्वों का ही अंकन अधिक किया है। अज्ञेय ने बचपन में जो संस्कार मनपर होते हैं वही प्रौढ अवस्था में मन का संचलन करते हैं। अर्थात

103
21
34

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

November -2020

SPECIAL ISSUE

**INDIAN WOMEN : PRESENT,
PAST AND FUTURE**

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr.S.N.Jadhavar
Head, Deptt. of History,
Sham Gadale Art's College,
Dahiphal (Wadmauli)
Tq.KAJJ.,Dist. BEED.

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS
I/C Principal

Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

43

INDEX

No.	Title of the Paper Authors' Name	Page No.
1	नारी के बदलते स्वरूप और साहित्य प्रा. दिगंबर ज्ञानोबा गायकवाड	1
2	भारत में ग्रामीण महिलाओं की समस्याएं डॉ. जयंतिलाल राठोड	5
3	ऊसतोड कामगार लियांचे मराठी कादंबरीतील चित्रण प्रा. डॉ. पंढरीनाथ धोंडगे / प्रा. विनायक जाधव	11
4	आंबेडकरी चळवळीतील डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांची सहचारिणी -माय रमाई प्रा.गायकवाड मनोज किसन	15
5	लोकसाहित्य आणि स्त्री डॉ.श्रीमती गिते कविता नरसिंगराव	21
6	भारतीय स्वातंत्र्य आंदोलनात स्त्रियांचे योगदान डॉ. कल्पना एम. सांगोळे	24
7	पालि साहित्य में वर्णित जनपद कल्याणियों का में सद्धर्म योगदान डॉ. कारभारी सत्यभान वाघमारे	29
8	बिळाशीच्या जंगल सत्याग्रहातील राजूबाई कदम यांचे योगदान प्रा.डॉ. अनिल शिवाजी टिके	35
9	ग्रामीण स्त्रियों की समस्या प्रा. अनिलकुमार हनुमानदास गुप्ता	38
10	मराठवाड्यातील ग्रामीण महिलांचे सक्षमीकरण : एक प्रशासकीय अध्ययन प्रा. अनंत आ. मुंडे	42
11	हिंदुस्थानी शास्त्रीय कंठस्संगीतात वाग्गेयकार म्हणून स्त्रियांचे योगदान स्वप्निल चंद्रकांत चाफेकर	45
12	पंडिता रमाबाई यांचे सामाजिक व धार्मिक सुधारणेतील योगदानाचे ऐतिहासिक विश्लेषण प्रा.राजकुमार ज्ञानोबा चाटे	50
13	इतिहासातील कर्तबगार स्त्रिया प्रा. किशोर शेषराव चौरे	53
14	समकालीन कहानी साहित्य में स्त्री विमर्श प्रा.डॉ.दळवे सुर्यकांत माधवराव	57
15	२१ वीं सदी में नारी की बहुमुखी भूमिका डॉ. नियाज़ अहमद अन्सारी / प्रफुल प्रकाश वैद्य	59
16	डॉ. शांताबाई दाणी - आंबेडकरी चळवळीतील योगदान सहा. प्रा. अर्चना एच.गायकवाड	64
17	महात्मा फुले : साहित्य आणि स्त्री-विषयक चळवळी सौ. अर्चना वैजनाथ घोडके (शिंदे)	69
18	स्त्री शिक्षणाची मुहूर्तमेढ भारतातील स्त्री-मुक्ती लढ्याचे पहिले पाऊल डॉ. शिंदे अर्चना	75

समकालीन कहानी साहित्य में स्त्री विमर्श

प्रा.डॉ.दळवे सुर्यकांत माधवराव

हिन्दी विभाग शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण ता.कळंब जि.उस्मानाबाद

समकालीन हिंदी साहित्य ने विश्व में अपनी एक अलग पहचान बनायी है। सन 1965 के बाद के सभी साहित्य को समकालीन साहित्य कहा गया है जो नई कहानी से अलग होकर एक स्वतंत्र धारा के रूप में प्रवाहित हुई है। साठोत्तर हिंदी कहानी में अनेक प्रकार के मोड़ आये। नई कहानी के बाद समांतर कहानी सचेतन कहानी आँवलिक कहानी दलित कहानी आदि अलग-अलग नामों से आन्दोलन हुए, जिनमें समकालीन कहानी भी स्वतंत्र रूप से विकसित हुई है। इस काल की कहानियाँ समाज की विभिन्न भंगिमाओं तथा मनः स्थितियों को रूपयित करती है। आज के जीवन में व्याप्त संत्रास, आक्रोश तथा उस मानविय संकट से ये कहानियाँ उपजी है

समकालीन हिंदी महिला साहित्य भारतीय भाषाओं की एक गौरवपूर्ण निधि है। अब तक की कहानी नारी जीवन को पुरुष की दृष्टि से देखती आयी थी किंतु यहाँ पहली बार नारी ने नारी मन के अंतरमन को स्पर्श किया है। समकालीन महिला लेखिकाओं ने नारी की समस्याओं को यथार्थ के साथ चित्रित किया है। आज भारतीय नारी में काफी मात्रा में परिवर्तन दिखाई देता है। इस काल के कहानीकारों ने नारी जीवन के विभिन्न आयामों को कहानियों में अंकित किया है। स्त्री का शोषण सदियों से होता आया है और आज भी कम-अधिक मात्रा में हो रहा है।

दहेज प्रथा के कारण नारी को उसके ससुराल द्वारा दी गई यातनाओं को झेलना पड़ता है। यह बड़े दुर्भाग्य की बात है कि दहेज प्रथा के कारण नारी पर अत्याचार सिर्फ पुरुष द्वारा ही ढाए नहीं जाते बल्कि इस काम में स्त्री ही सबसे आगे दिखाई देती है। मंजुल भगत की ले सुहागिन करवारा यह कहानी इसी तथ्य को रेखांकित करती है। इसमें एक सास द्वारा दहेज के लिए बहू को जलाकर हत्या कर दी जाती है। नारी शोषण का एक अहम पहलू उसका परावलंबी होना है। इसी परावलंबन के कारण वह अपने निजी जीवन के फैसले अपनी इच्छा के अनुरूप नहीं कर सकती। इसी कारण उसे दुःख यातना झेलनी पड़ती है। स्त्री की इसी बेबसी का चित्रण कई कहानियों में मिलता है। मंजुल भगत की शुभ अशुभ कहानी की नायिका पति के दुराग्रह का तो चिथडा- गुडियाँ, कहानी की नायिका अपनी माँ और सास के दुराग्रह का शिकार बनती है।

शिक्षा ने स्त्री को आत्मनिर्भर बनने में सहायता प्रदान की है, लेकिन इससे उसकी स्थिति में कोई गुणात्मक अंतर नहीं आया है। स्त्री स्वतंत्रता और आंदोलनों के बावजूद भी नारी की स्थिति आज भी दयनीय है। आज समाज में जहाँ एक ओर पुरुष पर आर्थिक दृष्टि से निर्भर रहने वाली अनपढ़ अशिक्षित स्त्री शोषण का शिकार बनी है तो दूसरी ओर उच्च शिक्षित आर्थिक दृष्टि से आत्मनिर्भर स्त्री को भी पुरुष वर्ग की अवेहलना प्रताडना एवं अत्याचार का शिकार बन गई है। वीरेंद्र सक्सेना की दिखाने के दाँत इस कहानी में एक ऐसी नारी की त्रासदी को दर्शाया गया है, जो पढी-लिखी तथा आर्थिक दृष्टि से स्वतंत्र नौकर पेशा होने के बावजूद भी पती और घरवालों द्वारा किये जानेवाले शारीरिक मानसिक अत्याचारों को सहती रहती है। इससे बचने के लिए उसे किसी से भी सहायता नहीं मिल पाती। यह समाज की मानसिकता तथा स्त्री आंदोलन की नीति पर प्रश्न चिन्ह लगाती है। स्त्री मुक्ति का संघर्ष अभी जारी है। नारी चेतना तथा आधुनिक बोध ने नारी जीवन और उसकी सोच को नई दिशा प्रदान की है। नारी मुक्त हो रही है और वह पुरुष के बराबर हर क्षेत्र में आगे बढ़ रही है। नारी जब नौकरी करती है तब घरवाले उसे अधिक स्नेह करते हैं। उषा प्रियवंदा के जिंदगी और गुलाब के फूल छुट्टी का दिन आदि कहानियों में नारी की बदलती हुई सामाजिक स्थिति, उनकी बढ़ती हुई सोच तथा मूल्य आदि का सुंदर चित्रण किया है। स्त्री जब आर्थिक रूप से आत्मनिर्भर होती है तब परिवार की स्थिति में क्या अंतर आता है इसे जिंदगी और गुलाब के फूल इस कहानी की नायिका वृंदा की बदलती हुई स्थिति से देखा जा सकता है।

I/C Principal

Sharadchandra Mahavidyalaya

Shiradhon Tq.Kallam

Impact Factor - 6.293

ISSN-2349-638x

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ)

PEER REVIEWED & INDEXED JOURNAL

JANUARY – 2020

Executive Editor

Dr. S. M. Maner

Principal

Tuljabhavani Mahavidyalaya, Tuljapur,
Dist. Osmanabad (M. S.) India

Chief Editor

Pramod P. Tandale

Co-Editor

Dr. S. M. Deshmukh

Head, Dept. Marathi

Tuljabhavani Mahavidyalaya, Tuljapur, Dist. Osmanabad (M.S.) India

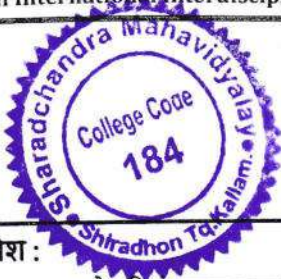
IMPACT FACTOR

SJIF 6.293

For details Visit our website

www.aiirjournal.com
I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Sr No	Author Name	Title of Article / Research Paper	Page No.
100	डॉ. सुरेश विनायक जाधव सौ. शिल्पा जितेंद्र शिवभक्त	भाषा आणि सोशल नेटवर्किंग	270
101	डॉ. श्रीकांत श्रीधर कामतकर	वैद्यकीय पेशा : मराठी भाषा : उपयोजन व रोजगाराच्या संधी!	276
102	डॉ. शिवाजी नारायणराव शिंदे	मराठी भाषा अभ्यासाच्या प्रशासनातील रोजगाराभिमुख संधी	280
103	प्रा. राजकुमार पवार	मराठी भाषा अभ्यासातून रोजगाराची संधी उपलब्ध करून देणारे मुलाखत तंत्र	283
104	प्रा. नाना त्र्यंबक घुगे	भाषा अभ्यासाच्या रोजगाराभिमुख संधी	286
105	प्रा. जवाहर मोरे	मराठी भाषा आणि रोजगार	294
106	आफताब मुजावर	भाषा आणि रोजगाराच्या संधी (वृत्तपत्र, रेडिओ, दूरदर्शन)	296
107	श्री. संतोष मारुती लोंढे	फिचर रायटिंग आणि करिअर	298
108	डॉ. अमजद हारून अत्तार	मराठी भाषा आणि रोजगाराच्या विविध संधी	302
109	डॉ. संग्राम गोपीनाथ थोरात	स्पर्धा परीक्षा : मराठीच्या विद्यार्थ्यांना रोजगाराची संधी	304
110	डॉ. एम. के. शिंदे	मराठी भाषा व प्रसारमाध्यमातील परिभाषिक शब्द आणि शब्दार्थ	306
111	प्रा. डॉ. तुळशीराम चंद्रशेन उकिरडे	रोजगाराभिमुख कीर्तन : नवा अध्याय	309
112	प्रा. डॉ. दत्तात्रय प्रभाकर डुंबरे	प्रसारमाध्यमे व भाषिक कौशल्य उपयोजन	311
113	प्रा. डॉ. वृंदा विजय देशपांडे	भाषा व प्रसारमाध्यमे - रोजगार संधी	314
114	प्रा. डॉ. रमेश तु. देशमुख	भाषा आणि प्रसारमाध्यमे	319
115	प्रा. जितेंद्र बाबुराव शेजवळ	प्रसार माध्यमे आणि समाज	321
116	प्रा. डॉ. जी. व्ही. शिंदे	मराठी भाषा अभ्यासाच्या रोजगाराभिमुख संधी	323
117	डॉ. एन. डी. चौधरी	मराठी भाषेतील प्रसारमाध्यमासाठी लेखन कौशल्ये	325
118	डॉ. दयानंद लिंगबाजी भोवाळ	भाषा आणि प्रसार माध्यमे (मुद्रित व दृश्य माध्यमे)	328
119	डॉ. राखी सिद्राम सलगर	भाषा व प्रसार माध्यमे	331
120	डॉ. दीपक सुभाषराव सूर्यवंशी	प्रसार माध्यमांसाठी लेखन कौशल्य विशेष संदर्भ: जाहिरात	333

मराठी भाषा आणि रोजगाराच्या विविध संधी

डॉ. अमजद हारून अत्तार

मराठी विभाग प्रमुख

शरदचंद्र महाविद्यालय शिराढोण.

विषयप्रवेश :

प्रस्तुत शोधनिबंधातून मराठी भाषेच्या प्रचार व प्रसारासाठी होणारे प्रयत्नतसेच व्यवसायाभिमुखता,निरनिराळ्या क्षेत्राच्या माध्यमातून मराठी भाषिकासाठी उपलब्ध रोजगाराच्या विविध संधींन्ना शोध घेणे हे या शोधनिबंधाचे उद्दीष्ट आहे.

प्रस्तावना :

भाषा ही मानवाला लाभलेली एक दैवी देणगी आहे भाषेच्या माध्यमातून मानव आपला व्यवहार सुकर करतो म्हणूनच चतुष्पाद प्राण्यात आणि मानवात फरक मानला जातो. अशा मराठी भाषेचा वैभवसंपन्न इतिहास आणि तिची समृद्धी पाहिली की, फादर स्टीफन्स यांनी मराठी भाषेबद्दल काढलेल्या 'जैसे पुष्पांमाजी पुष्प मोगरीपरिमळ माजी कस्तुरी, तैसा भाषांमाजी साजिरी मराठीया' या उद्गाराची आठवण होते. मात्र भाषेचे संवर्धन आणि संरक्षण करण्यासाठी अनेक भाषिक समूह पुढे येत आहेत. महाराष्ट्रात राहणाऱ्या प्रत्येकाला मराठी भाषेचे उत्तम ज्ञान असावे, त्याने आपले भाषिक व्यवहार मराठीतून करावे, मात्र भाषेच्या अभिमानाबरोबरच त्याने मराठी संस्कृतीचेही संवर्धन करावे अशी किमान अपेक्षा प्रत्येक मराठी भाषिकाबाबत बाळगायला हरकत नाही पण या अपेक्षा खरंच पूर्ण होईल का? हा खरा प्रश्न आहे. आज आपल्या शिक्षणप्रणालीत मात्र भाषा सक्तीची करून चालणार नाही तर मराठीला यावसायाभिमुख बनविणे गरजेचे आहे. या दृष्टीकोनातून महाराष्ट्रातील जवळजवळ सर्वच विद्यापिठांनी मराठी भाषाभ्यासाला जीवनाशी जोडण्याचा प्रयत्न केला आहे. व्यावहारिक मराठी विषयाच्या माध्यमातून भाषेच्या अभ्यासाला व्यावसायिक मूल्य प्राप्त करून देण्याचा प्रयत्न होत आहे.

सद्यस्थितीत भाषिक अस्मिता हा त्या त्या समाजाचा जिव्हाळ्याचा विषय होत आहे त्यात काही गैर नाही पण आपल्या भाषेचे संरक्षण व संवर्धन ही सुद्धा त्या त्या सामाजाची जबाबदारी आहे हे विसरून चालणार नाही फक्त मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा साजरा करून किंवा मराठी भाषा दिन साजरा करून मराठी भाषेचा प्रचार आणि प्रसार खरंच शक्य आहे का हा मोठा प्रश्न आहे. यासाठी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करणेही तितकेच गरजेचे आहे याबाबत डॉ. रमेश धोंगडे म्हणतात 'भाषेचा तथाकथित विकास हा भाषेच्या प्रसारातून आणि मुख्यतः तिच्या वापरातूनच तपासता येतो. म्हणजेच दैनंदिन व्यवहारात ती भाषा किती प्रमाणात वापरली जाते यावरून त्या भाषेच्या भावितव्याबाबतचे आलेख बांधणे शक्य आहे' तसेच डायनियल एब्राम या अमेरिकेतील गणिताचे अभ्यासक म्हणतात 'एखादी विशिष्ट भाषा ती भाषा बोलणाऱ्या समाजास व्यवसाय देवू शकत नसेल तर ती भाषा तो भाषिक समाज सोडून देण्याचा प्रयत्न करतो.' याचाच अर्थ भाषासंहाराचे मूळ व्यवसाय आणि पर्यायाने उदरनिर्वाह या घटकात आहे असे म्हणावे लागेल. अशा विवेचनातून मराठी भाषिकांसाठी रोजगाराच्या विविध संधी खालीलप्रमाणे सांगता येतील

संशोधन पद्धती :

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी वर्णनात्मक, विश्लेषणात्मक पद्धतीचा अवलंब केला आहे.

भाषांतर अनुवाद :

भाषांतर ही केवळ भाषाविषयक आदानप्रदानाची प्रक्रिया नसून विविध देशीय आणि भाषक मानवी समूहांना जोडणारा तो एक सांस्कृतिक अनुबंध आहे अशा या भाषांतर आणि अनुवादासाठी अथांग भांडार आज मराठी भाषेत आहे. जगातील विविध भाषेतील साहित्य स्वभाषेत आणून वाचकांना त्यांचा परिचय करून देण्यासाठी भाषांतराचा आधार घेतला जातो. त्यासाठी किमान दोन भाषावर प्रभुत्व असणे गरजेचे आहे. हेई ग्रॅज्फिच, जर्मन, रशियन, चीनी आणि अन्य भाषेचे ज्ञान भांडार मराठी भाषिकापर्यंत पोहोचविण्यासाठी अनुवादक रूपाने व्यवसायाची संधी सहज शक्य आहे

दूरचित्रवाणी :

दूरदर्शन या प्रसारमाध्यमाने मानवी जीवनाशी अविभाज्य नाते निर्माण केले आहे. शहरी जीवनापासून ते ग्रामीण जीवनापर्यंत अग्रगण्य समजल्या जाणाऱ्या संपूर्ण जीवनात एक आगळावेगळा आनंद निर्माण केला आहे अशा दूरचित्रवाणीच्या माध्यमातून नववृत्तनिवेदन, मुलाखत, चर्चा, परिसंवाद, सूत्रसंचालन, मालिकांचे पटकथालेखन संवादलेखन, जाहिरात अशा अनेक बाबींकडे व्यवसायाच्या दृष्टीने पहाता येऊ शकते.

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Impact Factor - 6.625

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

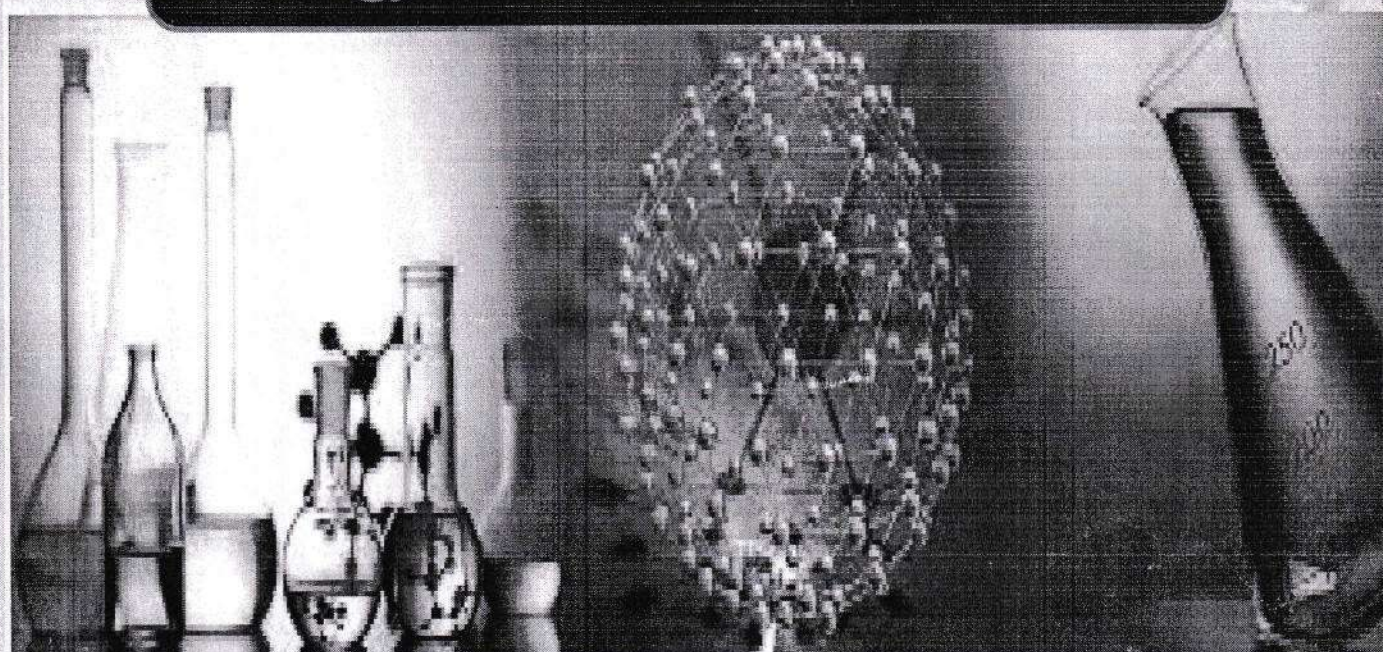
RESEARCH JOURNEY

International Multidisciplinary E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

January - 2020 Special Issue - 236 (D)

Introspection, Prognosis and Strategy for Global Water Resources

Guest Editor :
Dr. Devidas S. Gejage
I/C Principal,
Sameer Gandhi Kala Mahavidyalaya,
Malshiras, Solapur, Dist. Solapur

Executive Editors :
Mr. Santosh P. Mane
IQAC Cordinator
Sameer Gandhi Kala Mahavidyalaya,
Malshiras, Solapur, Dist. Solapur

Chief Editor :
Dr. Dhanraj T. Dhangar (Yeola)

- This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
  - Cosmos Impact Factor (CIF)
  - Global Impact Factor (GIF)
  - International Impact Factor Services (IIFS)

(Signature)
I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

34	वार्शी तालुक्यातील तेल उद्योगाची वाटचाल	डॉ.भारत जाधव	143
35	वार्शी कृषी उत्पन्न बाजार समितीच्या वाटचालीचा इतिहास	डॉ.बळीराम जाधव	148
36	जलव्यवस्थापन : काळाची गरज	डॉ. चांगदेव बंडगर	159
37	भारतातील जलसंवर्धनाचे कार्यक्रम	प्रा. अरुण कटकोळे	164
38	मोहोळ तालुका विकासात जलसिंचन साधनांचे योगदान	डॉ.सज्जन पवार	169
39	पाणी नियोजन व पाणी साठ्यातील वाढ : काळाची गरज	डॉ.के.डब्ल्यू.पावडे	175
40	राजश्री छत्रपती शाहू महाराजांचे शैक्षणिक आणि दुष्काळ निवारण कार्य	प्रा. सुरेखा रेडेकर, कु. स्नेहा लोंढे	179
41	चित्रपटातून दिसणारा पाणी प्रश्न - विशेष संदर्भ पाणी	प्रा.हमीद काझी	183
42	सोलापूर जिल्ह्यातील पाणी प्रश्नासंबंधित शेतकरी आंदोलने	डॉ.महेश घाडगे	188
43	राजर्षी शाहूकालीन रुकडी	डॉ.खंडेराव शिंदे	192
44	स्वराज्यातील गडकिल्ल्यावरिल जलव्यवस्थापन	डॉ.कमलाकर घोलप	197
45	प्राचीन काळातील जलव्यवस्थापन डॉ.शिवाजी वाघमोडे	प्रा.हनुमंत तेलसंग	202
46	ऐतिहासिक जलव्यवस्थापन	प्रा.सुरेखा रेडेकर	205
47	स्वातंत्र्यसैनिक रघुनाथ रामचंद्र माने (गुरुजी) यांचे शिक्षण क्षेत्रातील योगदान	डॉ.दत्तात्रय मगर	209
48	डॉ.बावामाहेब आंबेडकरांचे जलनियोजन विषयक विचार	प्रा. रघुनाथ व्यंकटीघाडगे	213
49	भारतीयांचे प्राचीन काळातील जलव्यवस्थापन	डॉ.सुभाष गायकवाड	216
50	माळशिरस तालुक्यातील बारव स्थापत्य	डॉ.शिवाजी चौगुले	219
51	ऐतिहासिक काळातील पाण्याचे स्रोत,नियोजन व व्यवस्थापन	समाधान माने	224
52	जल व्यवस्थापनातून जागतिक अन्न सुरक्षा	डॉ.सुरेखा रोंगटे	230
53	पाणी फाँडेशन:दुष्काळाविरोधात लढणारी लोकचळवळ	डॉ.सौ.एन.एस.पाटील	235
54	सोलापूर जिल्ह्यातील जलसिंचन क्षेत्राचा अभ्यास	प्रा.श्रीकांत पवार व प्रा.सचिन मगर	241
55	भूजल पुनर्भरणाची गरज	डॉ.पी.बी.मिसाळ	244
56	सोलापूर जिल्ह्यातील शेती क्षेत्रातील सिंचन व्यवस्था एक अभ्यास	प्रा.पी.एम.भोसले व डॉ.डॉ.एस.बागडे	250
57	शाश्वत विकासासाठी जलपुनर्भरण आजची गरज	डॉ. पी. एस. पांडव	254
58	आधुनिक मराठी साहित्यातून दिसणारा पाणी प्रश्न	डॉ.देविदास गेजगे	260
59	जयराम खेडेकारांच्या कवितेतील दुष्काळाची दाहकता	प्रा.जवाहर मोरे	266
60	वळिवंतमधील दुष्काळाचे चित्रण	डॉ.लहू वाघमारे	270
61	समकालीन मराठी ग्रामीण कादंबरीतील पाणी प्रश्नाचे वास्तवदर्शी चित्रण	डॉ.दादाराव गुंडरे	274
62	पर्यावरण संवर्धनातील संतांचे योगदान	डॉ.हनुमंत माने	278
63	जलक्रांती, जलव्यवस्थापन व जलसाक्षरतेचे उदगाते:महात्मा ज्योतीराव फुले	डॉ.बाळासाहेब दास	281
64	दुष्काळजन्य परिस्थितीचे साहित्यातील चित्रण	मा.प्रा.डॉ.दत्तात्रय बारबोले	286
65	दुष्काळाचे व्यवस्थापन	डॉ.जनार्दन परकाळे	291
66	मराठी साहित्यातील सामाजिक जाणिवांच्या संदर्भात पाणी प्रश्न	डॉ.राजेंद्र खंदारे	295
67	मराठी कादंबरीतील दुष्काळजन्य परिस्थितीचे चित्रण	डॉ.शकील शेक	301
68	दुष्काळग्रस्त ग्रामजीवनाचे हृदयस्पर्शी चित्रण : चारापाणी	डॉ.ए.एच.अत्तार	306
69	मराठी साहित्यातून अभिव्यक्त झालेली पाणी प्रश्नांची धग	डॉ.राजकुमार सोनवले	308
	जलसंधारण व पर्जन्य जलसंग्रह एक अभ्यास	प्रा.दादा यमगर व श्री.तुषार साबळे	315
70	पाण्याच्या व्यवस्थापनातील वैयक्तिक जबाबदारीची जाणीव	डॉ.तेजश्री रायते	319

दुष्काळग्रस्त ग्रामजीवनाचे हृदयस्पर्शी चित्रण : चारापाणी

डॉ.अन्तर ए.एच.

शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण.

मानवी जीवनात पाण्याला अत्यंत महत्वाचे स्थान आहे, म्हणूनच पाण्याला जल हेच जीवन असे संबोधले जाते. कारण सर्व सजीवांचे जीवनच पाण्यावर अवलंबून आहे. मानवाची पाण्याची गरज मानव जातीच्या निर्मितीपासूनची आहे. मानवी शरीरालाच फक्त नव्हे तर मानवाच्या उत्क्रांतीसाठी भरभराटीसाठी व प्रगतीसाठी पाणी आवश्यकच आहे. अशा या पाण्याच्या ज्वलंत प्रश्नावर मराठी साहित्यात अनेक साहित्यिकांनी चित्रण केलेले दिसून येते. त्यातीलच मराठवाड्यातील ज्येष्ठ कथाकार, कादंबरीकार, नाटककार, ग्रामीण साहित्य चळवळीचे उद्गाते रा.रं. बोराडे यांनी चारापाणी या कादंबरीच्या आधारे दुष्काळग्रस्त मराठवाड्याचे ज्वलंत प्रश्न चव्हाट्यावर आणले आहे, जेणे करून ते प्रश्न आजतागायतपर्यंत सतत भेडसावत आहे.

चारापाणी ही रा.रं. बोराडे यांची 1990 मध्ये प्रकाशित झालेली मराठवाड्यातल्या 1985-86 च्या दुष्काळी परिस्थितीचे चित्रण करणारी कादंबरी आहे. मराठवाड्यातील एका छोट्याशा खेड्याचे वर्णन या कादंबरीत आलेले आहे. या कादंबरीचा नायक सुखदेव एम.ए. ची परिक्षा देऊन आपल्या गावाकडे परत येत असताना दुष्काळाच्या धर्मीत होरपळणारे गाव त्याला दिसते. रस्त्यातच गावातील दत्तू घायवटे दुष्काळाला कंटाळून जगण्यासाठी बैलगाडीने आपल्या कुटुंबासहित गावातून बाहेर पडताना सुखदेवला दिसतो. यावरून गावात पडलेल्या भीषण दुष्काळाची जशी सुखदेवला कल्पना येते तशी ती वाचकांनाही येते. घरी आल्या आल्या सुखदेवला पाणी टंचाईचा सामना करावा लागतो. पाण्याची बचत व्हावी या उद्देशाने गावातील लोकांप्रमाणेच त्याला बाजेवर बसून अंधोळ करावी लागते. पाण्याच्या प्रत्येक थेंबाचे महत्त्व त्याला गावात आल्यानंतर कळते. गावात पाण्याची इतकी भीषण टंचाई असते की, टँकरचे पाणी काही क्षणात संपून जाते. पाणी आणण्यासाठी सुखदेवचे आई वडिल भरल्या ताटावरून उठतात. पण तरीही त्यांना गरजेपुरते सुद्धा पाणी मिळत नाही. दावणीची गुरे दिसत नाहीत तेव्हा सुखदेव वडिलांकडे तशी चौकशी करतो तेव्हा चाऱ्यापाण्याच्या अभावी ती विकल्याचे तात्या सांगतात. चाऱ्याच्या एका पेंढीला तीन, चार रुपये देऊन सुद्धा गावात चारा मिळत नाही. याचा परिणाम म्हणून गावातील लोक आपली गुरे चाऱ्याच्या बदल्यात आबाराव शेळक्यांच्या मळ्यात नेऊन बांधतात. आलेल्या संधीचा फायदा घेत आबाराव शेळके ह्या जनावराकडून आपल्या शेतीची मशागत करून घेतो. सुखदेवला लोकांच्या आणि आबाराव शेळकेच्या वागण्याचा राग येतो आणि सुखदेव आबारावला जाब विचारतो. लोकाना सुखदेवचे हे वागणे आवडत नाही. गावचा सरपंच असलेला सुखदेवचा मित्र मल्हारी याला बरोबर घेऊन सुखदेव तालुक्याला जाऊन अनेक अधिकाऱ्यांची भेट घेतो. आणि बैलांच्या चारापाण्याची व्यवस्था करण्याचा प्रयत्न करतो. मात्र त्याला यश येत नाही. प्रयत्नाचा भाग म्हणून तो साखर कारखान्याच्या चेअरमनलाही गुरांसाठी कारखान्याच्या वतीने चारा छावणी सुरु करण्याची विनंती करतो, मात्र जिल्हा बँकेच्या निवडणुकीत व्यस्त असलेले चेअरमन हे आमचे काम नाही असे बोलून हात इटकतात. शेतकरी संघटनेच्या नेत्याकडूनही त्याची अशाच प्रकारे घोर निराशा होते. सगळीकडून नाउमेद झालेला सुखदेव मात्र उमेद सोडत नाही. गावातील शेतकऱ्यांना एकत्र करून बैलाच्या गळ्यात चारा मागणीच्या पाट्या अडकवून तो तहसील कार्यालया समोर अभिनव असे आंदोलन पुकारतो.

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

20-21

107

44

RNI. MAHMUL02805/2010/33461

IMPACT FACTOR
6.20

ISSN 0976-0377

International Registered & Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

इंटरलिंक रिसर्च एनालिसिस

INTERLINK RESEARCH ANALYSIS

REFEREED & PEER REVIEWED RESEARCH JOURNAL

<p>Issue : XXII, Vol. V Year - 11 (Half Yearly) (July 2020 To Dec. 2020)</p>	<p>CHIEF EDITOR Dr. Balaji G. Kamble Research Guide & Head, Dept. of Economics, Dr. Babasaheb Ambedkar Mahavidyalaya, Latur, Dist. Latur (M.S.) Mob. 09423346913, 9503814000</p>									
<p>Editorial Office : 'Gyandeep', R-9/139/6-A-1, Near Vishal School, LIC Colony, Pragati Nagar, Latur Dist. Latur - 413531. (Maharashtra), India.</p>	<p>EXECUTIVE EDITORS</p> <table border="0"> <tr> <td data-bbox="646 996 997 1097"> <p>Dr. Aloka Parasher Sen Professor, Dept. of History & Classics, University of Alberta, Edmonton, (CANADA).</p> </td> <td data-bbox="997 996 1331 1097"> <p>Dr. Laxman Satya Professor, Dept. of History, Lokhevan University, Loheavan, PENSULVIYA (USA)</p> </td> </tr> <tr> <td data-bbox="646 1097 997 1220"> <p>Dr. Huen Yen Dept. of Inter Cultural International Relation, Central South University, Changsha City, (CHINA)</p> </td> <td data-bbox="997 1097 1331 1220"> <p>Bhujang R. Bobade Director, Manuscript Dept., Deccan Archaeological and Cultural Research Institute, Malakpet, Hyderabad. (A.P.)</p> </td> </tr> <tr> <td data-bbox="646 1220 997 1321"> <p>Dr. Rajendra Gawhale Head, Dept. of Economics, G. S. Mahavidyalaya, Khamgaon, Dist. Buldana (M.S.)</p> </td> <td data-bbox="997 1220 1331 1321"> <p>Dr. Nilam Chhangani Head, Dept. of Economics, S.K.N.G. Mahavidyalaya, Karanj Lad, Dist. Washim (M.S.)</p> </td> </tr> <tr> <td data-bbox="646 1321 997 1444"> <p>Dr. G.V. Menkudale Dept. of Dairy Science, Mahatma Basवेश्वर College, Latur, Dist. Latur.(M.S.)</p> </td> <td data-bbox="997 1321 1331 1444"> <p>Dr. Balaji S. Bhurve Dept. of Hindi, Shivjagru College, Nalegaon, Dist. Latur.(M.S.)</p> </td> </tr> </table>		<p>Dr. Aloka Parasher Sen Professor, Dept. of History & Classics, University of Alberta, Edmonton, (CANADA).</p>	<p>Dr. Laxman Satya Professor, Dept. of History, Lokhevan University, Loheavan, PENSULVIYA (USA)</p>	<p>Dr. Huen Yen Dept. of Inter Cultural International Relation, Central South University, Changsha City, (CHINA)</p>	<p>Bhujang R. Bobade Director, Manuscript Dept., Deccan Archaeological and Cultural Research Institute, Malakpet, Hyderabad. (A.P.)</p>	<p>Dr. Rajendra Gawhale Head, Dept. of Economics, G. S. Mahavidyalaya, Khamgaon, Dist. Buldana (M.S.)</p>	<p>Dr. Nilam Chhangani Head, Dept. of Economics, S.K.N.G. Mahavidyalaya, Karanj Lad, Dist. Washim (M.S.)</p>	<p>Dr. G.V. Menkudale Dept. of Dairy Science, Mahatma Basवेश्वर College, Latur, Dist. Latur.(M.S.)</p>	<p>Dr. Balaji S. Bhurve Dept. of Hindi, Shivjagru College, Nalegaon, Dist. Latur.(M.S.)</p>
<p>Dr. Aloka Parasher Sen Professor, Dept. of History & Classics, University of Alberta, Edmonton, (CANADA).</p>	<p>Dr. Laxman Satya Professor, Dept. of History, Lokhevan University, Loheavan, PENSULVIYA (USA)</p>									
<p>Dr. Huen Yen Dept. of Inter Cultural International Relation, Central South University, Changsha City, (CHINA)</p>	<p>Bhujang R. Bobade Director, Manuscript Dept., Deccan Archaeological and Cultural Research Institute, Malakpet, Hyderabad. (A.P.)</p>									
<p>Dr. Rajendra Gawhale Head, Dept. of Economics, G. S. Mahavidyalaya, Khamgaon, Dist. Buldana (M.S.)</p>	<p>Dr. Nilam Chhangani Head, Dept. of Economics, S.K.N.G. Mahavidyalaya, Karanj Lad, Dist. Washim (M.S.)</p>									
<p>Dr. G.V. Menkudale Dept. of Dairy Science, Mahatma Basवेश्वर College, Latur, Dist. Latur.(M.S.)</p>	<p>Dr. Balaji S. Bhurve Dept. of Hindi, Shivjagru College, Nalegaon, Dist. Latur.(M.S.)</p>									
<p>Contact : 02382 - 241913 09423346913, 09637935252, 09503814000, 07276301000</p>	<p>DEPUTY EDITORS</p>									
<p>Website</p>	<table border="0"> <tr> <td data-bbox="646 1478 997 1601"> <p>Dr. S.D. Sindkhedkar Vice Principal PSGVP's Mandals College, Shahada, Dist. Nandurbar (M.S.)</p> </td> <td data-bbox="997 1478 1331 1601"> <p>Veera Prasad Dept. of Political Science, S.K. University, Anantpur, (A.P.)</p> </td> </tr> <tr> <td data-bbox="646 1601 997 1668"> <p>Dr. C.J. Kadam Head, Dept. of Physics Maharashtra Mahavidyalaya, Nilanga, Dist. Latur.(M.S.)</p> </td> <td data-bbox="997 1601 1331 1668"> <p>Johrabhai B. Patel, Dept. of Hindi, S.P. Patel College, Simabliya (Gujrat)</p> </td> </tr> </table>		<p>Dr. S.D. Sindkhedkar Vice Principal PSGVP's Mandals College, Shahada, Dist. Nandurbar (M.S.)</p>	<p>Veera Prasad Dept. of Political Science, S.K. University, Anantpur, (A.P.)</p>	<p>Dr. C.J. Kadam Head, Dept. of Physics Maharashtra Mahavidyalaya, Nilanga, Dist. Latur.(M.S.)</p>	<p>Johrabhai B. Patel, Dept. of Hindi, S.P. Patel College, Simabliya (Gujrat)</p>				
<p>Dr. S.D. Sindkhedkar Vice Principal PSGVP's Mandals College, Shahada, Dist. Nandurbar (M.S.)</p>	<p>Veera Prasad Dept. of Political Science, S.K. University, Anantpur, (A.P.)</p>									
<p>Dr. C.J. Kadam Head, Dept. of Physics Maharashtra Mahavidyalaya, Nilanga, Dist. Latur.(M.S.)</p>	<p>Johrabhai B. Patel, Dept. of Hindi, S.P. Patel College, Simabliya (Gujrat)</p>									
<p>www.irasg.com</p>	<p>CO-EDITORS</p>									
<p>E-mail : interlinkresearch@rediffmail.com visiongroup1994@gmail.com mbkamble2010@gmail.com drkamblebg@rediffmail.com</p>	<table border="0"> <tr> <td data-bbox="646 1713 997 1825"> <p>Sandipan K. Gaike Dept. of Sociology, Vasant College, Kej, Dist. Beed (M.S.)</p> </td> <td data-bbox="997 1713 1331 1825"> <p>Dr. Shivaji Vaidya Dept. of Hindi, B. Raghunath College, Parbhani, Dist. Parbhani (M.S.)</p> </td> </tr> <tr> <td data-bbox="646 1825 997 1935"> <p>Ambuja N. Malkhedkar Dept. of Hindi Gulbarga, Dist. Gulbarga, (Karnataka State)</p> </td> <td data-bbox="997 1825 1331 1935"> <p>Dr. Shivanand M. Gid Dept. of Marathi, B.K. Deshmukh College, Chakur Dist. Latur.(M.S.)</p> </td> </tr> </table>		<p>Sandipan K. Gaike Dept. of Sociology, Vasant College, Kej, Dist. Beed (M.S.)</p>	<p>Dr. Shivaji Vaidya Dept. of Hindi, B. Raghunath College, Parbhani, Dist. Parbhani (M.S.)</p>	<p>Ambuja N. Malkhedkar Dept. of Hindi Gulbarga, Dist. Gulbarga, (Karnataka State)</p>	<p>Dr. Shivanand M. Gid Dept. of Marathi, B.K. Deshmukh College, Chakur Dist. Latur.(M.S.)</p>				
<p>Sandipan K. Gaike Dept. of Sociology, Vasant College, Kej, Dist. Beed (M.S.)</p>	<p>Dr. Shivaji Vaidya Dept. of Hindi, B. Raghunath College, Parbhani, Dist. Parbhani (M.S.)</p>									
<p>Ambuja N. Malkhedkar Dept. of Hindi Gulbarga, Dist. Gulbarga, (Karnataka State)</p>	<p>Dr. Shivanand M. Gid Dept. of Marathi, B.K. Deshmukh College, Chakur Dist. Latur.(M.S.)</p>									
<p>Publisher : Jyotichandra Publication, Latur, Dist. Latur. -415331 (M.S.) India</p>										
<p>Price: ₹ 200/-</p>										

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

RNL MAHMUL02805/2010/33461

Interlink Research Analysis

ISSUE: 01/2021 To Dec. 2021

ISSN: 0976-0377

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Food Processing Sector for Make in India Avinash Ramkrishna Pawar	1
2	Babasaheb Ambedkar and his Philosophy of Land Reform Dr. D. K. Rathod	10
3	A Sociological Visions on the Impact of Globalization on Indian Rural Women Dr. R. T. Kulsange	18
4	'उठाईगीर' स्वकथन 'पाथरुट' जनजाति वी वैदना डॉ. सुर्यकांत दळवे	25
5	फणिसवरनाथ रेणु का 'मैला आंचल' एक अम्यास डॉ. जितेंद्र प्रताप शेळके	30
6	बचत गट : स्त्री सक्षमीकरणाचा साधन डॉ. माला पुंडलिकराव बासपात्रे	35
7	चंद्रपूर जिल्हयातील जिवती तालुक्यातील अनुसूचित (आदिवासी) जमातीच्या लोकसंख्येच्या घनतेचा सामाजिक अम्यास डॉ. परमेश्वर एम. लोहकरे, नारायण बी. कदम	42
8	सामकालीन ग्रामीण कविता स्वरूप व सौंदर्य डॉ. फारुक तांबोळी	49
9	महात्मा बसवेश्वराच्या विचारातील सामाजिक प्रवृत्ती डॉ. प्रकाश पानतावणे	54
10	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि प्रथम पोलमेच पत्रिका डॉ. विजय आर. खोत्रागडे	59

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalay
Shiradhon Tq. Kallam

RNL MAHMUL0280572910233461

Interlink Research Analysis

IMPACT FACTOR
6.20

ISSN 0976-0377

Issue : XXX, Vol. VI, July 2020 To Dec. 2020 49

समकालीन ग्रामीण कविता स्वरूप व संदर्भ

डॉ. फारुक तांबेजी

मराठी विभाग,

इतरदंड महविद्यालय,

सिखदोण, जि. उरणकरवड

7

Research Paper - Marathi

प्रास्ताविक

ग्रामीण जीवनातून फुलणारे ग्रामीण वास्तवातून साकार होणारे हे ग्रामीण साहित्य म्हणजे ग्रामीण साहित्याचा प्रारंभ आधुनिक मराठी साहित्याच्या बरोबरीनेच झालेला असला तरी खलिखित काव्यातून ग्रामीण जीवनाचे चित्र उमटलेले दिसते. गाथा सप्तशती, लीळाचरित्र, गोविंदराय चरित्र, दृष्टांतपाठ यासारख्या साहित्यांतूनही शेती संस्कृतीचे दर्शन घडते. शिवाय अनेक संज्ञांच्या रूपानेही ग्रामीण जीवनाचे प्रतिबिंब उमटलेले दिसते. ग्रामीण साहित्याची सुरुवात १९२५ पासूनच झाली अशी म्हणता येईल. ८० टक्के भारतीय खेड्यात राहतात. त्यामुळे खेड्याकडे वला हा गांधीजींच्या संदेशामुळे राजकीय नेते समाजसुधारक खेड्याकडे वळले. म. विठ्ठल रामजी शिंदे, कर्मवीर भाऊराव पाटील, यांनी मुलामुलींच्या शिक्षणासाठी प्रचार सुरू केल्यावर स्थित्यंतराचा परिणाम साहित्यातही झाला म्हणूनच १९२५ते १९४० च्या दरम्यानचे साहित्य ग्रामीण जीवनजागृता घेवून आले. भा.रा.तांबे (गुराख्याचे गाणे, दुष्काळानंतर सुकाळ), कवी गिरीश (भलरी), चंद्रसेखरचे (काय ही चमत्कार), ग.ल. ठेकळ (सुगी), रानजाई मीठभाकर असे कवितेचे झालेले दिसते १९५२ मध्ये वहिणाबाईची गाणी समोर आली मौखिक परंपरेतून लोकगिताच्या अंगाने आलेली ही कविता ग्रामीण माणसाचे मन अविष्कृत करणारी आहे. त्यानंतर आनंद यादव (हिरवे जग), न.प. देवपांडे(शिळी), न. घो. महानोर (रानातल्या कविता), विठ्ठल वाघ (साय), अशी कविता तर व्यंकटेश माडगुळकर, अशोक यादव, शंकर पाटील, मोहन पाटील, भास्कर चंदनशिव, द.ता.भोसले, वामन जयवंत इ. ना ग्रामीण कथा समृद्ध केली आहे.

१९८० नंतरच्या ग्रामीण कवितेचे स्वरूप तपासताना या कालखंडातील खाजगीकरण, उदारीकरण, जागतिकीकरण हे संदर्भ समजून घेणे महत्वाचे वाटते. समकालीन समाजजीवन याचा प्रभाव उमटलेला दिसतो. सततचा दुष्काळ, जमिनीचा कस कमी होणे, शेतकऱ्यांचा श्राव कमी होणे, शेतकरी कर्जबाजारी होणे यामधून होत जाणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या वाचवत दुसरीकडे विज्ञान तंत्रज्ञानाने केलेली प्रचंड प्रगती त्यामुळे गाव बदलला माणसे बदलली शिक्षण खेड्यातल्या

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

108

45

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B. Aadhara

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

November - 2020

SPECIAL ISSUE NO - CCLX (260)

INDIAN WOMEN : PRESENT, PAST AND FUTURE

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Executive Editor:
Dr. R. M. Hajari
Principal
Sham Gadale Art's Collage,
Dahiphal (Wadmauli)
Tq. KAJJ, Dist. BEED.

Editor:
Dr. S. N. Jadhavar
Head, Deptt. of History,
Sham Gadale Art's Collage,
Dahiphal (Wadmauli)
Tq. KAJJ, Dist. BEED.

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar Publications
U.C. Principal
Chandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

	अतुल्य भारत : राष्ट्र और धर्ममहाराष्ट्र धर्म-हिंदवीराज्य का योगदान डॉ. भागि चंद्रकांत बन्सीधर	178
	मराठी स्त्रीवादी साहित्यात नियतकालिकांचे योगदान योगिता कालिदास चोडणकर	180
49	नारी जागृतीच्या अग्रदूत - श्रीमती लक्ष्मीबाई केळकर डॉ. देवर्षी मुकूंद अरविंद	186
50	संतजनाबाई आणि त्यांच्या अभंगातून समाजातील वास्तविक स्वरूप दिपिका हिम्मत पवार	189
51	१९९० नंतरच्या स्त्रीवादी कवितेतील जाणिवा डॉ.फारुक अहमद साबतांबोळी	193
52	महिलांचे सामाजिक क्षेत्रातील योगदान प्रा.डॉ.राजानन नत्थुजी कळंबे	197
53	भारतातील लिंगभाव समस्या : एक गंभीर समस्या प्रा. गजेंद्र एम. कढव	202
54	गांधीजींच्या आत्मकथनातून दिसणारे स्त्री विश्व प्रा. डॉ. गणेश राऊत	205
55	विविध जातीजमाती मधील स्त्रियांचे आर्थिक उत्पन्नातील महत्त्व प्रा. डॉ. गव्हाळे बी.व्ही	211
56	सईबाई : परिवर्तनाच्या वाटेवरील नंदादीप प्रा. डॉ. गोविंद काळे	216
57	बीड जिल्ह्यातील लिंगगुणोत्तराचा भौगोलिक अभ्यास डॉ.बापूराव त्रिंबक गुजर	219
58	हैदराबाद मुक्ती लढ्यात : स्त्रियांचे योगदान हाके रेणुका प्रकाशराव	226
59	भारतमें महिलाओं के सशक्तीकरण में शिक्षा की भूमिका और राष्ट्र निर्माण हर्षकुमार	230
60	महिला अत्याचार प्रा. सचिन पंढरी खेडकर	235
61	भारतीय प्रशासनातील महिलांचे योगदान डॉ.पी.एस.लोखंडे	240
62	भारतीय स्वतंत्र्य क्रांतिकारी स्त्रियांचे योगदान लोणकर सिंधू निवृत्ती	242
63	भारतमें आदर्श संसदीय लोकतन्त्र चन्द्रप्रकाश माली	246
64	क्रांती विरागता इंदुताई पाटणकर प्रा.डॉ.सौ.मंजरी म. कुलकर्णी	254
65	शिक्षणाची प्राचीन, मध्ययुगीन, आधुनिक काळातील वाटचाल प्रा. स्मितल रावसाहेब मोरे	258
66	भारतीय समाजातील कन्या भ्रुणहत्या : कारणे आणि उपाय योजना प्रा. मंदाकिनी निहीते / डॉ. बी. एम. कऱ्हाडे	263
67	महात्मा जोतीबा फुले कालीन स्त्री जीवन प्रा.डॉ.नितीन बावळे / पांढरकर श्रीधर मुरलीधरराव	267
68	रामकथाओ में नारी पंखी सेनापति	270
69	ग्रामीण महिलाओं की समस्याएं प्रेमकिशोर बेड़ा	274

I/C Principal

Sharadchandra Mahavidyalaya

Shirachon Tq. Kallam

1990 नंतरच्या स्त्रीवादी कवितेतील जाणिवा

डॉ. फारुक अहमदसाब तांबोळी

श्रीवादी विभाग शरदचंद्र महाविद्यालय शिराढोन ता. कळंब जि. उस्मानाबाद.

प्रस्तावना :-

1975 नंतरच्या जागतिक पातळीवर 'स्त्री' कडे पाहण्याचा दृष्टीकोन बदलत गेला. अनेक स्त्रीकेंद्री संमेलने, चळवळी उभ्या राहिल्या. स्त्रियांच्या प्रश्नाकडे पाहण्याची नवी सजग दृष्टी प्राप्त झाली. भुतकाळापासून स्त्री ही शोषनाची धनी झाली आहे. वर्तमानात या परिस्थितीत बदल झाला असला तरी मुलगामी परिवर्तन झाले नाही. जागतिकीकरणातूनही नववसाहतवादी भांडवलदारी व्यवस्था निर्माण झाली. या व्यवस्थेमुळे स्त्रियांच्या जगण्यात मोठे बदल झालेले आहेत. या बदलांचे प्रतिबिंब 1990 नंतरच्या स्त्रीवादी कवितेत उमटले आहेत. स्त्रियांना आलेल्या या आत्मभान, शोषणा विरुद्ध आवाज उठवण्यामध्ये नीरजा, प्रज्ञा दया पवार, ज्ञानदा, कविता महाजन, शारदा नवले, सुमती लांडे, मीरा, अनुराधा पाटील, मीनाक्षी पाटील, सिसिलीया काव्हालो, कल्पना दुधाळ, शर्मिष्ठा भोसले, सुलभा कोरे इत्यादी कवयित्रींच्या कवितेतून प्रकटित जाणवते याचा आढावा आपण घेणार आहोत.

स्त्रीवाद संकल्पना व स्वरूप :-

1975 हे वर्ष युनोने स्त्री मुक्ती वर्ष म्हणून घोषित केले. हजारो वर्षांच्या अन्यायाला जागतिक विचारपीठ निर्माण होण्याची शक्यता निर्माण झाली. पाश्चात्य देशात स्त्रीमुक्तीच्या नवीन चळवळी निर्माण झाल्या. जुन्या चळवळी ज्या मोडकळीस आल्या होत्या त्यांना नवसंजिवनी प्राप्त होऊ लागली. जुन्या व वुरस्टलेल्या विचारांना मुठमाती देण्यास सुरुवात झाली. पाश्चात्य देशात स्त्रीमुक्तीच्या चळवळीतून स्त्रीवादी विचारसरणीला नवा आयाम प्राप्त होऊ लागला. त्यात इंग्लंड, अमेरिका, फ्रान्स आदी देशात झालेल्या मताधिकारांच्या चळवळी, शिक्षण, संपत्ती आणि समान न्याय यांचा अधिकार प्राप्त करण्यासाठी वेगवेगळ्या चळवळी उभारून न्याय प्राप्त करून घेऊ लागल्या. त्यातूनच स्त्री मुक्ती चळवळीला वळ प्राप्त होऊ लागले. जॉन स्टुअर्ट मिल, व्हर्जिनिया वुल्फ, सिमॉन द बोव्हा, केट मिलेट इत्यादी विचारवंतांने स्त्रीवादी चळवळीला वैचारिक अधिष्ठान प्राप्त करून दिले. स्त्रीला माणूस म्हणून जगण्याचा विचार जोरात वाहू लागला.

भारतात ही इंग्रजी राजवटीपासून परिवर्तनवादी विचार रुजण्यास सुरुवात झाली. इंग्रजी शिक्षणामुळे भारतीय समाजसुधारक स्त्रियांच्या प्रश्नाकडे सजग होऊ लागले. त्यांना स्त्रियांच्या दुःखाकडे पाहण्याचा नवा दृष्टीकोन प्राप्त झाला. यामध्ये राजा राममोहन रॉय, गोपाळ गणेश आगरकर, लोकहितवादी, बाळशास्त्री जांभेकर आणि विठ्ठल रामजी शिंदे आदी समाजसुधारकांनी स्त्रियांच्या प्रश्नाला

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

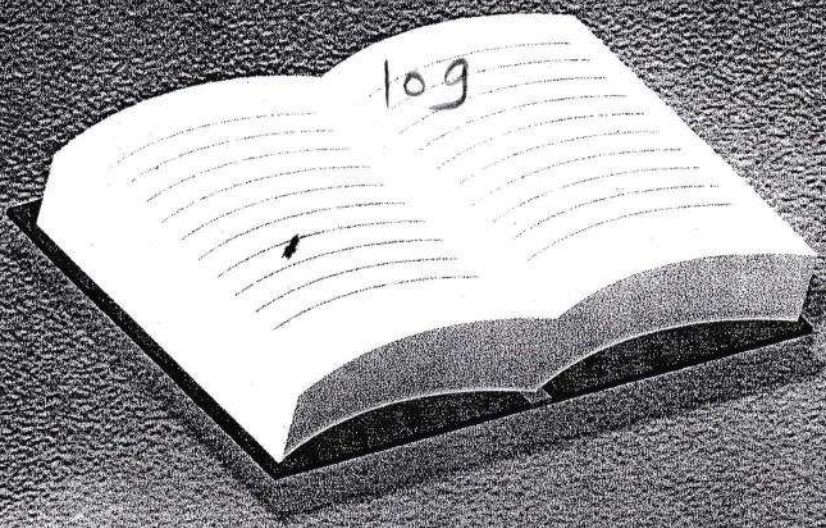

ISSN 2394-5303

Printing® **Area**

Issue-61, Vol-01 January 2020

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

Editor

Dr. Bapu G. Gholap

HC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shradhon Tq. Kallam

Impact
Factor
6.039 (IJIF)

Printing Area®
Peer-Reviewed International Journal

January 2020
Issue-61, Vol-01

011

13) खेडी सत्याग्रह आणि सरदार पटेल प्रा. गजानन बोरकर, जि. गडचिरोली	70
14) ग्रामीण विकासाच्या भूमिकेचे अध्ययन डॉ. नीता धर्माधिकारी, Nagpur	74
15) शाश्वत विकासात पाण्याचे महत्त्व डॉ. कल्पना भजनी & डॉ. कांचनमाला क्षीरसागर, नागपूर	79
16) आरोग्य सेवेचा कणा असणा-या परिचारिकांची भूमिका जयश्री दिगंबरराव पवार, जालना	83
17) भारतातील शेतीची पिक रचना प्रा. डॉ. संजय मगर, जि. औरंगाबाद	87
18) परभणी जिल्ह्यातील लिंग गुणोत्तर आणि बाललिंग गुणोत्तराचा भौगोलिक अभ्यास प्रा. डॉ. दयानंद उजळंबे, जि. परभणी	90
19) लोकसाहित्यातील सामाजिक आणि भाषिक संकेत प्रा. केशव धोंडिबा टिपस्से, जि. सांगली	95
20) 'अरे भूमिपुत्रा' स्वकथनाची मीमांसा प्रा. गणेश दिगंबर सावजी, जि. बुलडाणा	99
21) विकास प्रक्रीयेतील स्त्रीयांचे प्रश्न डॉ. अरुणा सावरगावकर, उस्मानाबाद	102
22) बंचित जमातीचा सांस्कृतीक इतिहास प्रा. डॉ. घोलप कमलाकर गोरख, जि. उस्मानाबाद	107
23) अकबर कालीन बावली (पिहानी, हरदोई) : एक ऐतिहासिक एवं पुरातात्विक सर्वेक्षण डॉ० श्याम प्रकाश, छपरा	112
24) शिक्षक के सर्वांगिन विकास मे डिजिटल शिक्षा की भूमिका डॉ. रश्मि वर्मा, नीमच	115
25) 'काली आँधी' और 'महाभोज' : एक तुलनात्मक अध्ययन डॉ. अनिता प्रजापत, श्रीगंगानगर (राज.)	117

Printing Area : Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

ISSN 2394 5303

Impact Factor 0.039 (IIJIF)

Printing Area®

January 2020

0107

विद्युत मासिक श्रद्धांजली सावित्रीबाई फुले, स्त्री अभ्यास केंद्र, पुणे विद्यापीठ, ऑगस्ट, २००५. (स्त्री अभ्यास अध्ययन - अध्यापन साहित्य मालिका : १) पान.नं. १९,२०.

22

वंचित जमातीचा सांस्कृतिक इतिहास

२. चौहान पूनम - १९९६ - प्रकाशाच्या सावल्या : भारतातील स्त्रियांचा दर्जा (लाईटनिंग शॅडोज -स्टेट्स ऑफ विमेन इन इंडिया) मानक पब्लिकेशन्स, नवी दिल्ली.

प्रा. डॉ. घोलप कमलाकर गोरख
इतिहास विभाग प्रमुख,
शरदचंद्र महाविद्यालय शिराढोण,
ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद

३. विकास प्रक्रियेतील स्त्री प्रश्न - सुगता मोहंती. अनुवाद : वैशाली पेंढारकर जोशी. स्त्री अभ्यास केंद्र, समाजशास्त्र विभाग, पुणे विद्यापीठ, पुणे. ७ मार्च १९९९. पान. नं. २२.

प्रस्तावना :-

४. सेबास्टी एल, राज एस् (संपा) - १९९१ - भारतीय नियोजन पद्धतीतील लिंगभाव : मूल्यमापन / टीकात्मक विवेचन (जेंडर इन इंडियन प्लॅनिंग : ए क्रिटिक)पद्मिनी स्वामिनाथन्, सत्य नीलायम पब्लिकेशन, मद्रास.

महाराष्ट्रातील फासे पारधीजमात ही एक इतिहासापासुन उपेक्षित राहिलेली जमात आहे. या फासे पारधीसमाजाचा भारताच्या व महाराष्ट्राच्या इतिहासामध्ये अधिकतर उल्लेख झालेला आपणास आढळत नाही. इतिहासकारांनी विविध राजघराण्यावर इतिहास लिहीला व सामाजिक स्थितीचा आढावा घेतला. विविध संस्कृतीचे संशोधन केले. तशाच पध्दतीने फासे पारधी समाजाची सुध्दा एक स्वातंत्र्य पध्दती आहे.परंतु या समाजाची संस्कृती, नेहमीच इतिहासाच्या प्रवाहापासुन उपेक्षित राहिलेली आहे. या समाजाची वस्ती विशेषतः खानदेशात आढळते. मध्यप्रदेश आणि गुजरात राज्यातही या फासे पारधी समाजाची थोडीशी वस्ती आढळते. "१९७१च्या जनगणनेनुसार या फासे पारधीसमाजाची लोकसंख्या २७३६३ होती अशी माहिती मिळते.या शिवाय या फासे पारधीसमाजाचे गाव पारधी व फासे पारधी असे प्रमुख दोन पोअभेद आहेत. पारध करणारे ते फासे पारधी अशी व्युत्पत्ती झाली आहे."

५. लेकसंख्या आणि विकास - डॉ. दा.धो. काचोळे, कैलास पब्लिकेशन, औरंगपुरा औरंगाबाद. २०१४. पान. नं. २५३.

□□□

उद्दिष्टे :-

१. फासे पारधी जमातीचे मुलस्थान कोणते यावर प्रकाश टाकणे.
२. फासे पारधी जमातीचा वर्ण व व्यवसाय यावर प्रकाश टाकणे
३. फासे पारधी जमातीच्या बोली भाषेवर प्रकाश टाकणे.
४. फासे पारधी जमातीच्या देवदेवतेवर प्रकाश

Printing Area : Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Peer Reviewed
SJIF

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

43. जलसंधन काळाची गरज प्रा. सय्यद समिना नबीसाब	121
44. स्त्रियांवरील अत्याचार : एक सामाजिक समस्या पावले शिवाजी दिलीप	124
45. भारतातील राष्ट्रीय आरोग्य धोरणाचे मूल्यमापन प्रा. सुरेश शिंदे	126
46. भारतीय लोकशाही आणि न्यायालयाची भूमिका डॉ. तात्या बाळकिसन पुरी	130
47. डिजिटल मेडीयाचा ग्रंथालयावर होणारा प्रभाव रिता श्रीमंतराव कदम	133
48. भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यात स्त्रीयांचा राजकीय सहभाग राणी सोपानराव शिंदे	135
49. भारतीय समाजातील स्त्रियांच्या सामाजिक समस्या रसाळ मंजुषा मुरलिधर	138
50. राजकीय सहभाग व राजकीय सहभागाची माध्यमे डॉ. रासवे बालासाहेब मच्छिंद्र	140
51. महिलांमध्ये ऑस्टियोपोरोसिस विषयीच्या जागृतीचा-एक चिकित्सक अभ्यास प्रा. रोहिणी निवृत्ती अंकुश	142
52. राजकीय सहभाग संजय सदाशिव जाधव	145
53. कृषी आणि आर्थिक विकास श्री. दत्तात्रय माणिक सावंत	148
54. भारतीय प्रशासकीय सुधारणांचा प्रशासनावरील प्रभाव श्रद्धा मोहन पवार	150
55. जागतिक विकासामध्ये महिलांचा राजकीय सहभाग सुलोचना निवृत्ती चाटे	153

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

जलसंवर्धन काळाची गरज

प्रा. सत्येंद्र सधिव्या नबीसाब

ग्रंथपाल, शारदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण., ता. कळंब जि. उस्मानाबाद

प्रस्तावना :-

मानवी जिवनात पाण्याचे महत्व हे अनन्यसाधारण आहे. पाणी हे जिवन आहे. मानवाच्या दैनंदिन गरजा भागवण्यासाठी पाणी हे खूप महत्वाचे आहे. सद्य परिस्थितीत लोकसंख्या वाढ, उद्योगधंदे, जलसिंचन वाढ इत्यादी कारणांमुळे पाण्याचे शोषण दिवसेंदिवस वाढत आहे. पाण्याशिवाय सजीव सृष्टीतील एकही जीव वनस्पती जिवंत राहू शकत नाही. एका अनुमानानुसार शहरी भागात एकूण पाण्याच्या वापरापैकी 85 पाणी हे उद्योग धंद्यासाठी वापरले जाते. जलसिंचनासाठी पण पाण्याचा मोठ्या प्रमाणात उपयोग केला जात आहे. पाण्याचा अपव्यय टाळणे पर्यावरणाच्या दृष्टीने निकडीचे आहे. जगभर स्वच्छ पाणी उपलब्ध न होण्याची समस्या निर्माण होत आहे. वनांचा न्हास झाल्यामुळे पावसाचे पाणी पृष्ठभागावरून वाहत जाते व भूगर्भीय जलस्तर घटत जातो.

जमीनीवरील जंगलांचा न्हास झाल्यामुळे पाणी जमीनीत मुरू शकत नाही. जमीनीचा अधिक वापर केल्यामुळे वनांचा न्हास होत आहे. व वाळवंटी प्रदेश वाढत आहे. पाण्याच्या अपव्ययाचा फटका आपल्याला बसत असतो. उपलब्ध पाण्याचे वाटप समानतेने करून घरगुती वापर उद्योगधंदे तसेच शेतीसाठी याकडे लक्ष देणे गरजेचे आहे. पृथ्वीवर पाण्याच्या वाढत्या उपभोगामुळे भविष्यात मानवाला पाण्याच्या कमतरतेला तोंड द्यावे लागेल. म्हणून जलसंवर्धनासाठी पाण्याच्या वापरावर नियंत्रण ठेवणे आवश्यक आहे. तसेच पाण्याचे संवर्धनाचे उपाय योजने आवश्यक आहे. जलसंवर्धन व पाणी वापरण्याच्या पारंपारीक पद्धती भारतात पिढ्यान्पिढ्या प्रचलीत आहेत. परंतु आपणास याचा विसर पडलेला आहे. छोट्या पाझर तलावाद्वारे जलसंवर्धन करण्याची पद्धत भारतात प्राचीन काळापासून प्रचलीत आहे. तसेच 'झील' पद्धतीद्वारे पाण्याचे संवर्धन करून त्याचा शेतीसाठी वापर केला जाई. आपल्या देशातील बहुतांश खेड्यांमध्ये किमान एकतरी तलाव किंवा पाणवठा असायचा व या ठिकाणाहून लोक योग्य रितीने काळजीपूर्वक पाण्याचे जतन करून दैनंदिन वापरासाठी पाण्याचा वापर करित असत. जलसंवर्धन करणे ही आधुनीक काळाची गरज आहे. जलसंवर्धन करण्यासाठी विविध उपाययोजना करणे गरजेचे आहे. जलसंवर्धन केले नाही तर भविष्यात सर्वात मोठे संकट हे पाणीसंकट असेल.

उद्देश :-

सदर शोध निबंध लिहितांना पुढील प्रमाणे उद्देश डोळ्यांसमोर ठेवून केलेला आहे.

- 1 जलव्यवस्थापनाची गरज पाहणे.
- 2 जलसंवर्धन करण्याचे उपाय शोधने
- 3 जलसमस्येची कारणे शोधणे.
- 4 निष्कर्ष काढणे.

अभ्यास पद्धती :-

प्रस्तुत शोध निबंधासाठी दुय्यम स्त्रोताचा आधार घेतलेला आहे. यामध्ये संदर्भ ग्रंथ मासीके, नियतकालिके चा वापर करण्यात आला आहे.

ग्रहीतके :-

- 1 पाण्याचा वापर भरमसाठ होत आहे.
- 2 पाण्याचे योग्य नियोजन नाही.
- 3 सिंचन पद्धतीत बदल.

भारतातील जलसमस्या :-

भारतातील अनेक राज्यांमध्ये पाण्याची समस्या ही मोठ्या प्रमाणात निर्माण झालेली आहे. पंजाब, हरियाणा, गुजरात, तामिळनाडू, उत्तरप्रदेश ही राज्ये भारतातील सुमारे 1/3 पाण्याचा वापर करतात. संपूर्ण भूजलाचे पुनर्नवीकरण होऊ शकत नाही त्यामुळे जलसंवर्धन महत्वाचे आहे. भूपृष्ठा खालील पाण्याची पातळी ही सर्वत्र समान नाही. भूगर्भरचनेच्या वैशिष्ट्यांमुळे ती असमान आहे. भूपृष्ठाखालची जलपातळी ही 30 मिटरपेक्षा खोल आढळत नाही. परंतु सततच्या अवर्षनामुळे पाण्याची पातळी ही खालावत चालली आहे. अवर्षणामुळे शेतकरी 100 मीटरपेक्षाही खोल विंधन विहीरी खोदत आहेत. या नलिकाविहीरीही काही काळांतराने बंद पडतात. केवळ महाराष्ट्रात खोदलेल्या नलिका विहीरीपैकी 80-90 टक्के नलिकाविहीरी आटलेल्या आहेत.

सांडपाणी, किटकनाशकांचा वापर, खते इत्यादी मध्ये भयानक वाढ झालेली आहे. त्यामुळे जून्या काळातील जलस्त्रोत उदा, तलाव, सरोवरे ही एक प्रकारची डबकी झालेली आहेत. याचा धोका लक्षात होऊन जलसंवर्धनाकडे लक्ष देणे गरजेचे आहे. जलसंवर्धनासाठी योग्य पद्धतीने प्रयत्न करणे आवश्यक आहे.

जलसंवर्धनाचे तंत्र :-

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

A
2021

113

22

ISSN 0976-0377

RNI. MAHMUL02805/2010/33461

International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education for all Subjects

INTERLINK RESEARCH ANALYSIS

Editor In Chief
Dr. Balaji Kamble

26

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

12

E-ISSN: 0976-0377

Interlink Research Analysis

IMPACT FACTOR
6.20

ISSN 0976-0377

Issue: XXII, Vol. II, July 2020 To Dec. 2020

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Traditional and Medicinal Importance of Azadirachta Indica Juss M. M. Dhore	1
2	Co operative Banking Reforms in India Dr. Dadasaheb Jogdand	8
3	Entrepreneurship Development for Economic Growth C. P. Kothawale	13
4	Age graphic Dark Energy Bianchi Type I Cosmological model in f(R) Gravity Dr. V.B.Raut	16
5	Prevalence and antibiotic sensitivity pattern of Escherichia coli in urinary tract infections in hospitals of Omerga region (Maharashtra), India S. B. Mali, S. M. Dulange	23
6	Microbiological Quality of Goat meat (Chevon) Sold in Latur City of Marathwada Region Shri. G.S. Biradar, Dr. L.M. Karanjkar	33
7	प्रेमचंद युग की कहानियाँ और नारी डॉ. सूर्यकांत माधवराव दळवे	39
8	मराठवाड्यातील आर्थिक आधारभूत संरचनेतील कृषी विपणन या घटकांतर्गत कृषि उत्पन्न बाजार समितीचा विकास डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड	44
9	शालेय विद्यार्थ्यांच्या आहारात पोषण आहार योजनेची भूमिका एक अर्थशास्त्रीय विश्लेषण डॉ. नलिनी बोडखे	51
10	'आयरनीच्या घना' मधून अभिव्यक्त झालेले दलित चित्रण डॉ. अंकुशकुमार चव्हाण	55
11	डॉ. सुधाकर मोगलेवार यांचे वाङ्मयीन कार्य विभावरी शिवलिंग नगरे	61
12	भारतीय राज्यघटना आणि मानवी हक्क डॉ. रब्बानी आर. सय्यद	63

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

मराठवाड्यातील आर्थिक आधारभूत संरचनेतील कृषी विपणन या घटकांतर्गत कृषि उत्पन्न बाजार समितीचा विकास

डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,

शरदचंद्र महाविद्यालय,

शिराढोण, जि. उस्मानाबाद

8

Research Paper - Economics

प्रस्तावना :

कोणत्याही राष्ट्रातील आधारभूत संरचनेचा पुरेसा विकास ही आर्थिक विकासाची अत्यावश्यक पूर्वअट आहे. अर्थव्यवस्थेच्या प्राथमिक (कृषि), द्वितीय (उद्योग) व तृतीयक (सेवा) क्षेत्राच्या विकासात आधारभूत संरचनेचे अनन्यसाधारण स्थान असते.

आधारभूत संरचनेतील घटक / सुविधा या प्रत्यक्षपणे वस्तुचे उत्पादन करित नसल्या तरी विविध स्वरूपाच्या उत्पादन प्रक्रियांना प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्षपणे सहाय्य करून आर्थिक व्यवहाराची पातळी उंचावण्यासाठी अनुकूल परिस्थिती निर्माण करतात. यावरून "विविध स्वरूपाच्या उत्पादन प्रक्रियांना प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्षपणे सहाय्यभूत ठरणारे आर्थिक व सामाजिक भांडवल" असा आधारभूत संरचनेचा अर्थ होतो. त्यामुळे प्रसिध्द अर्थशास्त्रज्ञ प्रा.ए.ओ. हर्षमन यांचे "सामाजिक वरकड भांडवलाशिवाय अर्थव्यवस्थेतील प्राथमिक, द्वितीय व तृतीयक क्षेत्राची विकास प्रक्रिया गतीमान होणे शक्य नसते" हे विधान अधिक समर्पक वाटते.

आधारभूत संरचनेमध्ये केलेली गुंतवणूक ही आर्थिक विकासाला गती देते. परंतु पुरेशा गुंतवणुकीअभावी राष्ट्रा-राष्ट्रात, राज्या-राज्यात, विभागा-विभागात व जिल्हा-जिल्हात आर्थिक विकास मंदावतो व आर्थिक विकासात असमतोल सुध्दा निर्माण होतो.

कृषि उत्पादकांपासून उपभोक्त्यापर्यंत कृषि उत्पादनांचा पुरवठा करण्यासाठी काळ आणि अंतर या दोन्ही संदर्भात ज्या क्रियांची आवश्यकता असते त्यास कृषि विपणन असे म्हणतात.

राष्ट्रीय कृषि आयोगाच्या मते, 'कृषि विपणन ही अशी प्रक्रिया आहे की ज्यामध्ये विक्रीयोग्य उत्पादन घेण्याचा निर्णय आणि त्याअंतर्गत संस्थात्मक आणि कार्यात्मक, तांत्रिक आणि आर्थिक आधारित, पीक घेण्यापूर्वी व नंतरच्या बाजार संरचनेतील मालाचे एकत्रीकरण, प्रतवारी, वाहतूक,

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

114

23

ISSN 2349-1027

International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

INDO WESTERN RESEARCHERS

(UGC Approved, Refereed & Peer Reviewed Research Journal)

Year-VII, Issue - XIII, Vol.- I	Impact Factor 5.47 (GRIFI)	Aug. 2020 To Jan. 2021
---------------------------------	-------------------------------	------------------------

ML
I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

EDITOR IN CHIEF
Dr. NILAM CHHANGANI

25

18

Issue - XIII, Vol.- I

IWR

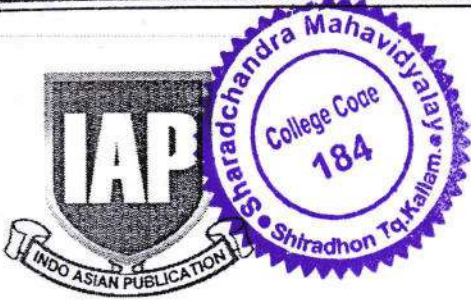
**IMPACT FACTOR
5.47**

ISSN 2349-1027
Aug. 2020 To Jan. 2021

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Floral Biology and Diversity of Insect Visitors on Ocimum Sanctum Linn. (Lamiaceae) M. M. Dhore	1
2	The Role of Micro, Small and Medium Enterprises (MSME) Dr. Dadasaheb Jogdand	6
3	PMRY in Maharashtra - The way of Entrepreneurship Development C. P. Kotawhale	10
4	Bacterial Profile And Antibiotic Susceptibility Pattern Of Urinary Tract Infection Among Patients Attending Tertiary Care Hospitals Of Omerga Dist. Osmanabad (MS), India S. M. Dulange, S. B. Mali	14
5	A study of Athletics Players Guardians Attitude Towards Participation in Sports in Relation to Social Status Dr. Anil Patil	24
6	डॉ. शंकर शेष के प्रमुख नाटकों की भाषा एक अध्ययन डॉ. अर्जुन कसबे	29
7	नविन आर्थिक सुधारणांचे भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड	34
8	वाढती लोकसंख्या आणि आर्थिक विकास डॉ. दिलीप पांडुरंग महाजन	40
9	कृषी विद्यापीठातील ग्रंथालय आणि महाविद्यालयीन ग्रंथालयाचा चिकित्सक अभ्यास प्रा. संगीता कातळे, डॉ. यशवंत चव्हाण	46
10	आरक्षण धोरण आणि सामाजिक न्याय डॉ. पंढरी व्ही. गुट्टे	51

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

नविन आर्थिक सुधारणांचे भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम

डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
शरदचंद्र पवार महाविद्यालय,
शिराढोण, जि. उस्मानाबाद

प्रस्तावना :

आज सर्वांनीच आत्मपरिक्षण करायची आवश्यकता आहे. कारण मानवनिर्मित त्यातही स्वार्थी सत्ताधारी आणि स्वार्थाध राजकीय पुढारी मग ते सत्ताधारी असोत की विरोधकातील असोत आणि आपमतलबीपणास चिकटून बसलेले सर्वच, 'जेव्हा सर्वत्र अंधाराचे साम्राज्य पसरलेले असते, तेव्हा विद्रोह हीच प्रकाशाची सुरुवात होते. जनाधाराऐवजी यंत्राधारावर एखादी सत्ता राज्य करत असेल, तर विद्रोह हीच खरी नैतिक शक्ती मानावी लागते.' राजकीय व अराजकीयांनी हे ही ध्यानात घ्यायला हवे की, जेव्हा समाजात परिवर्तनाची दुर्दम्य इच्छाशक्ती जागी झालेली असते तेव्हा निवडणुकीत भाग घेण्यास हरकत नाही. मात्र त्यासाठी काही पथ्य आणि काही व्रते यांचे पालन करायची तयारी हवी. जेव्हा जात, पैसा, गुंड यांचा वापर न करता निवडणूक जिंकणे शक्य आहे असे वाटेल, तेव्हा अन् फक्त तेव्हाच निवडणुकीच्या खेळात उभे रहावे. निवडून आल्यानंतर कठोरपणे चारित्र्यपालन करणे आवश्यक आहे. सार्वजनिक चारित्र्य म्हणजे दुसरे तिसरे काही नसून फक्त जनशक्तीचे संवर्धन असते. या बाबीचा विसर आज बहुतेकांना

पडल्यामुळेच समस्या सुटण्याऐवजी वाढत्या चढत्या असल्याचे दृष्य ठळकपणे अनुभवायला मिळत आहेत. थोडे डोळे उघडे ठेवून हे पहा, निवडणुकीपूर्वी वाढलेली बेरोजगारी (६%), कर्जबाजारी झालेला, आत्महत्या करणारा व शेतमालाला योग्य भाव न मिळाल्याने निराश व संतप्त झालेला बळीराजा, सत्ताधाऱ्यांच्या 'फ्रिज एलेमेण्ट' च्या अत्याचारुंळे भयभीत झालेला दलित वर्ग, राजकीयदृष्ट्या वाळीत पडलेले मुसलमान, नोटबंदीमुळे वैतागलेला सामान्य माणूस, देशोधडीला लागलेला कामगार वर्ग, जीएसटीची 'आफत' आल्यामुळे छोट्या, मध्यम उद्योगांची लागलेली वाट, ही प्रतिकूल परिस्थिती असूनही विद्यमान सरकारने मिळवलेले यश हे एक वेगळाच संदेश देऊन जाते आणि आपल्यासमोर अनेक प्रश्न पडायला लागतात. त्याची उत्तरे शोधायला गेल्यास अर्थव्यवस्थेतील घडामोडींचा आढावा घेतल्यावर बरेच काही समोर येईल तो एक मजबूत आणि ठोस आधार आपल्या अर्थव्यवस्थेचा आज निर्माण झालेली दैन्यवाणी स्थिती लक्षात येईल. यासाठी वेगवेगळ्या पुढील सात मुद्द्याद्वारे हा शोधनिबंध लिहिलेला आहे. ते सात मुद्दे म्हणजे - १) भारतीय अर्थव्यवस्थेची मूळीकडे वाटचाल

ISSN 2349-638x
Impact Factor 5.707

115

45

ICSSR, New Delhi Sponsored

National Level Seminar in Interdisciplinary subject

FINANCIAL LITERACY AND DIGITAL PAYMENT SYSTEM IN INDIA

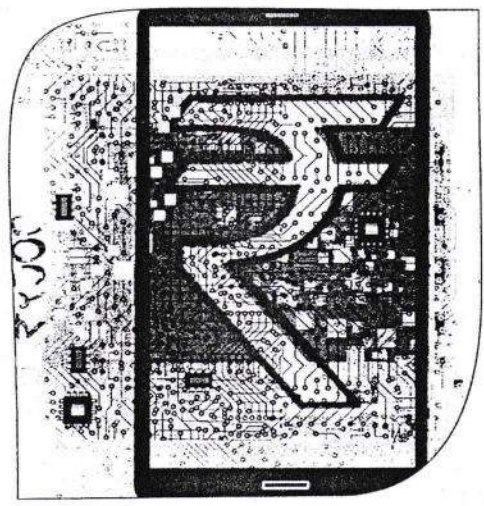
Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgaon (Kale), Tq. & Dist. Latur

Affiliated to Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad

VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA,

DHOKI, TQ. & DIST. OSMANABAD. (MS)

Saturday, 28th December 2019

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Pri. Dr. Haridas Fere
Chief Editor

Organized By

Department of Economics

Vasanthrao Kale Mahavidyalaya, Dhoki
Tq. & Dist. Osmanabad (MS).

Dr. Balasaheb Maind
Editor

12

19

95.	प्रा. माधव विठ्ठलराव बच्चेवार	आधुनिक देयक प्रणाली : फायदे आणि अडथळे	282
96.	प्रा. डॉ. आशा बालाजी भैरट	मेक इन इंडिया व भारतीय उद्योग क्षेत्र	285
97.	पी.एस. भुस्से	कॅशलेस व्यवहार पध्दती : आव्हाने आणि उपाय योजना	288
98.	प्रा. बिभिषण देशमुख	भारतीय भाषांसाठी, भाषा तंत्रज्ञानाचा वापर आणि प्रसार	290
99.	मोहन उत्तमराव देशमुख डॉ. दिलीप दादाराव माने	कॅशलेस आर्थिक व्यवहाराचे विविध पर्याय	292
100.	डॉ. विठ्ठल शंकरराव देशमुख	लोकशाहीकडे आगेकूच डिजिटल इंडिया कार्यक्रम एक अभ्यास	295
101.	प्रेरणा दिलीप दीक्षित	डिजिटल पेमेंटसचे सामाजिक जीवनावरील परिणाम	297
102.	जयवर्धन भिमराव गच्चे डॉ. विजय भोपाळे	रोकडरहित भारतीय अर्थव्यवस्थेसमोरील आव्हाने : एक चिंतन	300
103.	प्रा. डी. डी. गायकवाड	डिजिटल तंत्रज्ञान आणि सामाजिक नैतिकता	303
104.	डॉ. कमलाकर घोलप	रोकड विरहित अर्थव्यवस्थेचे फायदे आणि तोटे	305
105.	प्रा. डॉ. चंद्रशेखर गित्ते	भारतात कॅशलेस व्यवहाराची अंमलबजावणी लाभ आणि फायदे	309
106.	प्रा.डॉ. चेतना दत्तात्रय जगताप	डिजिटल इंडिया आणि बँक व्यवसायातील तंत्रज्ञान	312
107.	प्रा. शालन धर्मराज जगताप	डिजिटल पेमेंटचे फायदे-तोटे	314
108.	प्रा. डॉ. एम. डी. कच्छवे	कॅशलेस व्यवहार : शासनाचे एक चांगले पाऊल	316
109.	प्रा. श्रीमती बी.जी. कांबळे	डिजिटल तंत्रज्ञान आणि बदलते सामाजिक जीवन	319
110.	गणेश नारायण कानडे	नोटाबंदी आणि डिजिटल पेमेंट सिस्टिम	322
111.	प्रा. डॉ. उत्तम सिताराम कन्हाळे	छत्रपती शिवाजी महाराजांचे आर्थिक धोरण	325
112.	प्रा.एस. टी. कावळे	रोकड विरहित अर्थव्यवस्था : एक अभ्यास	327
113.	डॉ. बी.जी. खटाळ	डिजिटलायझेशन द्वारे पायाभूत विकास – एक अभ्यास	329
114.	डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड	कॅशलेस व्यवहाराची साधने, फायदे व तोटे	331
115.	प्रा. ए.डी. मडावी प्रा. व्ही.एस. पवार	रोकडविरहित भारतीय अर्थव्यवस्था: आव्हाने व उपाय	334

I/C Principal

Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

कॅसलेस व्यवहाराची साधने, फायदे व तोटे

प्रा. डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख
शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण
ता. कळंब जि. उस्मानाबाद.

प्रस्तावना:-

भारतासह आज अनेक देश कॅशलेस व्यवहाराकडे वळतांना दिसून येत आहेत. दिनांक 08 नोव्हेंबर 2016 रोजी भारतात मोदी सरकारने 500 व 1000 रुपयाच्या नोटा चलनातून बाद केल्या आणि या नोटबंदीपासून कॅशलेस व्यवहाराने भारतात वेग घेतल्याचे दिसून येते. कारण नोटबंदी अगोदर कॅशलेस व्यवहाराचा वेग हा 20 ते 50 टक्के होता तो नोटबंदीनंतर 40 ते 70 टक्के झाला यावरून या घटनेचा व कॅशलेस व्यवहाराचा जवळचा संबंध असल्याचे दिसून येते. असे असले तरी आजही बरेच व्यवहार हे नोटांद्वारे होत असल्याचे दिसून येते. कॅशलेस व्यवहाराबाबत आजही लोकांमध्ये ब-याच मोठ्या प्रमाणात गैरसमज आहेत. कॅशलेस व्यवहाराबाबत अनेक लोकांना माहिती नाही. सायबर काईम मोठ्या प्रमाणात असल्यामुळे सुध्दा बरेचसे लोक कॅसलेस व्यवहार करण्यास धजावत नाहीत.

कॅशलेस अर्थव्यवस्थेमध्ये व्यवहारासाठी रोख रक्कम वापरण्याऐवजी इतर पर्याय वापरले जातात. यामध्ये प्लॅस्टिक मनी, इ वॉलेट, इंटरनेट बँकिंग, इ. ज्यामध्ये छापील नोटांचा समावेश नसतो. त्यामुळे काळ्या पैशाच्या व्यवहारावर आळा बसू शकतो, अशा व्यवहाराची भारतीय अर्थव्यवस्थेला गरज आहे. अशाप्रकारचे व्यवहार करणे फार सोपे आहे. त्याबाबतची माहिती मात्र असणे आवश्यक आहे. त्यासाठी अशा व्यवहाराची जनजागृती होणे आवश्यक आहे.

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये:-

1. भारतातील कॅशलेस व्यवहारांचा अभ्यास करणे.
2. कॅशलेस व्यवहाराच्या साधनांचा अभ्यास करणे.
3. कॅशलेस व्यवहाराच्या फायद्यांचा अभ्यास करणे.
4. कॅशलेस व्यवहाराच्या तोट्यांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पध्दती :-

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी संशोधनाच्या दुय्यम साधनाचा वापर करण्यात आलेला आहे. ज्यामध्ये संशोधनाशी संबंधित पुस्तके, मासिके, पाक्षिके, साप्ताहिके, तसेच वर्तमानपत्राचा वापर करण्यात आलेला आहे.

कॅशलेस व्यवहाराची साधने :-

9. **इंटरनेट बँकिंग:-** अलिकडे इंटरनेट बँकिंगचा मोठ्या प्रमाणात वापर केला जात आहे. कारण कॅशलेस व्यवहारामध्ये सर्वात सुरक्षित व्यवहार या साधनाच्या वापरातून केला जातो. इंटरनेट बँकिंगचा वापर करतांना बँकेकडे अर्ज करून आपला युजर आयडी व पासवर्ड घ्यावा लागतो. आपल्या आर्थिक व्यवहारासाठी इंटरनेट बँकिंगचा वापर आपण करू शकतो. हा वापर करतांना बँक आपल्याला या व्यवहारासंदर्भात एक OTP देते. त्याचा वापर करून आपण इंटरनेट बँकिंगचा वापर करू शकतो. हा पर्याय इतर पर्यायापेक्षा अधिक सुरक्षित आहे. कारण या आर्थिक व्यवहाराबाबत आपल्या रजिस्टर्ड मोबाईलवर मॅसेज येतो. तसेच आपण ज्यावेळेस इंटरनेट बँकिंगचा वापर करतो त्यावेळेस आपण हा वापर सुरु केल्याचा व बंद केल्याचा सुध्दा मॅसेज आपल्या मोबाईलवर येतो. इंटरनेट बँकिंग हा उत्तम पर्याय आहे.

2. **प्लॅस्टिक मनी:-** प्रचलीत चलनासोबतच प्लॅस्टिक मनी सुध्दा आपले कार्य करत असतो. यामध्ये डेबिट कार्ड, क्रेडिट कार्ड याचा समावेश होतो. खातेदाराला आपला आर्थिक व्यवहार पूर्ण करण्यासाठी बँकेकडून एक प्लॅस्टिक कार्ड देण्यात येतो. त्या कार्डला एक चिप बसवलेली असते. या कार्डच्या माध्यमातून आपल बँकेतुन पैसे काढणे किंवा बँकेत पैसे भरणे तसेच आपल्या खात्यावरून पैसे दूस-याच्या खात्यावर पाठवण्यासारखे व्यवहार आपण करू शकतो. आपल्या खात्यावर असलेल्या रकमेच्या साहायाने व्यवहार करण्यासाठी डेबिट कार्डचा वापर केला जातो. तर अगोदी कार्डच्या साहायाने खरेदी करून नंतर महिणा अखेर ते बिल पेड करण्यासाठी क्रेडिट कार्डचा वापर केला जातो.

3. **मोबाईल बँकिंग:-** आपल्या आर्थिक व्यवहारासाठी हा पर्याय वापरण्या अगोदर आपला मोबाईल नंबर आपल्या बँक खात्याशी जोडणे आवश्यक आहे. त्यानंतर आपल्याला बँकेकडून एक MMID, यूजरनेम व पासवर्ड देण्यात येतो.

ISSN 0976-0377

RNI. MAHMUL02805/2010/33461

International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education for all Subjects

INTERLINK RESEARCH ANALYSIS

Editor In Chief
Dr. Balaji Kamble

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

RNI. MAHARASHTRA 02805/2010/33461

184

Research Analysis

IMPACT FACTOR
6.20

ISSN 0976-0377

Issue: XXII, Vol. III, July 2020 To Dec. 2020

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Effect of <i>Tinospora Cordifolia</i> Miers on Foot rot Disease of Grape-vine <i>Vitis-venifera</i> L Caused by <i>Rhizoctonia solani</i> in Marathwada J. A. Kadam	1
2	Role of Agricultural in India Dr. Nilam Chhangani	6
3	Globalization and Higher Education : Challenges and Advantage Dr. A. I. Shaikh	13
4	Comperative Study of Performance of Exchange Traded Fund (ETF) in India with its Risk & Return Dr. Sachin Napate, Prasenjit Das	21
5	Comparative study of Physical Fitness Level Between Indian Game Kabaddi and Foreign Game Basketball Players Dr. Deepak V. Phadnis	35
6	स्वतंत्रता संग्राम के आन्दोलन में हिन्दी भाषा का योगदान डॉ. रामरत्न विठ्ठलराव शिंदे	39
7	स्त्री आत्मकथाओं में स्त्री विमर्श एम. एस. मंगरुळे	45
8	स्त्री दुःखाचा उत्कट आविष्कार : गुलमकाई डॉ. अत्तार अमजद हारुन	57
9	बुध्दाच्या विचारांचा : दीन उद्धारक संत गाडगेबाबा के. एस. भदाडे	61

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

MAHMUL02805/2010/33461

IMPACT FACTOR
6.20

ISSN 0976-0377

Issue : XXII, Vol. III, July 2020 To Dec. 2020

13

Globalization and Higher Education : Challenges and Advantage

Dr. A. I. Shaikh

Head, Dept. of Geography,
Sharadchandra Mahavidyalaya,
Shiradhon, Dist. Osmanabad

3

Research Paper - Geography

Introduction:

The principal objective of education has been the development of the whole individual. The minimum level of education that was necessary to achieve this goal in the agrarian society was basic or primary and in the industrial age, secondary. In the present borderless information society, education needs to be able to respond to additional demands of a rapidly globalizing world by raising awareness of environment, peace, cultural and social diversity, increased competitiveness, and the concept of a global village. Such education is to a knowledge or information society what secondary education was to an industrial economy. Education prepares the individual to connect - and live in harmony - with the environment around him. Globalization has changed the size, nature and quality of that environment. The challenge for higher education, therefore, is to reform, create and develop systems that prepare the individual to work in a borderless economy and live in a global society. In other words, our educational institutions need to produce global citizens.

The collapse of the Soviet Union in 1991 allowed liberal democracies to claim victory for the capitalist system and contributed to increasing the pace of globalization that was already under way. As globalization gained momentum, market substituted political ideology as the dominant force guiding national and global policies. What followed next, therefore, does not seem so illogical. National governments everywhere - partly in deference to the ascendancy of the market and partly in response to pressure from the private sector to expand their sphere of activities - began to relinquish control

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

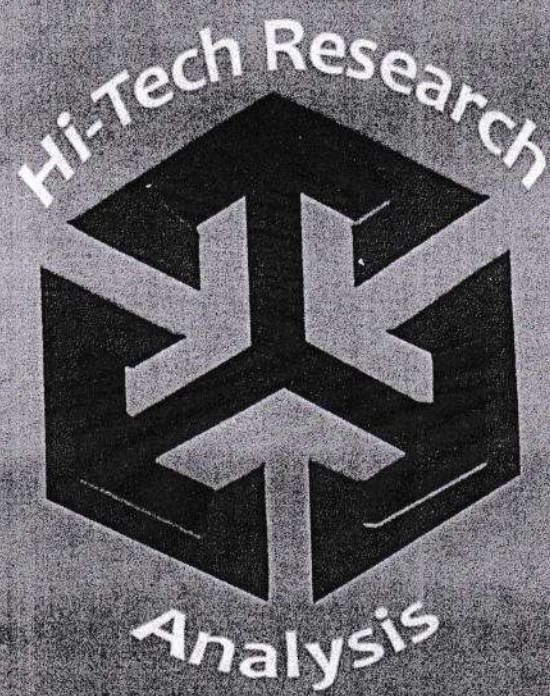

ISSN 2231-6671

International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

HI-TECH

RESEARCH ANALYSIS

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

EDITOR IN CHIEF
DR. BALAJI KAMBLE

Issue : XX, Vol. V

HI-TECH RESEARCH ANALYSIS

IMPACT FACTOR
6.05

ISSN 2231- 6671
Aug. 2020 To Jan. 2021

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	E-Commerce And Its Impact On "Retail Sectors" Avinash Ramkrishna Pawar	1
2	Impact of Goods & Service Tax (GST) On Indian Economy Dr. Vandana Mishra	7
3	Total Triple Connected Edge Domination Number of a Graph Sunita Biradar	13
4	पत्रकारिता का सामाजिक दायित्व डॉ. सिद्राम कृष्णा खोत	21
5	राष्ट्रीय एवं सांस्कृतिक एकता में हिंदी की भूमिका डॉ. रामरत्न विठ्ठलराव शिंदे	27
6	महाराष्ट्रातील भांडवली बाजार : आर्थिक स्थितीचे अध्ययन डॉ. पी.टी. पवार	32
7	पायाभूत सुविधा आणि शेती क्षेत्रावर भर देणारा केंद्रीय २०२०-२०२१ अर्थसंकल्प डॉ. बालाजी ग्यानोबा कांबळे	39
8	महाराष्ट्रातील मृदेची धूप आणि संधारण : भौगोलिक अभ्यास डॉ. आशादुल्ला ईस्माईल शेख	44
9	कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे शैक्षणिक कार्य प्रा. श्रीहरी प्रेमनाथ अडसुळे	51
10	भारतीय स्त्रीवाद संकल्पना, स्वरूप व मराठी साहित्य डॉ. अत्तार अमजद हारुन	57

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

महाराष्ट्रातील मृदेची धूप आणि संधारण : भौगोलिक अभ्यास

डॉ. आशादुल्ला ईस्माईल शेख
भूगोल विभाग प्रमुख,
शरदचंद्र महाविद्यालय,
शिराढोण

Research Paper - Geography

सारांश

मानवाने शेती करण्यास सु ७००० वर्षांपूर्वी सुरुवात केली आणि त्यासाठी जमिनीवरील नैसर्गिक आवरण हलके हलके दूर करण्यास सुरुवात झाली, सुरुवातीस मानवाची गरज फार थोडी असल्याने त्याच्या हस्तक्षेपाचा परिणाम मोठ्या प्रमाणात दिसून आला नाही परंतु लोकसंख्या जसजशी वाढत गेली आणि मानवी गरजांचे प्रमाण वाढू लागले, तसतशी नवीन जमीन लागवडीखाली आणयात आली. त्यासाठी वनक्षेत्रावर आक्रमण करून जंगलतोड झाली. गवती रानातील गवत काढून नंतर त्यांची नांगरट करण्यात आली अशा रीतीने जसजसे नैसर्गिक आवरण कमी होत गेले व मानवी हस्तक्षेप वाढत गेला तसतशी जमिनीची धूप मोठ्या प्रमाणात होऊ लागली आणि त्यामुळे गंभीर समस्या निर्माण झाल्या. या मानवी हस्तक्षेपामुळे होणा-या धुपीस गतिवर्धनशील धूप असे म्हणतात. या वेगवर्धक धुपीचा इतका प्रचंड वेग असतो की, निसर्गाने जमीन बनविण्याचे केले हजारो वर्षांचे कार्य काही दिवसांतच नष्ट होते. महाराष्ट्र राज्यातील जमिनीच्या धुपीच्या प्रमाणविषयी अगदी काटेकोरपणे पहाणी झालेली नसली, तरी लागवडीखालील एकूण क्षेत्राच्या सु. दोन तृतीयांश धूप कमी अधिक प्रमाणात झालेली आहे.

बीजसंज्ञा - मृदेची धूप, प्रकार, कारणे ,परिणाम,संधारण.

प्रस्तावना -

अमेरिकेत व भारतात झालेल्या संशोधनावरून असे आढळून आले की, धुपीमुळे दरसाल दर हे.सु. १२५ टन माती वाहून जाते. कधी कधी तर हे प्रमाण ३०० टनांपर्यंत गेल्याचे आढळू न

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Kisan Shikshan Prasarak Mandal,
Borgoan (Kale) Tq. & Dist. Latur's

NAAC Accredited 'B' Grade

Vasant Rao Kale Mahavidyalaya,
Dhoki. Tq & Dist - Osmanabad.

&
Akhil Maharashtra Itihas Parishad, Pune

Jointly Organize
One Day International Conference on

**"The History of Pandemic like Covid-19 & Its Impact on
Socio-Economic & Political Sectors in the World"**

Tuesday, 20th October 2020

ISSN No. : 2278-9308
Impact Factor : 7.675

Editor
Dr. N. P. Manale
(Convenor)

Chief Editor
Dr. Satish Kadam
(President, AMIP)

Executive Editor
Dr. Haridas Fere
(Principal)
VC Principal
Shiradhonda Mahavidyalaya
Shiradhonda, Kalham

Organized by

Department of History
Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgoan (Kale) Tq. & Dist. Latur's
VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA, DHOKI
Tq & Dist.- Osmanabad - 413508

	कोरोना एक पर्यावरणीय आपत्ती	डॉ.शेख ए.आय.	136
	कोरोना महामारीमुळे जागतिक मानव जातीवर झालेला सामाजिक परिणाम	प्रा. ईश्वर लक्ष्मण राठोड	139
38	होय, व्यायामाने कोरोनावर मात करणे शक्य	प्रा. डॉ. भास्कर माने	143
39	कोविड-१९ महामारीचा भारतीय व जागतिक अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम	डॉ. सुहास आन्हाड / घोलप के.एस.	147
40	कोरोना विषाणूचा वाढता प्रादुर्भाव, बिघडलेले मानसिक स्वास्थ्य आणि उपाययोजना	प्रा. डॉ. सुनिता वाटोरे	152
41	कोरोना काळातील मानसिक आरोग्याची काळजी	प्रा.डॉ.शिवराज पाटील	156
42	कोविड - १९ महामारीचा इतिहास सुरक्षितता व उपाय	डॉ. प्रशांत साबळे	160
43	माझे कुटुंब माझी जबाबदारी : मोहीम राबविणे आजच्या काळाची प्रमुख गरज	प्रा.डॉ. घोडके यादव रावसाहेब	163
44	स्त्री अस्मिता, मीडिया और बाजार	डॉ.देशमुख मनीषा बालासाहेब	167
45	कोविड - १९ महामारी का इतिहास	डॉ. सिरसट पी.बी.	171
46	कोरोना, सुशांतसिंहची आत्महत्या आणि ड्रग्स कनेक्शन	डॉ. भुजंग पाटील	174
47	Covid-19 चा समाजावर झालेला परिणाम	प्रा.डॉ.मोटे गीतांजली सदाशिवराव	177
48	Covid-१९ महामारी आणि तिचे सामाजिक संस्थांवर झालेले बदल व त्यांच्यापुढील आव्हाने : एक सामाजिक अध्ययन.	गायकवाड पी.के.	182
49	कोविड-१९ महामारी काळात महिला बचतगटांवर झालेला परिणाम (विशेष संदर्भ उस्मानाबाद जिल्हा)	स्वामी विरभद्रेश्वर सामलिंग	186
50	Covid-19 चे सामाजिक जीवनावरील परिणाम	प्रा.अशोक रामचंद्र गोरे	189

कोरोना एक पर्यावरणीय आपत्ती
डॉ.शेख ए.आय.

भूगोल विभाग प्रमुख शरदचंद्र महाविद्यालय शिराढोण ता.कळंब जि.उस्मानाबाद

प्रस्तावना :-

प्राचीन काळापासून मानव व निसर्गात क्रिया-प्रक्रिया घडत आलेल्या आहेत. मानव व निसर्ग (पर्यावरण) हे एकमेकावर आधारलेले आहेत. मानवाच्या उदयापासूनच मानवाला अनेक पर्यावरणीय समस्यांचे तोंड द्यावे लागत आहे. कारण मानव निसर्गात अविचारीपणे, अविरतपणे निसर्गात सतत बदल करू लागलेला आहे. निसर्गतः नटलेल्या परिसरात अति जंगलतोड, संतुलित साधनसंपदेचा न्हास करू लागलेला आहे. त्याचे एकमेव कारण म्हणजे लोकसंख्या वाढ होय. त्यामुळे बेसुमार नागरीकरण, औद्योगिकरण याचा परिणाम म्हणजे निसर्गाचे संतुलन ढासाळणे होय. याचाच परिपाक भुकंप, ज्वालामुखी, पूर, दुष्काळ, प्रदुषण, हिमवादळे, चक्रिवादळे, रोगजंतू, विषाणूंचा हल्ला साथीच्या रोगाचा प्रसार (कोविड-१९) इत्यादी पर्यावरणीय आपत्तीमध्ये होतो.

सर्वच नैसर्गिक आपत्ती या पूर्णतः नुकसानकारक किंवा हानिकारक असतात असे नाही. नैसर्गिक आपत्ती दररोज कोठे ना कोठे घडतात परंतु त्या नेमक्या कोणत्या ठिकाणी घडतील त्याची तिव्रता व क्षमता किती असेल, किती काळ टिकतील हे सांगता येत नाही. कोरोना ही एक नैसर्गिक आपत्तीमधील जैविक आपत्ती आहे. कांही वेळा भुकंप, पूर, आवर्षण यापेक्षाही साथीचे रोग महाभयंकर ठरतात. त्यात फ्लेग, कावीळ, देवी, कॉलरा, कांजण्या, घटसर्प आणि सद्यस्थितीतील कोरोना होय.

उद्देश :-

- १) साथीच्या रोगाचा अभ्यास करणे
- २) कोरोना रोगाचे परिणाम अभ्यासणे.

विषय विवेचन :-

अ) कोरोना व हवा प्रदुषण :-

जगामधील विविध देशांमध्ये कोरोना काळात लॉकडाऊन केल्यामुळे बंद झालेले कारखाने, उद्योग, आस्थापना आणि घरात रहा अशा शासनाच्या आदेशाने निसर्गातील घटकावर तान कमी पडू लागला. उर्जेचा वापर कमी होऊ लागला, वाहतूक साधनांची वाहतूक कमी झाली. उद्योगधंद्यामुळे हवेत प्रदुषके सोडणे कमी झाले. प्रत्येक देशाच्या इंधन मागणीत घट झालेली पहावयास मिळते. म्हणजेच हवेत अतिशय घातक विद्राव्य सोडणे कमी झाले. उदा. कार्बनडायक्साईड, कार्बन मॉनोक्साईड, सल्फर व नायट्रोजनचे आक्साईड इत्यादी.

विशेषतः २२ मार्च २०२० नंतर देशातील विविध शहरातील राष्ट्रीय हवा गुणवत्ता निर्देशांकात सकारात्मक सुधारण दिसू लागलेली आहे.

ब) हरितग्रह वायू व ओझोनवर प्रभाव :-

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 22, Vol. 3
February 2020

Peer Reviewed
SJIF

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

Impact Factor – 7.139

ISSN – 2348-7143

Current Global Reviewer

Peer Reviewed Multidisciplinary International Research Journal
PEER REVIEWED & INDEXED JOURNAL

February 2020 Special Issue- 22 Vol. 3

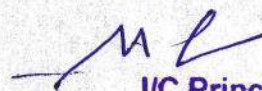
The Role of Women in Global Development

Chief Editor

Mr. Arun B. Godam

Guest Editor

Principal, Dr. Aqueela Syed Gous

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Shaurya Publication, Latur

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 22, Vol. 3

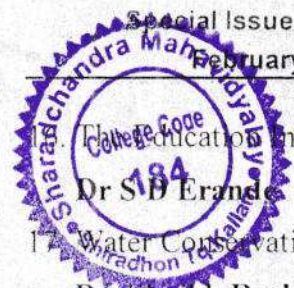
Peer Reviewed

ISSN : 2319 - 8648

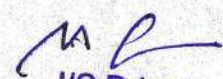
February 2020

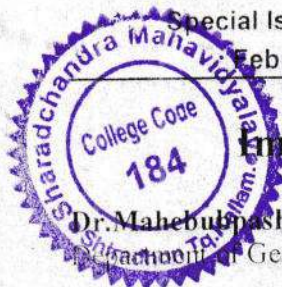
SJIF

Impact Factor : 7.139

16. Education Industry and Online Market in India
Dr. S.H. Erande 44
17. Water Conservation in Sakud Village -- a study
Dr. Shankh Rashida begum Rahematulla 47
18. Assessment of Economic Status of Aged Women from Rural Area
Dr. Jyoti Solunke 51
19. The Role of Agriculture in Indian Economy
Dr. Suryavanshi Ravikumar Gangaram 55
20. Problems of the old Age (Health Problems)
Kshitija B. Deshpande 58
21. Impact of Global Warming in Economic Development
Dr. Maheubpasha Babumiya Shirmale 61
22. Water scarcity, Water Crisis and Water Problems in the World
Mr. Balaji R. Gurude 64
23. The role of Women in Global Development Role in Socialization
Ulka. K. Chauhan. 68
24. Comparative Study Of Sports Organization In North Maharashtra University
Jalgaon And University Of Pune. 70
Mr. Namdev V. Phatangare.
25. The Major Contribution of Services Sectors in Economic Development
Mr. Nilesh Ashok Survase 77
26. Physicochemical Condition Of Domari Dam
P. V. Patil 79
27. Women Health Status in India and Role in Family
Amruta S. Misal (Yerule) 82
28. Women's Political Participation in India With Special Reference to Local
Self Government 85
Prof. Sonwalkar Ramesh Shankarrao
29. " Role And Political Participation Of Indian Womens In Politics " 90
Dr. Vanmala Govindrao Gundre.
30. Scope in Yoga and physical Education 95
Assit Prof- Sangita .Gade
31. "Study of total production of food grain and horticulture of India into the view
continue declining share of agricultural sector in GDP." 98
Sardar Jagdeepsingh Gobindsingh

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Impact of Global Warming in Economic Development

Dr. Maheubhasha Babumiya Shirmale

Department of Geography, Sharadchandra College, Shiradhon, Tq. Kalam Dist. Osmanabad

Introduction

Environment means surroundings. It is a system in which various living beings like animals including man, birds, insects, rodents, micro-organisms like algae, fungi, protozoa and non-living beings like the soil, the water, the air etc. are interrelated in a life sustaining. It is a complex web in which man is only a small tiny creature. Man lives in two environments, one is his natural beings and the other one is his serial environment-anthropogenic environment which is created by himself using science, technology religion and politics. Often social environment is painted as a villain warring with nature. In fact there is a direct relationship between urbanization and environment problem.

What is Global Warming?

Global warming refers to the increase in the average temperature of the earth's near surface, air and oceans in recent decades and its projected continuation. The global average air temperature near earth's surface has increased during the last 100 years. The intergovernmental panel on climate changes (IPCC) concludes, "most of the observed increase in globally averaged temperatures since the mid 20th century is very likely due to the observed increase in anthropogenic green house concentration." Via the green house effect natural phenomena such as sales variation combined with volcanoes probably had a small warming effect from pre-industrial times to 1950 and a small cooling effect from 1950 onward. These basic conclusions have been endorsed by a least 30 scientific societies and academies of science.

Problems of Global Warming

Climate change is already affecting millions of people, many are forced to do the things that everyone else should be doing to conserve forest, curtail excess use of water and roll back pollution.

Global warming can alter the local environment in important ways for e.g., By changing rainfall patterns or eroding coast lines. Higher temperature can also deplete snow packs of glaciers, which have been reliable sources of water. The Gangotri Glacier in Himalayas is retreating at a speed of about 30 meters per year. If warming continues these will be excess water flowing in the rivers.

Sea level rise may have a physical impact on coastal areas and island states. India's long coast line of over 6000 km., is densely populated. Several million people may be affected by rise in sea level. By the end of this century there will be a sea level rise of half a meter. The UN World Resource Index 1988 figures out the Indian ocean sector as the most densely populated coastal region in the world, with 135 persons per sq.km. large population long these coast lines depend on fishing for their livelihood. The temperature on earth is regulated by system known as the Green house effect. Green house gases primary water vapor, carbon dioxide, methane and nitrous oxide trap the heat of sun, preventing radiation from dissipating into space. Over the past 200 years, emission of these gases due to human activities have accumulated in the atmosphere, where because of their long life they stay for anywhere from decades to centuries.

Rising the global temperature may trigger a series of changes with the overall global climate system. Such impacts of climate change could have far reaching and unpredictable environmental social and economic consequences around the world. climate change is projected to

- Threaten the worlds boreal forest with an increased fire risk because of the drying climate.
- Cause water needs to outstrip supply
- Cause severe water losses due to changes in evaporation and precipitation patterns.
- Cause flood damage to low-lying countries and island states. Including loss of coastal land to rising sear level.

Types of Environmental Damages Water Pollution

"As a resource, water is an asset, as a flood it is a threat, as it becomes scarce it causes drought"

Water is the most precious natural resource for existence of life on the earth. The percapita demand for water in many countries is steadily increasing. A United Nations report has ranked India a poor 120th country for water quality among 122 countries. Chemical pollution of ground water by fluorides spreading epidemic. These fluorides lying dormant in the geological formations, polluting the reservoir water. This is a typical example of an unforeseen health problem created by a project.

Kisan Shikshan Prasarak Mandal,
Borgoan (Kale) Tq. & Dist. Latur's

NAAC Accredited 'B' Grade

**Vasantrao Kale Mahavidyalaya,
Dhoki. Tq & Dist - Osmanabad.**

**&
Akhil Maharashtra Itihas Parishad, Pune**

**Jointly Organize
One Day International Conference on**

**"The History of Pandemic like Covid-19 & Its Impat on
Socio-Economic & Political Sectors in the World"**

Tuesday, 20th October 2020

**ISSN No. : 2278-9308
Impact Factor : 7.675**

**Editor
Dr. N. P. Manale
(Convenor)**

**Chief Editor
Dr. Satish Kadam
(President, AMIP)**

**Executive Editor
Dr. Haridas Fere
(Principal)**

Organized by

**Department of History
Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgoan (Kale) Tq. & Dist. Latur's
VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA, DHOKI
Tq & Dist.- Osmanabad --413508**

**I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam**

INDEX

Marathi /Hindhi

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	वैश्विक महामारी :कोरोना व्हायरस (कोविड १९)	प्रा.डॉ.सी.जी कडेकर	1
2	साथीच्या रोगांचा इतिहास आणि कोविड १९	कविता रामहरी फुगे	5
3	कोविड १९ महामारीचा जगातील शिक्षण, रोजगार, संस्कृती आणि मानवी आरोग्यावर पडलेला प्रभाव	सन्मित बाबासाहेब पाटोळे	11
4	महामारी और कोवीड-१९ का इतिहास	प्रा. डॉ. शे. रज़िया शहेनाज़ शे. अब्दुला	16
5	कोविड-१९ चा भारतातील स्त्रियांवरील परिणाम : एक आकलन	डॉ. शारदा सा. कदम	20
6	कोविड-१९ आणि स्त्रियांचे आहार, आरोग्य, मानसिकता : एक आकलन	डॉ. बबन पवार	23
7	भारतातील कोविड-१९ चा विविध क्षेत्रावरील परिणाम : एक आढावा	प्रा. डॉ. रामभाऊ मुटकुळे	26
8	कोविड १९ का ग्रामीण जीवन पर प्रभाव	प्रा.डॉ.दळवे सुर्यकांत माधवराव	29
9	हवामान परिवर्तन आणि भारत	प्रा.डॉ.शिरमाळे महेबुबपाशा बाबूमीयाँ	31
10	कोव्हीड-१९ चा भारतीय ग्रामीण जीवनावरील परिणाम	प्रा.डॉ. सुदाम वसंतराव पवार	37
11	कोव्हीड-१९ चा भारतीय शहरी जीवनावरील परिणाम	प्रा. बालाजी शिंदे	41
12	कोरोनाच्या पार्श्वभूमीवर अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील दिसून येणारे प्रासंगिक मूल्य	प्रा.डॉ.दीपक सुभाषराव सूर्यवंशी	44
13	कोरोना : लक्षण, काळजी व उपाय	डॉ. भिम गणपतराव माने	50
14	कोविड-१९ व भारतीय समाज	प्रा. डॉ.घोलप कमलाकर गोरख	54
15	पर्यावरणात्मक घटकांवर कोविड - १९ चा परिणाम	डॉ. शेख रशिदा बेगम रहेमतुल्ला	60
16	कोरोना महामारी (कोविड १९) चे सामाजिक,आर्थिक व राजकीय परिणाम.	प्रा.मिलिंद व्यंकटी घाडगे	65
17	प्लेग एक जगातील भयंकर आजार	प्रा. घाडगे रघुनाथ व्यंकटी	69
18	कोवीड-१९ का भारत के ग्रामीण जिवनपर परीणाम	प्रा. डॉ. राजेश एस. डोंगरे / प्रा. विनोद एम. बडवाईक	71

हवामान परिवर्तन आणि भारत
प्रा.डॉ.शिरमाळे महेबुबपाशा बाबूमीर्यो

भूगोल विभाग शरदचंद्र महाविद्यालय,शिराढोण ता.कळंब.जि.उस्मानाबाद

• प्रस्तावना :-

हवामान परिवर्तन हा प्राकृतिक मुददा असला तरी यामुळे अनेक प्रकारच्या मानवी समस्या जन्म घेता लोकसंख्या वाढीमुळे अनेक प्रकारचे रोग उदभवतात.उदा. कोविड,स्वईनफ्लू , डेंगु , मलेरीया इत्यादी.हवामानामधील परिवर्तनाच्या बाबतीत अलीकडील वर्षात जागतिक पर्यावरणीय घटना या स्वरूपात अधिक राजकीय लक्ष केंद्रित केले जात आहे. हवामान बदलांच्या संदर्भात आंतर-शासकीय पॅनलकडून करण्यात आलेल्या चौथ्या मूल्यांकन अहवालामध्ये(Fourth Assessment Report-AR4)मानवप्रेरित अद्वितीय स्वरूपावर जोर देण्यात आला आहे. AR4 मध्ये प्रक्षेपित करण्यात आले आहे की, जर हवामानामधील परिवर्तनाच्या संबंधात निराकरण करण्यात आले नाही तर तापमानात वृद्धी घडून येईल. पावसाचा आकृतीबंध बदलेल आणि पूर,दुष्काळ,चकीवादळ यामध्ये वाढ घडून येईल तसेच असाहयता देखील वाढेल. या सर्वांचा तीव्र स्वरूपातील प्रतिकूल प्रभाव हा उपजिविकेवर(Livelihoods) पडेल. विशेषतः विकसनशील देशातील गरिब लोकांवर याचा प्रतिकूल प्रभाव पडेल. भारतात विशेषज्ञ स्तरावर करण्यात आलेल्या अध्ययनावरून हे स्पष्ट झाले आहे की, हवामानामधील परिवर्तनाने भारतात वर्तमान हवामान विभिन्नतेची समस्या ही आणखीनच तीव्र स्वरूप धारण करेल. असा अंदाज वर्तविण्यात आला आहे की,21 व्या शतकापर्यंत भारतात पाऊसमानामध्ये 15ते 40% ची उच्च क्षेत्रीय भिन्नतेने वृद्धी घडून येईल. उत्तर भारतात भू-क्षेत्रातील उष्णता आणखीनच वाढू शकते व यामध्ये आणखीनही अधिक वाढ घडून येईल. अशा प्रकारची उष्णता (warming) ही सापेक्षरीत्या हिवाळी व मान्सून नंतरच्या (Winter and Post -Monsoon)ऋतुमध्ये आणखीनच वाढेल. वार्षिक सरासरी तापमान या शताब्दीत 3°Cते6°Cपर्यंत वाढू शकते.¹

हवामानातील परिवर्तनाचा प्रमुख प्रभाव हा सरासरी जागतिक तापमानात वृद्धी,हिम शिखरांचे वितळणे,अवक्षेपणात परिवर्तन आणि महासागरांच्या तापमानात वृद्धी आहे. हवामानातील परिवर्तन ही समस्या सोडविण्यासाठी आवश्यक प्रयत्नांमध्ये एका बाजूने हरितगृह गॅस उत्सर्जनात घट घडवून आणणे आणि दुस-या बाजूने समाजातील विभिन्न वर्गावरील हवामान परिवर्तनाच्या प्रभावांना सामोरे जाण्याची क्षमता आणि अर्थव्यवस्थेची उभारणी याचा समावेश आहे.²

• बीज संज्ञा :-हवामानातील परिवर्तन

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

121

10

Kisan Shikshan Prasarak Mandal,
Borgoon (Kale) Tq. & Dist. Latur's

NAAC Accredited 'B' Grade

**Vasantrao Kale Mahavidyalaya,
Dhoki. Tq & Dist - Osmanabad.**

**&
Akhil Maharashtra Itihas Parishad, Pune**

**Jointly Organize
One Day International Conference on**

**"The History of Pandemic like Covid-19 & Its Impact on
Socio-Economic & Political Sectors in the World"**

Tuesday, 20th October 2020

**ISSN No. : 2278-9308
Impact Factor : 7.675**

**Editor
Dr. N. P. Manale
(Convenor)**

**Chief Editor
Dr. Satish Kadam
(President, AMIP)**

**Executive Editor
Dr. Haridas Fere
(Principal)**

Organized by

**Department of History
Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgoon (Kale) Tq. & Dist. Latur's
VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA, DHOKI
Tq & Dist.- Osmanabad - 413508**

**I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam**

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	History of Pandemic Diseases in Changing India Prof. Madhukar Tukaram Kshirsagar		1
2	Global Warming Impact and Care Dr. Mahebubpasha Babumiya Shirmale		6
3	Covid-19 outbreak: impactson education sector in india and plan of action Dr. Archana m. Falke		9
4	COVID-19 Pandemic To Haunt Economy And Unemployment In India Dr. Chandrajit Bhalchandra Jadhav		14
5	Impact Of Covid-19 On English Literature: A Historical Perspective Mr. Shrimangale Madhav Dattarao		19
6	The Impact Of Covid-19 On Education Sanjay .B.Salunke		22
7	The Issue of COVID-19 & Its Impact on Service Sector of India Dr. Gopal Ghumatkar / Prof. Pratiksha Tikar		25
8	Impact of COVID-19 on Science and Technology A A Bharose1 and V D Surve		28
9	Caste and Covid -19 Pandemic Mr. M. B. Gaikwad		30
10	Historic Survey of Pandemic in India Mr. Dinkar M. Randive		32
11	History of Pandemics & Covid-19 Dr.Devaki Nilesh Rathod		35
12	COVID-19 Crisis and Instability of Indian Rupee with US Dollar Dr. Gopal Ghumatkar / Dr. G. B. Gawande		39
13	Role of knowledge management model for qualitative teaching at secondary school level Dr. Mahadeo Sadashiv Disale		45
14	COVID – 19 Pandemic: Wake – up Call of Digital Transformation for Education System Pallavi B. Nalle, Sangita Shinde, Mangesh Manke, S. S. Kale		47
15	Impact of COVID-19 on the Teaching and Learning of Science in Higher Education Sangita Shinde, Pallavi Nalle, Qudari F. B.		52
16	Impact Of COVID-19 On Education System In India & Students Personality Development Umakant Bhimrao Kidile		56
17	World economy: opportunities and challenges after covid-19 pandemic Prin.Dr.G.D.Birajdar		62
18	Horrors of Pandemic in Albert Camus's The Plague Dr. Manoj Limbraj Somwanshi		66
19	History of Pandemic and Covid-19 Dr.Baviskar G.V.		69

Global Warming Impact and Care

Dr. Mahebubpasha Babumiya Shirmale

Department of Geography Sharadchandra College, Shiradhon Tq. Kallam
Dist. Osmanabad

Global warming is a major environmental problem. It is the process by which the mean global temperature is increased due to increased concentration of chlorofluorocarbons (CFCs) formed mainly from industrial smoke and vehicular emissions. India in the developing process, needs more energy to bring structural changes in the production process. To generate electricity, India has to burn fossil fuels, as 70 per cent of our electricity supply comes from coal. Burning of fossil fuels alone account for 83 per cent of India's carbon-di-oxide emissions which add to GHG's leading to global warming. Since the beginning of the industrial revolution human activities have caused and increase in several GHG's most notably carbon-di-oxide. Another cause is land use changes, such as deforestation. When forest land is destroyed, Carbon-di-oxide deforestation. When forest land is destroyed, Carbon-di-oxide is released into the air. It is reported that 25 per cent of all carbon-di-oxide release entering the atmosphere is because of cutting and burning of about 34 million acres in a year. If we continue emitting carbon-di-oxide into the atmosphere, it is estimated that by the year 2030, concentration of carbon-di-oxide, will have been doubled from pre industrial revolution.

Impacts of Global Warming :

Global warming leads to:

- Rise in temperature.
- Rise in Sea level
- Occurrence of extreme events.

Rise in Temperature :

Since warming depends upon the level of GHG's in the atmosphere, continued emission beyond the absorptive capacity of the earth would cause increase in temperature. The National Oceanic and Atmospheric Administration, the climate agency of America reported that the average temperature of Earth for the first four months of the year 2010 of 13.3°C is 0.69°C above the 20th century average. The IPCC projected a warming of about 0.2°C. per decade, if emission of GHGs continues to increase at the present rate. In most cases rise temperature is expected to be 2 to 4 °C. Any increase in atmospheric temperature may increase the water requirement of the crops, reduce the crop

duration and reduce the yield. The decline in agricultural productivity in India over the years for selected food grains is shown in Table 1.1.

Table 1.1: Trends in Yields of Foodgrains (kg/ha) :

Items	1950-51	2001-02	2007-08
Foodgrains	522	1734	1854
Pulses	441	607	638
Rice	688	2079	2203
Wheat	633	2762	2785
Oilseeds	481	913	1086

Source: Economic Survey, Various Issues.

About 80 per cent of Indian farmers supplement agriculture with livestock for enhancing the income and food for sustainability. The rise in temperature would likely result in decline in dairy production, reduced animal weight gain and reproduction and lower feed conversion efficiency in warm regions.

122

NAAC, Bangalore Sponsored
National Level Seminar

REVISED ASSESSMENT AND ACCREDITATION FRAMEWORK OF NAAC : ISSUES AND PERSPECTIVES

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgaon (Kale), Tq. & Dist. Latur
Affiliated to Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad

VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA

DHOKI, TQ. & DIST. OSMANABAD.

(MAHARASHTRA) 413 508

Saturday,
15th February 2020

Prin. Dr. Haridas Fere
Chief Editor

Dr. Pradeep Ingale
Editor

ISSN: 249-638x
ISSN: 249-6293

Organized By
Internal Quality Assurance Cell

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgaon (Kale) Tq. & Dist. Latur
Vasantnagar, Kale Mahavidyalaya, Dhoki

IC Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shirdhon Tal. Kallam

Sr.No.	Name of Author	Title of paper	Page No.
1.	Dr. Ajitkumar. A. Chougule	Role of ICT in Teaching-Learning	1
2.	Dr. Babasaheb M. Gore	An Overview of Revised Assessment and Accreditation Framework of NAAC	5
3.	Dr. R. T. Bedre	Much Done; Much Needs To Be Done: A Comment On NAAC Manual Dec 2019 For Self Study Report- Constituent / Affiliated Colleges	8
4.	Dr. Ajay B. Patil	Academic and Administrative Audit in Higher Education	11
5.	Dr. M. M. Betkar	Academia Innovative Practices : Property Rights (IPR) And Industry	14
6	Prin. Dr. Sharda N. Molawane	NAAC Accreditation	16
7	Ajitkumar Nemnath Chougule	Academic Audit - An Essential Quality Exercise For Higher Education Institutions	18
8	Dr. Balaji Anandrao Navle	Criterion-based Innovative Best Practices and Students" Involvement in Quality Enhancement	20
9	Dr Permeshwar Abhangrao Patil	Role Of IQAC In Quality Improvement Of Teacher Education Institutions	25
10	Dr. Prakash Titre Prof. Mohit Sawe	Emerging Global Scenario in Higher Education in India	28
11	Dr. V.D. Acharya	NAAC: Governance, Leadership And Management	31
12	Dr. Anita Mudkanna	Innovative English Language Teaching for Students Involvement: Issues and Solutions	34
13	Dr. Anuradha Jagdale	IQAC: As A Tool In Quality Enhancement And Sustenance	38
14	Dr. Renuka D. Badvane (Bhavsar)	Role ICT As A Change Agent For Education	40
15 ✓	Dr. Sajed Amar Chaus	Role Of Sports In Higher Education Scenario	42
16	Dr. Mahadeo Sadashiv Disale	Innovative Practices/ Programs For Quality Education	44
17	Dr. S.P. Ghayal	NAAC And Teaching Learning And Evaluation	47
18	Dr. Jagdish Deshmukh	Role of ICT in Teaching - Learnin	49

I/C Principal

Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Role Of Sports In Higher Education Scenario ✓

Dr. Sajed Amar Chauhan ✓

Dept. of Sports,

Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon

Sports play an important role in Higher Education institution. It is a component among many other components like cultural, social and other curricular activities in any educational institution. It has a very significant role in the Accreditation and Assessment process. It is the health of the college. If a man is healthy, he is capable to carry out his all tasks in life. A man with ill-health cannot progress. Similarly, a college with sporty environment, gets flourished on all level of challenges the come into their way. People who played competitive sports demonstrate more confidence, leadership and self-respect. They are better at setting goals and managing their time. They have a better appreciation for diversity and a more developed sense of morality. Sports plays an important role in educating students as it teaches them to become strong from inside and also develop a fit and sound body. Combining sports in education can help students to develop a self-motivating spirit to do things on their own and having ownership of these. The present paper throws light on the significance of sports in higher education institutions, in accreditation and assessment process as well as government and academicians policies regarding the sport.

To begin with the government policies about the sports, it is realized that government has become conscious about the sports activities. Since the complications in life have increased many diseases which affected not the individual but also society as well. Recently government has launched the scheme as "*Khelo India*". Under this scheme, the Government is supporting the development of sports at the grassroots levels. It has the power to define nations as a whole. Sports offer a perfect opportunity to explore scientific concepts such as force, motion, potential energy, velocity, and torque. For many students school-organised sports play an important role in their academic and social experiences. The twelve areas have been identified under this scheme, which will impact the entire sports ecosystem including sports infrastructure, talent identification, coaching for excellence, community sports, and competition structure and sports economy. Schools and colleges are the environments where young people spend a significant amount of time. During these formative years, along with quality education an emphasis on sports and physical education framework is equally important. Educational environments need to be supportive of students being physically active.

According to the *India Today* magazine, the importance of adopting sports and education for the success of youth development has been recognised by the Indian Government as early as 1984 when the National Sports Policy recommended making sports and physical education an integral part of the school curriculum. National Sports Policy, 2011 stresses on the point that sports and physical education play an important role in developing human capital, increase productivity and foster social harmony. Furthermore, a national study from 2014 showed a positive association between participating in school sports and lower rates of tobacco, drug, and alcohol use. The Youth who participate in sports were also more likely to disapprove of their peers' substance abuse. Thus, sports has the power to keep our youth from bad habit and makes them more conscious about their health.

Moreover, there is shift in the mind set of the parents also. It is a change in the mindset of the community as a whole will play a major role to ensure success in this direction. The campaigns focused on sports and education integration can cut across the diversity of our country making people more cognizant of the benefits of sports in education.

The education plays a crucial role in promoting sports in India. Sports education not only builds physical stamina but also instills qualities such as obedience, determination, willpower, and discipline. There are some positive effects of education in sports as students are introduced to the benefits of a healthy lifestyle early in their lives by instilling the habit and culture of taking up outdoor activities. The introduction of sports curriculum at an early stage can act as building blocks for future sportspersons. It can develop a strong ecosystem, along with other stakeholders such as authorities, federations, sports clubs, etc. It will generate employment opportunities for people such as coaches, physical trainers, and sports facility operators. It will provide educational opportunities through scholarships for underprivileged talent.

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX Issue - I January - March - 2020

ENGLISH PART - III / MARATHI PART - II / HINDI

Peer Reviewed Referred
and UCC Listed Journal

Journal No. 40776

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399
www.ajifactor.com

✧ EDITOR ✧

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.A. (English), M.A. (Hindi), M.A. (S.N.),
M.D. (S.N.), M.T. (S.N.), Ph.D. (S.N.), M.Ed.

✧ PUBLISHED BY ✧

Ajanta Prakashan
Aurangabad, (M.S.)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

JANUARY - MARCH 2018
ISSN 2277-5730 - IMPACT FACTOR - 6.390 (www.impactfactor.com)

CONTENTS OF MARATHI PART - II

अ. क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव
1	भारतीय महिलांच्या विविध प्रकारच्या सामाजिकसेवांमध्ये परिपूर्ण धूमना प्रदीपकुमार देशमुख
2	भारतीय महिलांच्या वैयक्तिक विकासासाठी डा. आनंदराव पोले
3	भारतीय महिलांच्या वैयक्तिक विकासासाठी डा. पारनेश
4	भारतीय महिलांच्या वैयक्तिक विकासासाठी डा. कुमुदिनी बी. जोगी
5	भारतीय महिलांच्या वैयक्तिक विकासासाठी डा. डॉ. पी.बाबाई पुंड्रलिक पाटील
6	भारतीय महिलांच्या वैयक्तिक विकासासाठी गौतम सांबुलाल गायकुचाड डा. डॉ. आर. कांबळे
7	भारतीय महिलांच्या वैयक्तिक विकासासाठी अप्यसाहेब जालिंदर साळवे डा. सजिद अमर साळवे
8	भारतीय महिलांच्या वैयक्तिक विकासासाठी सुचिंत मधुकर सोनवणे
9	भारतीय महिलांच्या वैयक्तिक विकासासाठी डा. दत्तात्रय वाबळे
10	भारतीय महिलांच्या वैयक्तिक विकासासाठी डा. डॉ. मोहन नाथा सोदरध डा. संजय मून
11	भारतीय महिलांच्या वैयक्तिक विकासासाठी क. शितल हरिशंकर उतापे

७६११०

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

VOLUME IX ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2020

ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.399 (www.sjifactor.com)

७. क्रिडाक्षेत्रातील महिला पुढील आव्हाने व संधी

अप्पासाहेब जलिनंदर साळवे

संशोधक.

डॉ. सजिद अमर चाऊस

मार्गदर्शक.

प्रस्तावना

“यंत्र नार्यस्तुपुज्यन्ते, रमन्ते तंत्र देवता”.

जथे स्त्रियांची पुजा होते त्यांचा मानसन्मान होतो. तेथे, देवदेवता रममाण होतात. स्त्री मुळातच सामर्थ्यवान राजकारनास विविध व्यावसायिक सामाजिक क्षेत्रात अधिकारीपदावर महिलांना स्थान मिळविण्यासाठी सरकारने पावली उचलली आहेत. स्थानिक स्वराज्यसंस्था ५०% आरक्षण दिलेल्या प्रोत्साहनाचा लाभ होत आज सर्वच क्षेत्रात पुरुषांच्या बरोबरीने महिला आपला ठसा उमटवत आहेत. महिला स्वावलंबी व स्वयंपूर्ण व्हाव्यात त्यांचा विकास व्हावा त्या जोमाने विकास कामात सहभागी व्हाव्यात यासाठी शासन अनेक योजना राबवित आहे.

आज प्रत्येक क्षेत्रात स्त्रीयापुढे अनेक आव्हाने आहेत. आणि या आव्हानांना प्रत्येक स्त्रीला सामोरे जावे लागते. काळानुरूप जरी स्त्री स्वतःला बदलवत गेली तरी तिच्या मूळ आव्हानांत वाढच झालेले दिसते.

ही ! तुमची चढलेली भुवई, हे काय अलतंचा हा डोळ्यातला भाव पाहून ही मी पुन्हा हेच म्हणोन की, तिच्या मूळ आव्हानात वाढच झालेली आहे.

अशाच प्रकारे क्रिडा क्षेत्रातील महिलांनाही अनेक आव्हानांना सामोरे जावे लागते. त्या बदल सविस्तर चर्चा पुढील प्रमाणे.

उद्दिष्टे

१. क्रिडाक्षेत्रातील महिलांचे सामाजिक, आर्थिक व राजकीय सक्षमीकरण करणे.
२. क्रिडा विषयक धोरणे, अनेक क्रिडा क्षेत्रातील संधी, महिलांना उपलब्ध करून देणे.
३. क्रिडाक्षेत्रात महिलांचे आर्थिक सक्षमीकरण करणे गरजेचे आहे.
४. क्रिडा क्षेत्रातील महिलांनापुढील आव्हानाचा शोध घेणे.
५. जागतिक स्तरावर क्रिडाक्षेत्रातील महिलांना संधी निर्माण करून देणे.

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

ISSN 2395-0404

RECOGNIZED QUARTERLY RESEARCH JOURNAL -
RELATED TO HIGHER EDUCATION FOR ALL SUBJECTS

124

UNIVERSAL RESEARCH GROUND

[Signature]
I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Chief Editor Dr. Ashokrao Mohekar

Co. Editor Dr. Datta Sakole

मनोरंजन

डॉ. साजेद अमर चाऊस

शारिरीक शिक्षण विभाग प्रमुख

शरदचंद्र महाविद्यालय, शिराढोण

जि. उस्मानाबाद महाराष्ट्र

मनोरंजन ह्या शब्दाचा साधा आणि सरळ अर्थ म्हणजे मनाचे रंजन किंवा मनाची भरमणूक होय. परंतु मनोरंजनाचा अर्थ सरळ वाटत असला तरीही तो एवढा साधा सोपा नाही. मनोरंजनामुळे फक्त मनाचेच रंजन होत असे नाही तर मनोरंजनामुळे शरीर व मन या दोघांचेही भरमणूक होत असते. जेनेसेन या लेखकाच्या मतानुसार मनोरंजनाच्या शब्दाची व्याख्या किंवा वर्णन सर्वानुमते होईल असे करता येणे शक्य नाही. दुसऱ्या एक लेखकाने मनोरंजनाचा अर्थ खालील प्रमाणे सांगितले आहे. "रोज.रोजच्या त्याच त्या कंटाळवाण्या कामाने निर्माण केलेले ताण तणाव दुर करते ते मनोरंजन होय."

मनोरंजनाचे कृतिशील व निष्क्रीय अशा दोन प्रकारात वर्गीकरण केले जाते. एखाद्या व्यक्तीचा एखाद्या क्रियांमध्ये प्रत्यक्षात शारीरिक तसेच मानसिक रितीने सहभागी होणे म्हणजे कृतिशील मनोरंजन होय. उदा. पोहणे तसेच वेगवेळ्या खेळात प्रत्यक्ष भाग घेणे तसेच गिर्यारोहण सारख्या साहसी प्रकारात प्रत्यक्षात भाग घेणे म्हणजे कृतिशील मनोरंजन होय. याउलट आपण एखादा सिनेमा पाहतो, संगीत एकतो, नाटक पाहतो, तेव्हा ते निष्क्रीय मनोरंजन या प्रकारात मोडते. फक्त पाहणे किंवा ऐकणे यामुळे होणाऱ्या मनोरंजनापेक्षा प्रत्यक्षात एखाद्या कृतीत सहभागी झाल्याने होणारे मनोरंजन हे अधिक चैतन्यमयी असते. मनोरंजनाद्वारे जास्तीत जास्त फायदा उठवायचा झाल्यास मनोरंजनाच्या एखाद्या क्रियेत प्रत्यक्षात सहभागी झाले पाहिजे. मनोरंजन प्रकाराची निवड करतांना दैनिक कामकाजापेक्षा वेगळा असा छंद किंवा रंजनपर कृतीचा प्रकार निवडणे फायदेशीर ठरते. कामातील केलेला बदल म्हणजे विश्रांती किंवा कामातील बदल म्हणजे नवचैतन्य प्राप्त करण्याचे साधन होय असे आपण म्हणू शकतो. उदा. दररोज आफीसमध्ये बैठे काम करणाऱ्या व्यक्तीने एखाद्या खेळात भाग घेतल्यास ते त्या व्यक्तीला जास्तीत जास्त मनोरंजक ठरू शकते.

काही तज्ज्ञांच्यामते "मनोरंजन हे वेगवेगळ्या प्रकाराच्या कार्यक्रमांम सहभागी होण्याची अशी एक क्रिया आहे की ज्यामुळे रंजनाचे उद्देश्य साध्य होतात," तर दुसऱ्या तज्ज्ञांच्या मते क्रिया नसून परिणाम होय. आणि त्यांचा असा दावा आहे कि,

ISSN 2349-638x
Impact Factor 6.293

**AAYUSHI INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL**

PEER REVIEW & INDEXED JOURNAL

Email id : aiirjpramod@gmail.com

www.aiirjournal.com

SPECIAL ISSUE No. 64

Executive Editor
Dr. S.M. Maner
Principal
Tuljabhavani Mahavidyalaya,
Tuljapur, Dist. Osmanabad (M. S.)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon To Kallam
Co-Editor

Maj. Dr. Y. A. Doke
Head, Dept. of English
Tuljabhavani Mahavidyalaya,
Tuljapur, Dist. Osmanabad (M. S.)

Chief Editor
Prof. Pramod Tandale

Knowing Interview Techniques: A Step Towards Success

211
Mr. Kazi Zaki Abdulhai

Asst. Prof. In English

Sharadchandra College, Shiradhone,

Tal:-Kallamb, Dist:- osmanabad, Maharashtra.

Interview is a chance to express the knowledge & skill of an individual in front of the any perfectionist or interviewer's panel. If performance of candidate is good then he or she can achieve the goal, so to perform the interview in excellent & impressive way individual should know the perfect body knowledge, eye to eye contact, confidence etc. during face to face meeting with the goal is to convince the recruiter that you're the best candidate for the job. This article will help the individuals regarding how to perform the interview and in this article some sample questions is listed with proper answer with effective way.

Introduction:-

Interview techniques are practices a job seeker uses to improve his face-to-face meeting with a recruiter or hiring manager. Once you've successfully passed the preliminary telephone screening, focus on techniques that help to perform well for an in-person meeting. The goal is to convince the recruiter that you're the best candidate for the job¹. Individual techniques vary depending on interviewee qualifications, the position and even the organizational structure or climate. Do the homework to prepare for interview and decide which techniques are most effective for particular situation². The present paper tries to throw light on some of the most useful techniques of the interview that will open the path of success for the for the candidates.

Apart from the interview technique, personality body language, eye contact etc is very important. Reading the interviewer's body language, and being mindful of your own body language, can convey messages beyond just the questions and answers. An interviewer whose attention seems to drift away might be bored with candidate's responses, or maybe he's seeking more creativity³. Take a clue from his body language to determine whether one should step up response or tone it down. If the interviewer's body language and nonverbal cues are positive -- if he nods enthusiastically, or takes copious notes -- it usually means responses are well-received.

Secondly, panel interviews are challenging. They require to address each panel interviewer with the same level of attention, respect and focus. They also require excellent recall from the candidates for example As you're introduced to the interviewers, repeat each person's name as you shake hands. Repeating their names ensures you heard their names correctly and that you can use their names to refer to them individually. This provides a personal touch that shows you are a great listener and that you're detail-oriented⁶.

Most important is interviewee's eye contact speaking of eye contact, use it judiciously. Don't stare at the interviewer with a fixed gaze -- that creates an uneasiness. Instead, make regular eye contact and occasionally look away so you don't make the interviewer uncomfortable. Likewise, if the interviewer's gaze is transfixed on you, you might interpret that as a cue that your answer isn't what the interviewer thought it would be⁷. Interpreting eye contact is much like interpreting body language. there are some interview questions that the interviewee needs to prepare before the interview as:

1. Why Do You Want To Work Here? 4

Your answer to the question of why you want a particular job should demonstrate a genuine interest in the company and the position. Include details that show the interviewer you have researched the organization and understand the full scope of what the position entails.

2. Why Should We Hire You? 1

Focus your answer on the assets you bring to the company. Point to the specific skills you have that are relevant to the position. Include information about how you fit with the organization, including your past employment that was in a similar vein.

3. What Are Your Weaknesses? 4

Answer any question about weaknesses in a way that minimizes the ones that are relevant to the position and demonstrates you are working toward improvement. For example, "I am taking a course on word processing to enhance my computer skills," or "I am improving my second language skills by working with a Spanish tutor."

4. What Are Your Strengths? 3

Being asked about strengths gives you an opportunity to identify the key benefits you bring to the organization. During an interview for a customer service job, you may want to emphasize your friendliness, ease with people, patience and professionalism.

1) Tell Me About Yourself⁴

2) This question is meant to elicit an overview of your professional and job-related qualifications. As an opening question, it gives you the opportunity to highlight key points in your resume before the interviewer starts asking for detailed information about your background.

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX, Issue - II,
April - June - 2020
English Part - I

Impact Factor / Indexing
2019 - 6.399
www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

09

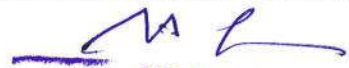

BOL

SUMME - IX, ISS. II - APRIL - JUNE - 2020
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.399 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF ENGLISH PART - I

S. No.	Title & Author	Page No.
1	Agro-Based Industries in Rural Development in India Mr. Mote Bhairavnath Babruvan	1-9
2	Environment in English Literature Shri. Chavan Sudhakar Devendra	10-13
3	Disaster Management Dr. Chaya Shivruprao Kodarkar Prof. Rushikesh Shirish Pande	14-20
4	Eco-Criticism in Gabriel Okara's "The Mystic Drum" Mrs. Dhimate Sangita Sunil	21-24
5	Study on Some Biological Aspect of Achler Water Tank in Lohara Taluka (M.S.) India G. T. Rathod	25-28
6	Investigation of Physico-Chemical Water Quality to Assess Environmental Degradation of Aner Reservoir from Jalgaon District (M.S.) India Dr. Sadafule H. G.	29-34
7	Environmental Pollution Problems - Case Study of Parbhani City (Ms) Dr. Hanumant Gandhale	35-40
8	Opportunities in Agri-Preneurship in India: Need, Challenges and Future Prospects Dr. Kadam D. D.	41-48
9	Global Warming: Causes, Effects and Solutions Mr. Kazi Zaki Abdulhai	49-56
10	Horrors of Drought reflected in Bhabani Bhattacharya's So Many Hungers! Dr. Manoj Limbraj Somwanshi	57-61
11	SWOT Analysis of Agro-Based Industry in India Dr. Balaji Shivaji Rajole	62-68
12	Environmental Perspectives on Indian Celluloid: A Study of Environmental Theme in Indian Cinema Mr. Prashant Vitthalrao Nandavare	69-73

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

9. Global Warming: Causes, Effects and Solutions

Mr. Kazi Zaki Abdulhai

Asst. Prof. in English, Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon, Tq: Kallam,
Dist: Osmanabad, Maharashtra.

Abstract

According to NASA and IPCC, Global temperature has increased by 1.4 o F since 1880, CO₂ levels has reached 400.71 parts per billion, loss of world's forest cover between the period 2000 and 2012 is 1.5 million square km, reduction of land ice 287 billion metric ton per year, sea level rise is 3.2 mm per year and loss of arctic ice cover at the rate of 13.3% per decade. Increasing risk of irreversible changes due to large scale shift in the climate system such as several sensitive species such as ocean corals, aquatic birds, reptiles such as sea turtles and amphibians are facing extinction, failing of crops cause famine in many East African countries, decrease in potable water in Mediterranean and Southern Africa and increasing intensity of extreme events such as forest fires (Australia and Indonesia), flooding (Bangladesh), storm events (tornadoes and hurricanes in USA), droughts (Sahal region) and deadly heat waves (in India 2015) recorded in many parts of the world. Anthropogenic release of greenhouse gases CO₂, CH₄, water vapour, N₂O, O₃, HFCs, PFCs and SF₆ reflects a portion of solar energy back to the earth, this increases the temperature, causes changes in ocean currents, seasonal weather patterns and ultimately changes the climate. Deforestation reduces the CO₂ sink and it further enhances the greenhouse effect. Several mitigation methods such as use of alternative green energy sources, reducing the use of fossil fuels, use of greenhouse gas reduction techniques during the emission, carbon capture & carbon sequestration, afforestation, reforestation, protection of existing forest reserves, silviculture and agroforestry are being facilitated by several international, government and non-governmental organizations. Climate change issue can be handled either adapting to the change or disaster risk reduction. UNDP has suggested a three step method to work on Carbon finance consist of removal of barriers to climate friendly technologies, establishing efficient host country procedures for clean development mechanism (CDM) and develop projects via millennium development goal (MDG) carbon facility. An Integrated Territorial Climate Plan (ITCP) was designed for regional governments to plan their activities including financing climate change mitigation process. This paper briefly evaluates Anthropocene global climate change and its human solutions.

I/C Principal

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Peer Reviewed

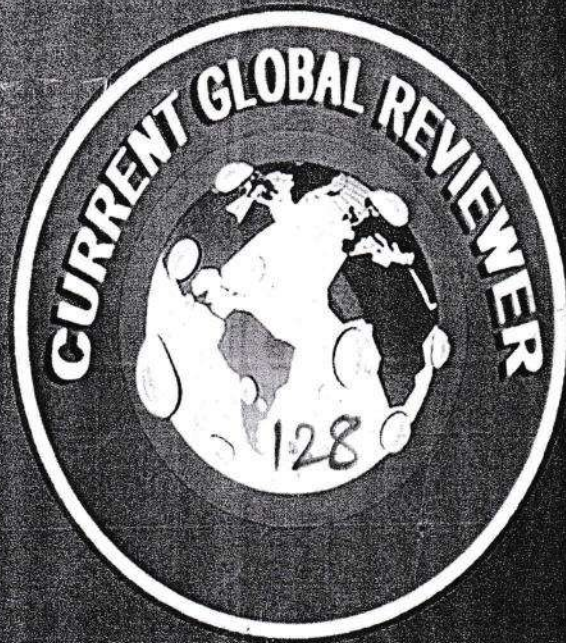
ISSN 2319-8648

Indexed (SJIF)

Impact Factor - 7.139

Current Global Reviewer

UGC Approved International Refereed Research Journal Registered & Recognized
Higher Education For All Subjects & All Languages

Editor in Chief
Mr. Arun B. Godam

10

Shri Chandra Mahaveer Jain College
Durg, C.G. Road, Durg, C.G. Road, Durg

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Issue XXV (25) , Vol. I
july. 2020

Peer Reviewed
SJIF Impact factor

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

Index

1. Impact of Fruits And Vegetables In Covid-19
Deepak Karan, Vishwa Nath and Ravi Karan 5
2. Discovery and Remote Access Tools & Services in Libraries
Devidas Eknathrao Dadpe 9
3. 'Effect of sugar mill effluent on water quality of Bore-well'
Dr. A. V. Gaikwad 14
4. Administration of Green audit in Vasant Mahavidyalaya ,Kaij [M.S.]
Hirve Babasaheb J. 16
5. Spirituality and Pandemic like Covid -19
Sonia Uttam Bairagi 20
6. Importance of Mahatma Gandhiji's Views on Sanitation
Dr. Pandit Mahadeo Lawand 26
7. GST In India
Dr. Pratap J. Phalphale Ananda Ramrao Sarange 29
8. साठोत्तरी हिंदी महिला कहानीकार और स्त्री विमर्श
प्रा.डॉ. एकलारे चंद्रकांत नरसप्पा 32
9. मनरेगाच्या अंमलबजावणीत ग्रामसभेची भूमिका
प्रा.सुनिल काशिराम राठोड , डॉ.व्ही.डी. गायकवाड 35
10. जॉन रॉल्सची 'न्यायाची संकल्पना'
डॉ. संजय मारोतीराव कोनाळे 40
11. मीरा कांत कृत 'अंत हाजीर हो' नाटक में स्त्री जीवन
प्रा. डॉ. एमेकर एन.जी. 44
12. 'कोरोना काळातील व्यायाम'
प्रा. डॉ. भास्कर माने 46
13. 'कोरोना काळातील कविता'
प्रा. डॉ. गोविंद काळे 49
14. आदिवासी जनजाति एक परिदृश्य
डॉ. अमिता पाण्डेय 55
15. चौथीभित्त : रूपबंध आणि सांस्कृतिकता
डॉ.सी.डी. कांबळे 63
16. अण्णाभाऊं साठे यांचे लोक संगीतातील योगदान
प्रा. चंद्रशेखर हि. मेंडोले 67
17. कश्मीर प्रश्न और डॉ.बाबासाहब अम्बेडकर
डॉ. मा.ना.गायकवाड 70
18. राष्ट्रीय एकतासाठी संगीताची भूमिका
प्रा. ज्ञानेश्वर बोपीलवार 76
19. हिमांशू जोशी के कथासाहित्य में सामाजिक व्यवस्था में शोषण का चित्रण
प्रा.इंगळे अमोल रमेश 78
20. Anna Bhau Sathe: A Humanitarian Littérateur
Dr. Ramesh Achyuttrao Landage 81
21. Present Education Scenario And Awareness
Dr.Narendra Kumar Moharana 90
22. The Muslim Politics in India
Harshvardhan S. Kolhapur 99
23. Kamila Shamsie and Her Fiction: A Review
Kazi Zaki Abdulhai

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Issue XXV (25) , Vol. I
july. 2020

Peer Reviewed
SJIF Impact factor

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

Kamila Shamsie and Her Fiction: A Review

Kazi Zaki Abdulhai

Department of English, Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon Dist Osmanabad

Kamila Shamsie was born on 13th August 1973 into a well-to-do family of intellectuals in Karachi, Pakistan. Her mother is journalist and editor Muneeza Shamsie, her great-aunt was writer Attia Hossain and she is the granddaughter of memoirist Jahanara Habibullah. Being brought up in a family of educated intellectual ladies she had the exposure to articles, writings and editorials from the very beginning of her life. She was brought up in Karachi where she attended Karachi Grammar School, she has a BA in Creative Writing from Hamilton College and an MFA from the MFA program for poets and writers at the University of Massachusetts, Amherst where she was influenced by the Kashmiri poet Agha Shahid Ali.

Kamila wrote her first book, *In the city, by the Sea* while she was still a student in the college. This book was published in 1998 when she was just 25 years old. Kamila received the Prime Ministers award for literature in Pakistan for her first book in 1999. The story of *In the city, by the sea* begins on the roof of Hasan's house in Karachi, Pakistan. Hasan is 11 years old, living with his artistic mother, Ami, and his lawyer father, Aba.

"The family's unspoken rules had it that this was Hasan's territory, as sacred as Ami's studio or Aba's crossword-chair." (14)

On the roof Hasan observes a young boy on a nearby roof, kite flying.

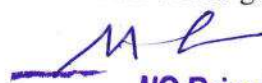
"... not for one moment turning eyes away – not to blink at the sun ... not even to watch for the roof to end." (178)

Hasan sees the boy fall. The boy's fall becomes a constant image in Hasan's head. The time it took him to fall from roof to ground seemed an eternity, longer and longer each time Hasan replayed it in his mind. Hasan feels guilty. He thinks the boy's fall to his death is his fault: getting so involved in making the kite fly, because he knew I was watching.

Hasan's uncle, Salman Mamoo, whom Hasan idolises, tells Hasan that before he wanted to be a cricketer, he wanted to be an astronomer. But he entered politics. He was arrested for treason and placed under house arrest. Hasan could visit as often as he liked. He takes books for his uncle to read: a star gazer's guide, a cricket book, the novel *Lord of the Rings*, and a textbook on mathematics.

Three months later a new President was elected. Hassan liked Zehra next door. She was two years older than Hassan, with a black dog called Ogle. Hasan thinks the new President's spirit has been imprisoned inside Ogle. The dog and the President have the same birthday; they both have a scar over their left eyebrow; they fell ill at the same time; Ogle's left paw was bandaged at the same time as the President's left hand was bandaged; and while the President's speech was broadcast live on television, he and Ogle scratched their ear at the same moment.

His uncle was taken from house arrest to prison. Now Hasan knew what anger was. He remembered how his uncle was revered as a politician - people cheered him as the saviour, the future, the only hope. Now he was in prison, about to be tried in a military court for treason. But the anger came from the fact that Salman Mamoo's imprisonment didn't even get a page six side-bar in the newspaper.

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Kisan Shikshan Prasarak Mandal,
Borgoan (Kale) Tq. & Dist. Latur's

NAAC Accredited 'B' Grade

Vasantrao Kale Mahavidyalaya,
Dhoki. Tq & Dist - Osmanabad.

&
Akhil Maharashtra Itihas Parishad, Pune

Jointly Organize

One Day International Conference on

**"The History of Pandemic like Covid-19 & Its Impact on
Socio-Economic & Political Sectors in the World"**

Tuesday, 20th October 2020

ISSN No. : 2278-9308

Impact Factor : 7.675

Editor
Dr. N. P. Manale
(Convenor)

Chief Editor
Dr. Satish Kadam
(President, AMIP)

Executive Editor
Dr. Haridas Fere
(Principal)

Organized by

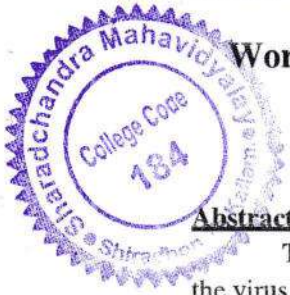
Department of History

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Borgoan (Kale) Tq. & Dist. Latur's

VASANTRAO KALE MAHAVIDYALAYA, DHOKI

Tq & Dist.- Osmanabad - 413508

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

World economy: opportunities and challenges after covid-19 pandemic

Principal Dr.G.D.Birajdar

Sharadchandra College Shiradhone Tq.Kalamb Dist. Osmanabad

Abstract

The COVID-19 pandemic pushed economies into a Great Lockdown, which helped contain the virus and save lives, but also triggered the worst recession since the Great Depression. Over 75 per cent of countries are now reopening at the same time as the pandemic is intensifying in many emerging market and developing economies. Several countries have started to recover. However, in the absence of a medical solution, the strength of the recovery is highly uncertain and the impact on sectors and countries uneven.

When pandemics spread, they bring on an economic contagion, beyond the morbidity and mortality of the disease itself. Economic activity has been curtailed to enforce social distancing an indispensable bullet in the coronavirus disease (Covid-19) war. The World Bank and the International Monetary Fund (IMF) warned that the virus is pushing the world economy into a recession worse than that after the 2008 financial crisis. Moody's downgraded India's GDP growth rate forecast for 2020 from 5.5% to 2.5%. A United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) report titled The Covid-19 Shock to Developing Countries pleaded "governments to do whatever it takes" to stop economic contraction becoming a recession or worse, a prolonged depression, and to protect the poorest.

Key Words- International Monetary Fund(IMF), Gross Domestic Product(GDP), UNCTAD, Prolonged Depression.

Introduction

While a global pandemic has been a looming risk for decades, COVID-19 has come as a shock to society, health systems, economies and governments worldwide. In the midst of extraordinary challenges and uncertainty, and countless personal tragedies, leaders are under pressure to make decisions on managing the immediate impact of the pandemic and its consequences, decisions that will shape the state of the world for years to come. What might be the silver linings in the crisis and how might leaders use this moment to build a more prosperous, equitable and sustainable world? In this collection of essays, the Global Risks Advisory Board of the World Economic Forum's Global Risks Initiative looks beyond the current crisis to the potential challenges and opportunities in the post-COVID-19 world. The result is a range of expert opinions from a geographically diverse set of leaders. They are designed to offer new perspectives on the post-pandemic future, in support of efforts to proactively and collectively shape the future we want. Developing countries, including India, face several economic challenges. These include volatility and precipitous fall in financial markets and commodity prices, and financing gap due to shrinking fiscal revenues and Covid-19 expenditure. Liquidity crunch, disruptions in international trade, and transport, depletion of foreign exchange reserves, devaluation of their currencies, fall in export revenues due to export controls and contraction in global markets and economic engines also causes for concern.

WORLD Economy: challenges After Covid-19

Historic contraction of per capita income

The pandemic is expected to plunge most countries into recession in 2020, with per capita income contracting in the largest fraction of countries globally since 1870. Advanced economies are projected to shrink 7 percent. That weakness will spill over to the outlook for emerging market and developing economies, who are forecast to contract by 2.5 percent as they cope with their own domestic

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

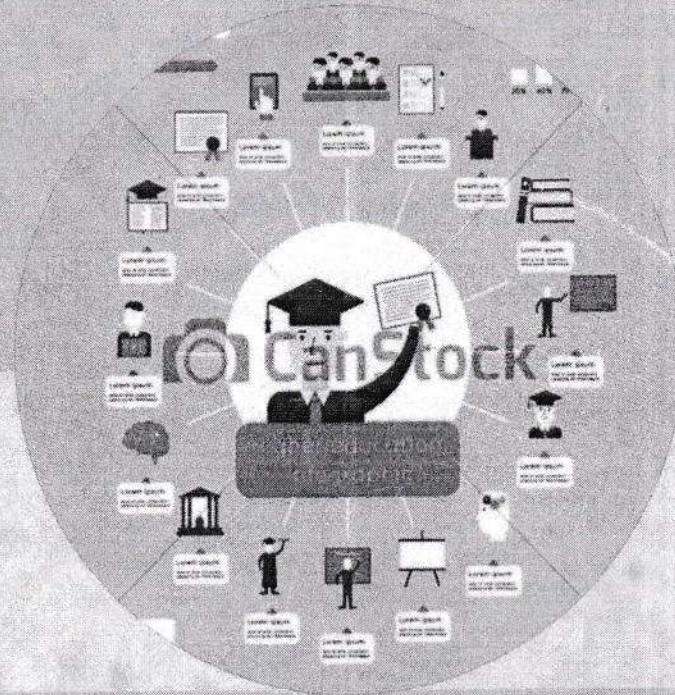
Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

March -2020

SPECIAL ISSUE-CCXVII (217)

Challenges & New Trends In Higher Education For Professional Development

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:

Dr. Dinesh W. Nichit
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm, Sci Collage,
Walgaon. Dist. Amravati.

Guest Editor:

Dr. Renuka D. Badvane
Assistant Professor
Jalna College of
social work, Jalna
Dist-Jalna

12

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS
I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	The Case Study Of Professional Women At Pre University College Levels	Dr. Khade Sominath Sarangdhar	1
2	Role Of Education In Rural Development	Mr. Vijay Rathod	4
3	Role of Higher Education in National Development	Tuakaram Babasaheb Pithore (Sahil Patil)	9
4	Employability of Higher Education: A study on Hotel Management Courses	Rupasi Das.	13
5	Sports Education: A quality Enhancing Tool in Higher Education	Mr. Gambhire Prashant U.	16
6	Higher Education: Issues and Challenges	Ivan Mathew John	19
7	Workers from Unorganised Sector and Education: A study of Vendors working at Anewadi Toll Plaza in Satara District	Dr. Vijay Jaysing Mane	24
8	Challenges of higher education among married girls: Special reference to post graduate courses in Satara	Dr. Manisha Vinayak Shirodker	29
9	Approaches In Higher Educational Research	Dr. Renuka D. Badvane	33
10	Present Scenario of Higher Education in India	Dr. Ram T.Kachare	35
11	Social work Education in India	Dr. Rahul Narayanrao Hiwrale	39
12	Problems and Challenges of Higher Education in Rural Area.	Dr. Narhari Patil	41
13	Higher Education (social work) and Human Values.	Dr.M.P.Khobragade	44
14	Impact of Globalization on Higher Education in India	Dr. Kendle V.N.	46
15	The Role of Higher Education in Economic Development and its impact on Productivity, Poverty and Technology.	Prof:Dr. Kahale Sarjerao Rajarm	48
16	Higher Education in Maharashtra State (India)	Dr. Kagne S. R.1 and Dr. Mundhe S. G.2	51
17	Higher Education Current Situation In India.	Dr.Kadam Dadasaheb Devidasrao,	56
18	Current Status of Women in higher Education in India	Dr. J. D. Kabra,	60
19	Higher Education and Rural Women	Dr. Deepak .M. Buktare / Dikshita Shesherao Sarpate	63

Sports Education: A Quality Enhancing Tool in Higher Education

Mr. Gambhire Prashant U.

Dept. of English,

Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon Tq. Kallam Dist. Osmanabad

Abstract-Sports plays an important role in educating students as it teaches them to become strong from inside and also develop a fit and sound body. Combining sports in education can help students to develop a self-motivating spirit to do things on their own and having ownership of these. The present paper throws light on the significance of sports in higher education institutions, in accreditation and assessment process as well as government and academicians policies regarding the sport.

Sports play an important role in Higher Education institution. It is a component among many other components like cultural, social and other curricular activities in any educational institution. It has a very significant role in the Accreditation and Assessment process. It is the health of the college. If a man is healthy, he is capable to carry out his all tasks in life. A man with ill-health cannot progress. In a famous quote by John F. Kennedy, President of U.S.A., said, "Intelligence and skill can only function at the peak of their capacity when the body is healthy and strong." People who played competitive sports demonstrate more confidence, leadership and self-respect. They are better at setting goals and managing their time. They have a better appreciation for diversity and a more developed sense of morality.

It is realized that government has become conscious about the sports activities. Since the complications in life have increased many diseases which affected not the individual but also society as well. Recently government has launched the scheme as "Khelo India". Under this scheme, the Government is supporting the development of sports at the grassroots levels. It has the power to define nations as a whole. Sports offer a perfect opportunity to explore scientific concepts such as force, motion, potential energy, velocity, and torque. For many students school-organised sports play an important role in their academic and social experiences. The twelve areas have been identified under this scheme, which will impact the entire sports ecosystem including sports infrastructure, talent identification, coaching for excellence, community sports, and competition structure and sports economy. Schools and colleges are the environments where young people spend a significant amount of time. During these formative years, along with quality education an emphasis on sports and physical education framework is equally important. Educational environments need to be supportive of students being physically active.

According to the *India Today* magazine, the importance of adopting sports and education for the success of youth development has been recognised by the Indian Government as early as 1984 when the National Sports Policy recommended making sports and physical education an integral part of the school curriculum. National Sports Policy, 2011 stresses on the point that sports and physical education play an important role in developing human capital, increase productivity and foster social harmony. Furthermore, a national study from 2014 showed a positive association between participating in school sports and lower rates of tobacco, drug, and alcohol use. The Youth who participate in sports were also more likely to disapprove of their peers' substance abuse. Thus, sport has the power to keep our youth from bad habit and makes them more conscious about their health.

Moreover, there is shift in the mind set of the parents also. It is a change in the mindset of the community as a whole will play a major role to ensure success in this direction. The campaigns focused on sports and education integration can cut across the diversity of our country making people more cognizant of the benefits of sports in education.

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq. Kallam

Impact Factor - 6.625

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

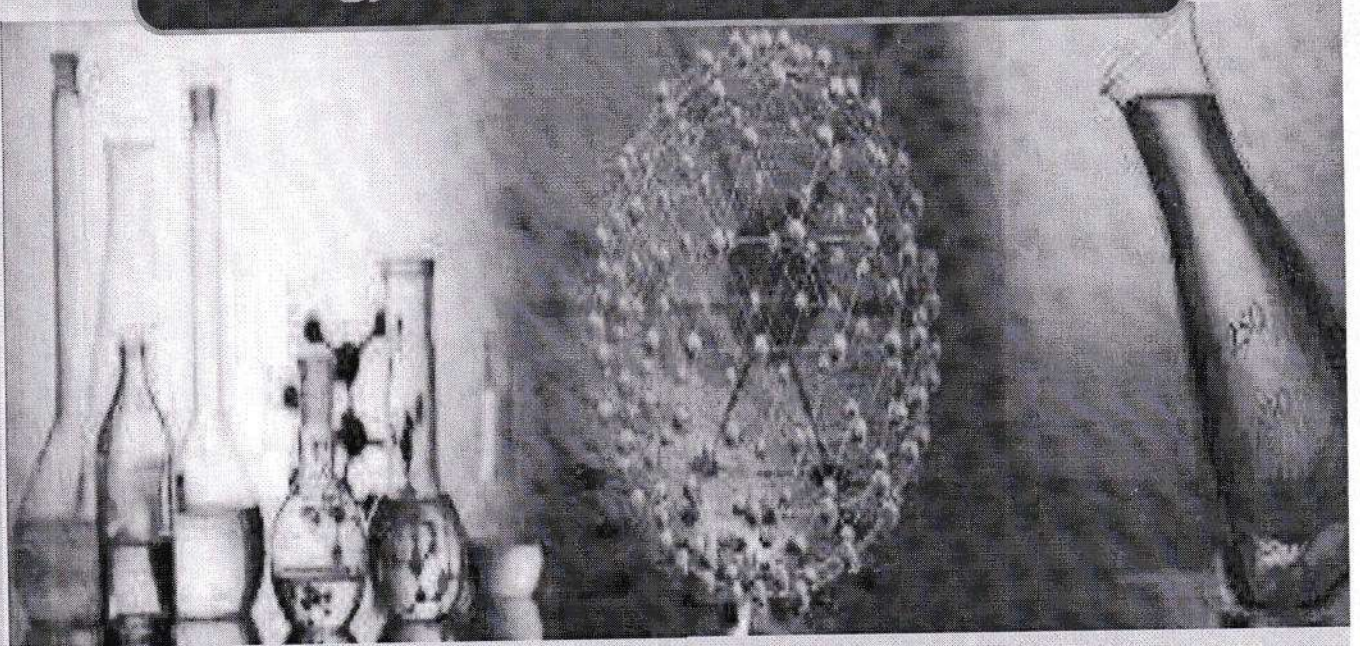
RESEARCH JOURNEY

International Multidisciplinary E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

Janury - 2020 Special Issue - 236 (C)

Introspection, Prognosis and Strategy for Global Water Resources

Guest Editor :

Dr. Devidas S. Gejage
I/C Principal,
Sameer Gandhi Kala Mahavidyalaya,
Malshiras, Solapur, Dist. Solapur

Executive Editors :

Mr. Santosh P. Mane
IQAC Cordinator
Sameer Gandhi Kala Mahavidyalaya,
Malshiras, Solapur, Dist. Solapur

Chief Editor :

Dr. Dhanraj T. Dhangar (Yeola)

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq, Kallam

I
N
T
E
R
N
A
T
I
O
N
A
L
R
E
S
E
A
R
C
H
F
E
L
L
O
W
S
A
S
S
O
C
I
A
T
I
O
N

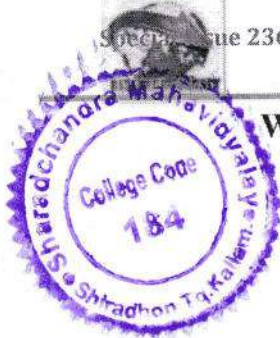

INDEX

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
	Picture of Drought in Sadanand Deshmukh's Novel Tahan	Mrs. Radha Deshmukh	05
2	The Violation and Observations of Co-Operative Principles in Selected Novels by Chetan Bhagat	Sachin Gadekar, Dr. Vishal Salunkhe	10
	Theme of Identity Crisis in The Select Novels of Manju Kapur	Prof. Nagesh Gaikwad	18
4	The Teaching of English Language to Rural Learners: A Study	Dr. Vishal Salunkhe, Sachin Gadekar	21
5	Reflection of Draught And Farming in Sadanand Deshmukh's Novel Baromaas	Dr. Ramraja Mote , Dr. Rani Mote	27
6	Thoughts and Work of Dr. B. R. Ambedkar on Water Planning	Mr. Anil Jagtap	30
7	Water Management Strageies in Drought Prone Area	Dr. Korde Chhaganrao	33
8	Effects of A Noise Pollution and Responsibility of Every Indian	Dr. P.B.Bhange, Dr. S.V.Shinde	37
9	The Various Issues in the Novel of Mulkraj Anand	Prof. S. S.Shinde	41
10	Ecocriticism in Cry, The Peacock	Mr. Nanasaheb Varkad	45
11	Water Management: the Need of the Future	Dr. D. B. Thorbole	48
12	The Problem of Famine Through the English Literature	Prof. Bhagyashri Shelake	51
13	Water: A Symbolic Play in Toni Morrison's Novel Beloved	Prashant Gambhire	54
14	The Picture of Drought in R. K. Narayan's Novel 'The Guide'	Vijaya Bagal-Jadhav	57
15	Wastes Generation and Treatment: A Case Study of Ausa Municipality, Ausa, District. Latur (M.S.) India	S.S Korde., N.S Korde., A.V.Pathan	60
16	Importance of Water in Life and Affects of Climate on Water	Nanda Korde, Seema Korde	64
17	Physico-Chemical Analysis of Water	Vijay Sanap	69
18	Impact of Bat Guano on The Salinity of Lotic Ecosystem Purna	C. M. Bharambe, Sharda Chaudhari	73
19	Impact of Bat Gauno on the Ph of Soil Ecosystem in District Buldana (Ms), India	C.M. Bharambe, Vivek Autkar	77
20	Electric Resistivity Model Studies for Ground Water Recharge in Sus Basin, Solapur District Maharashtra India.	M.N Raut, M.R.Petkar	80
21	Study of Various Physicochemical Parameters of Water From Different Regions of Malshiras Tehsil	L.M Salunkhe., U.J Waghmode. , R.L Savalajkar, D.R.Kamble	89
22	Survey of Container Breeding Mosquito Larvae During Rainy Season in Solapur City (M.S.) India	R.K. Mane, A.C Kumbhar	92
23	Comparative Ecology of Different Biocompost	C.M. Bharambe, Prajakta Bathe	98
24	Water Management and Planning	Dr. Aparna Khursel	101
25	Water Resources Management and Challenges	Prof. M. S.Mittha	103
26	Law and Judicial Interpretations of The Right to Water	Ratnadeep Sonkamble	106
27	Water Literacy in Preschool Education: A Resource Unit	Dr. Chhaya Bhise	109

Water: A Symbolic Play in Toni Morrison's Novel *Beloved*

Prashant Udhavrao Gambhire

Dept. of English

Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon

Tq. Kallam Dist. Osmanabad- 413528

Email- prashantgambhire9@gmail.com

Toni Morrison was born in Lorain, Ohio on 18th February 1931. She was a well known African American novelist as well as editor. She was the first African American woman to win the Nobel Prize in Literature in 1993. She wrote about the experience of the black people who were suffering deeply from the traumas of slavery and still considered as a marginalized group in America. Toni Morrison's novel *Beloved* (1987) is about the story of a slave woman Sethe who struggles to live free and independent life both for herself and for her children. Sethe escapes from the dehumanized life in the plantation called Sweet Home to seek a free life at Bluestone 124. The hope is ruined when the owner of the plantation with slave catcher come to capture her. In order to save the children from the evil of slavery, Sethe kills one of her child *Beloved* with a handsaw. After years, *Beloved* comes back to the living world in human body and reclaims the mother's love from Sethe. At last, *Beloved* disappears from their life and all the characters in the novel achieve their rebirth. It seems a ghost story at the first glance. It is a true record of the pains and tears of the black people under slavery.

Water is an indispensable part in the African religion and culture and it is also a recurring image in the novel and the life of the characters. According to Oxford English Dictionary, the word "water" is defined as the liquid of which seas, lakes, and rivers are composed, and which falls as rain and issues from springs. When pure, it is transparent, colorless (except as seen in large quantity, when it has a blue tint), tasteless, and inodorous. In reality, water is an important element of earth and our life. In literature, it always stands for power, destruction and rebirth. The analysis of this element in nature is not only central in understanding the characters' attempts to live a better life, but also the way Morrison tries to tell her story. In the novel, water makes its appearance in different forms such as water itself, rain and river and Toni Morrison employs the image of water and the power it possesses to explore the mental process and personal experience of black people as well as unfold the black's history. The present paper aims to bring out symbolic significance of water, which contributes to the themes of the novel.

In the novel, the word 'water' has used 108 times which shows the reliance of the author on the different uses of the word. It is used as a powerful symbol in the novel. It expresses its power in the form of hurricanes and flash floods. Water is used to heal a lot of enthusiastic thirst, and it is the cause of death for those who are unsuitable for their own way. It has the power of complete destruction, but it has the foundation of all life. Normally, water symbolizes washing and updating. In the Bible, water is used for baptism, cleansing the soul of original sin and giving a new life in light of God.

Water symbolizes escape. Morrison states "it rained" three separate times to make aware that water is the main cause of the transition in Paul D's life (*Beloved*, p.109-110). Paul D's is now a free black man traveling to Bluestone 124. Paul D and the chain gang escape when rainwater floods their enclosure. Likewise, Sethe crosses the Ohio River to escape slavery. Water represents Sethe's transition from slavery to freedom. Sethe left Sweet Home pregnant with

(SJIF) Impact Factor-7.675

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

March-2020

SPECIAL ISSUE- CCXXIV (224-D)

Contemporary Issues&Challenges in Humanities

Chief Editor:

Prof. Virag S. Gawande
Director

Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:

Dr.Santosh Kurhe
Professor&Head

of Department Pub.Admn.
Swatantraya Sainik Suryabhanji Pawar
College, Purna (Jn), Dist.Parbhani Maharashtra

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

I/C Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon Tq.Kallam

14

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Climate Change: A Case Study of gall-midge	S.S. Bhalerao and *V.D. Deshpande	1
2	Rural development in Budget-2020-21	Dr. Disha Namdeo More	3
3	Methods to manage arousal, stress, anxiety & effect static and dynamic stretching	Dr. Vandana Arak	6
4	Toni morrison's novel jazz: a perspective on "humanities"	Prashant u. Gambhire	8
5	Stress Management through Yoga	Prof. Sudhir Pathare	10
6	Women empowerment through self help group	Dr. Deepak M Buktare	13
7	Women Empowerment And Literature	Inamdar M. M.	17
8	Role of Library in Enhancing Education Quality	Prof. Ravi Kishanrao Chavan	20
9	Stress Management	Prof. Harshita G. Gurnani	22
10	Importance Of Education In Women Empowerment	*Prof. Balasabeb Raghuaath chakor	26
11	Farmers Suicides in India; Causes and Remedies	Dr. V. N. Bhopale / Dr. P. D. Suryawanshi	30
12	Stress Management Techniques For Students	Smita D Jamdhade	31
13	Yoga and Mental Health	Dr. Vrushali Onkar Ambatkar	37
14	Combating Corruption and Covid 19 - Challenges and Core Strategies	Dr. Pallavi Kabde	41
15	Social Media and India	Dr. Gunjkar Somnath Laxman .	45
16	Public Governance and E-Governance	Dr. Swapnil H. Pentalwar	48

Toni morrison's novel jazz: a perspective on "humanities"

Prashant U. Gambhire

Dept. of English, Sharadchandra Mahavidyalaya,
Shiradhon Tq. Kallam Dist. Osmanabad- 413528

Introduction

It is important to have a glance on Toni Morrison's biographical details as a writer and academic to understand Toni Morrison's contribution in humanities. Toni Morrison, born in Lorain, Ohio in 1931, attended Howard University as an undergraduate and received a master's degree from Cornell University. She taught introductory English at Texas Southern University. She worked as an editor at Random House for nearly twenty years. She fostered a new generation of Afro-American writers, including poet and novelist Toni Cade Bambara, radical activist Angela Davis, and novelist Gayl Jones. Morrison was the Robert F. Goheen Professor in the Council of Humanities at Princeton University. The New York State Board of Regents appointed her to the Albert Schweitzer Chair in the Humanities at the State University of New York at Albany in 1984, a position she held until 1989. In 1990, she delivered the Clark Lectures at Trinity College, Cambridge University, and the Massey Lectures at Harvard University. As a novelist, essayist, playwright, and the winner of the Nobel Prize for literature in 1993, Morrison was dedicated to her craft as a writer.

Morrison believes that education should enrich people on more than one level. At Princeton, Morrison is a member of the University's distinguished Creative Writing Program. She founded the Princeton Atelier, which brings to campus renowned artists from all fields to collaborate with students on original performances, productions and exhibitions. Morrison (NEH, 2000) says, "My professional life has always centered on humanities scholarship. In languages and in literature you have the consequence of what science and technology can do in the world of art and its attendant disciplines." Throughout Morrison's career, literature has been a constant: "All my life I have been teaching books, writing books, or reading books" (p. 2). Morrison also writes and edits nonfiction on black history and literature, the writing process, and social issues. Thus Morrison has abundantly contributed towards enriching and prospering literature and thereby her contribution attracts while studying Humanities.

Toni Morrison's novel *Jazz* is a study of the complex blending of race relations which formed nation—the United States. In plain words the United States is many things. It is often conceptualized as coming together of opposites that is urban and rural, black and white, rich and poor, male and female, and young and old. All of these polarities are combined in unique formulation in one country known as the United States. In *Jazz*, Toni Morrison has adhered to this idea of the United States to provide access to a different kind of experience. The novel is indebted to the aesthetics of African American music. *Jazz* is known as the most significant contribution of America throughout the world. It originated by the African American artists. It was evolved from the blues and retained several qualities of the blues, as William Andrews (1997) put, "call and response, repetition, and most importantly, signifying thoughtful revision and repetition of another work" (p. 395). It makes change, originality and unpredictability into central parts of musical process. So it becomes an apt metaphor for social change. It was also associated with danger and illicit sexuality during the 1920s.

In her novel *Jazz* (1993), Morrison uses the city as a trope for freedom. The American city in the nineteenth century is known for less squalor and violence than in modern times. People in the city try to live in harmony or at least are conscious of diversity in the population. The brief story of the novel weaves around three major characters namely Violet, a fifty six year old woman with very dark skin living with her husband Joe. Joe Trace is in his late fifties and works hard as a waiter and cosmetic